ЗМІСТ:

О. ОЛЕСЬ: Осінь (етюд) 217

В. ЛЕОНТОВИЧ: Я заробив у мого Бога (оповіданнє) . . . 233

Л. С-Ч.: З Гейне (поезії) 234

ОЛЕНА ПЧІЛКА: Микола Лисенко (Спогади і думки) (докінченнє) 235

ФІЛЯРЕТ КОЛЕССА: Народній напрям в творчости М. Лисенка 254

П-р. С. ЛЮДКЕВИЧ: М. В. Лисенко як творець української національної музики 264

О. РЕМЕЗ: Чайка (оповіданнє) 272

О. ОЛЕСЬ: Живу в якімсь чадутумані (поезія) 295

С. ТОБІЛЕВИЧ: Життє Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) (дальше) 296

НАТ. РОМАНОВИЧ: Мандрівниця (повість) (далі буде) . . 308

ОЛЕНА ЖУРЛИВА: Хтось шепоче (поезії) 323

НИЧИЙ: Вічна, весняна казка . 325

М. ВОРОНИЙ: Найдорожчий скарб (поезія) 337

ІВ. СТЕШЕНКО: Перед великим днем 338

М. ЄВШАН: Літературні замітки 343

А. ЧЕКИН: Боротьба за виборче право жінок в Англії (Лист з Льондону) 349

В. ДОРОШЕНКО: Науковий рух в 1912 році (далі буде). 361

С. ЧЕРКАСЕНКО: З українського життя 374

Л. ЦЕГЕЛЬСЬКИЙ: Місяць зїздів та резолюцій 382

Бібліографія 390

Конкурс на проєкт надгробника М. В. Лисенка 398

Книжки надіслані до редакції . 398

Зміст III-ої к. ЛНВ.

Оголошення.

Digitized by Google

1913.

РІЧНИК XVI. ТОМ LXI.

КНИЖКА II. ЗА ЛЮТИЙ.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

КИЇВ.

Друкарня І-ої Київської Друкарської Спілки, Київ, Трьохсвятительська 3. Телеф 1069.

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-07 16:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

КНИГАРНЯ Наук. Тов. ім. Шевченка

у Львові Ринок ч. 10,

має на складі всї українські виданя, висилає всякі книжки на всяких мовах скоро і точно.

НОВИНА.

ІЛЮСТРОВАНИЙ КАТАЛЬОГ

: : : : видань Видавничої Спілки, 1913. висилає на бажанє : : : :

книгарня Наукового Товариства ім. Шевчечка у Львові,

за приславшем марки на 15 сот. (5 сот. на порто і 10 сот. на „Рідну Школу).

Проф. Мих. Грушевський:

ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ Й УКРАЇНСЬКУ ШКОЛУ,

збірник статей з 13 оздобами з старих київських друків і оригінальною окладинкою В. Кричевського, К. 1911. По знесеній конфіскаті продаєть ся в Книгарнї Наук. Тов. ім. Шевченка. Цїна 30 сотиків.

Йогож: Наша політика

ЗМІСТ: Під нинїшню хвилю. Два роки галицької політики. Реальна політика на галицькім грунтї. Малі дїла. Ера фінансово-економічна. З нашого культурного житя. По виборах. Ст. 119.

Книжка оздоблена композиціями В. Кричевського на мотиви гуцульської різьби. Висилає Книгарня Наукового Товариства ім. Шевченка. Цїна 1 кор. 20 сот.

НОВИНА.

МОЙСЕЙ, поема ІВАНА ФРАНКА

друге виданнє, накладом Українсько-руської видавничої Спілки, цїна **60** сот.

Головний склад в книгарнї Наук. Тов. ім. Шевченка.

НОВИНА.

МИКОЛА ЧЕРНЯВСЬКИЙ: БОГОВИ НЕВІДОМОМУ

- - - Оповідання, накладом Українсько-руської - - - видавничої Спілки, цїна **2** корони в оправі **2·50** К.

Продаєть ся в книгарнї Наук. Тов. ім. Шевченка.

НОВИНА.

Альфонс Доде: ОПОВІДАННЯ

Цїна **60** сот.

Продаєть ся в книгарнї Наук. Тов. ім. Шевченка.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

О. ОЛЕСЬ.

Осїнь.

(Етюд).

Пан.
Панночка.
Сторожиха.

Велика, майже порожня кімната. Комінок. Ліжко. Осїння ніч. Завиванне сердитого вітру. Біля вікон хитають ся сосни, мов припадають до їх.

Сторожиха. Здивували ви мене, панночко, здивували. Я нїколи не сподївалась, що ви приїдете в сей лїс в таку глибоку осїнь. Ви нїколи не приїздили так пізно... Дерева давно уже розгубили останнє листє і стоять холодні і мертві.

Одні сосни зеленїють, як зеленіли завжди, і журно хитають своїми головами. Ой, як не хитатись їм, як не журитись, коли вони стільки нажились, стільки всього набачились. Умерти-б — смерть не приходить! Ще, мабуть ми довго житимемо, старі сосни, і хитатимемо своїми старими головами. (*Виттє вітру*). Чуєте як виє, чуєте як сердить ся! Знову повернув ся сюди той проклятий вітер, що прилїтає завжди в осени і починає битись у вікна і вити, як голодний звір. (*До вітру*). У, навіженний! Як ти обрид менї своїм скігленнем! Ну, чого тобі треба від мене? Змерз? Холодно? Не пущу в хату!..

Він завжди виє, коли тяжко буває у мене на душі, він завжди віщує щось недобре. В лїтку осе завив, а в ранцї я пішла і угледїла, що хтось зрубав молоду березу. (*До вітру*). Ну, замовкни-ж, круку! Годї крякати.

Панночка наша приїхала! Прилетїла наша пташечка щебетушечка! Заспівай, загуди їй весело, весело, щоб розбіглись хмари на її личеньку, щоб красним сонечком воно усміхнуло ся.

Охо-хо-хо! і як се ви завітали в таку глибоку осїнь?

Панночка. Завітала, няню... Скучила за лїсом. Свіжим повітрем захотїлось подихати. (*Павза*). Няню! Слухайте, няню. Коли-б приїхав той пан, що приїздив сюди лїтом... З рушницею. Памятаєте?

Сторожиха. А! згадую, згадую.

Панночка. Коли-б він приїхав і став питати мене, скажіть йому,

Generated on 2015-08-07 16:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що мене немає і в осени не було тут, що навіть покої замкнені і забиті. У вас брама зачинена?

Сторожиха. А як же — на защіпці.

Панночка. Нїхто не мусить знати, що я тут. Нїхто... (*Павза*).

Сторожиха. (*тихо*). А я вийшла, хотїла вітер одвернути, тай не встигла: ви приїхали... Тепер витиме, спати вам не даватиме... О, що для нього брами, баркани? Коли йому треба, він перелетить через гори, через море.

Панночка. Нїхто не мусить знати, що я тут.

Сторожиха. Змарнїло твоє личенько, очи позападали.

Панночка. Я цїлу ніч їхала, не спала... Ось, няню, ляжу, засну і все буде гаразд.

Сторожиха. Ох, панночко, тут не заснете! Тут прилитить вітер і почне битись об вікна і вити як голодний звір. Від нього не сховаєш ся, він знайде під землею і проліже в саму душу.

Панночка. Годї, годї, няню! Я стомилась і хочу відпочити. Не лякайте мене: менї і так стало страшно!.. Ух, холодно! підкладїть дров у комінок.

Сторож. Не топить ся, того й холодно... (*підкладає дрова*).

Панночка. Наче хтось увійшов в сїни. Няню! Нїхто не йде?..

Сторож. Хто може прийти в таку ніч, в таку негоду... А як іде, то прийде.

(*Чути виття вітру. Хтось наче стукнув*).

Панночка. Хто там?!..

Сторож. О, знову завив і ударив в двері... Лютує проклятий!

(*Роскриваютъ ся двері і входитъ той панъ, що приїздивъ лїтомъ*).

Панночка. Ах! (*Закриває обличчя руками і падає головою на колїна*).

Сторож. Про вовка промовка... про вітер говорили, аж ось і... пан...

Пан (*роблено весело*). Не ждали, бабусю?

Сторож. Ждали! бачите як зрадїли... (*вийшла*).

Пан (*підходитъ ближче до панночки*). Приїхав... не міг... (*павза*). Гори розбив би, море переплив би!..

Панночка. Ідїть... ідїть..

Пан. З відси, з лїсу немає дороги... Ніч всї дороги сховала.

Панночка Ах!... ідїть...

Пан. Тільки мертвого можуть винести мене з сїєї кімнати... Тільки мертвого... (*падає до неї на колїна*).

Generated on 2015-08-07 16:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Панночка. Ах, Боже... Чого вам хочеть ся від мене? - мук моїх...

Пан. Тільки бачити тебе, чути твій голос...

Панночка. Я-ж просила вас забути про мене, забути, що навіть я істную.

Пан. Вирви серце, память—забуду.

Панночка. (*дивить ся на йою*). Ну, чого ви хочете?

Пан. Тільки бачити тебе, чути твій голос.

Панночка. На що! на що се все, — коли між нами—безодня.

Пан. Я люблю тебе...

Панночка. Ти любиш і другу... Ви любите і другу... Чужого я не хочу брати... не можу... Так я сказала вам, кажу і буду казати.

Пан. Я люблю тебе.

Панночка. Не муч. Хіба не досить..

Пан. Я мучусь подвійно.

Сторожка (*входить*). Горить? Ще не погасло? (*кладе принесені дрова*). А вітер наче ущух. Тихо стало. Мабуть прислухуєть ся до чогось. Прислухаєть ся, наслухаєть ся, а потім знову зірветь ся як з цепу і почне бігати круг хати і плигати до вікон. (*Дивить ся на пана*). Пане! Панночка тільки що приїхали, стомились. Я на тій половині постелю вам. Час спати. От вам нїчого, а у панночки позападали очи... Ех, коли-б стара пані встали, було-б нам усїм, а менї найбільше, старій та дурній. Не встануть пані... Спочивають, а я і досї хожу тут у лїсї, та слухаю вітрові співи. Не наслухала ся за життя, не наспівала ся. В ту нїч, як умерли пані, він зірвав половину даху.

Пан. Тепер скрізь і осїнь і вітер, бабусю!

Сторож. Скрізь, скрізь, пане... То ходїмте—я постелю вам, але що послати? Все позабірали в місто... Вибачте: вже як прийдеть ся...

Пан. Ми ще посидимо. Нам про де що треба перебалакати... я хочу купити се місце!

Сторож. А мене вигнати у лїс?! Ранїйше, нїж я умру, нїхто не купить сїеї хати. Тут... нечиста сила живе! Що ночи стукає палицею. Ха-ха-ха! налякала? Не бійтесь, пане, нечиста сила хоч і є, а мене боїть ся. Таке слово знаю. Скажу і счезне! А ви, пане, і не думали?

Пан. Що?.. Я не чув, про що ви говорили.

Сторож. Так, так! Ви себе слухали. Кожнїй слухає тільки самого себе, а до другого і дїла не має. Я питаю, що послати? Подушки немає.

Generated on 2015-08-07 16:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Пан. Не турбуйтесь. Я прийду і ляжу так, на руці.

Сторожиха Як—на руці? Ні, на руці я заснути не дозволю. Раз в літку я лягла на ґанку біля сього вікна і заснула. Мене обпоїли квітки. А коли я встала і глянула, якийсь пан спав на руці. Будити було вже пізно: пан так солодко спав. Не послала ліжка, не поклала панови подушки, і він мусїв заснути на руці.

Пан (*штучно*). Що-ж по козацьки? Козаки клали під голови навіть каменї...

Сторожиха. (*перебиває*). А не теплу руку... Козаки!.. а той пан був поважний чоловік, звиклий до подушки. (*Павза*) В ранці я потоптала всї квітки і вже нїколи не спала.

Пан (*з сарказмом*). Вартували!?

Сторожиха. Вартувала! Вартувала спокій своєї панночки. Прислухалась до ночи, одвертала вітер, зачиняла на ніч пса, щоб не збудив її. В коморі хоч і бреше...

Панночка. Няню! Ідіть, собі! годї, годї.

Сторожиха. Слухаю, панночко, (*пішла*).

Пан. Відьма якась!

Панночка. Я люблю її.

Пан. За що..

Панночка. Що мене любить.

Пан. Чому-ж не всїх, — хто тебе любить.

Панночка. Знову жарти! Весело?!..

Пан. Весело... (*павза*) Ах иноді тільки в жартах можна сказати правду. (*павза*) На що написала їй листа?..

Панночка. Довше мучитись не могла. Красти щастя, красти крихти його я більше не могла.

Пан. З щастєм так легко не розлучають ся...

Панночка. Не муч! (*павза*) Я твого щастя хотїла...

Пан. Так... ти хотїла відродити душу! Засвітить передо мною новий світ, взяти мене з дороги Смерти і повести на дорогу Життя?! Очи мої одрівати від Минулого і прикувати до Будучого?.. Ти сього щастя хотїла?!

Панночка. Ти його не хотїв.

Пан. Коли-б я не хотїв, не був би тут...

Панночка. Коли-б хотїв, не було-б сьогодня.

Пан. Я хотїв, але не вірив...

Панночка. І сим убив мене, мою віру... Мертві убивають живих.

Пан. Ти казала—житте сильнїйше смерти... І я хотїв тобі повірити...

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Панночка. Так, життє сильнїйше смерти, але для сильних. Ти не сильний.

Пан. Чого-ж ти уникаєш боротись зо мною?

Панночка. Ти можеш перемогти багатьох, але не себе. І тому я...

Пан. І тому ти пішла від мене... Так я не піду від тебе! Де-б ти не була, куди-б ти не сховалась, я найду, я відшукаю тебе. Ти все для мене. Все. Половина світа! Хто сміє одняти тебе у моїх очий, у моєї думки, серця?

Панночка. Як я ждала сих слів від тебе ранійше, і як пізно їх почула.

Пан. Нї нї, ти моя! Тисячу раз моя, ти не підеш від мене.

Панночка. Згадай ту, якої ти не покинеш.

Пан. Зараз весь світ зник... І на всїм світї немає нїкого і нїчого крім тебе однієї.

Сторожиха. (*війшла*). Панночко! Я хочу спитати вас...

Пан. Ну, питайте, що там?

Сторожиха. Я хотїла спитати—чи не знаєте—чий се перстень?!(*Показує перстень*).

Панночка... Не знаю...

Сторожиха (*до пана*). Може ви знаєте?.. чоловічий наче, чоловічий!.. Хтось умивав ся і забув... Ще в лїтку... А я прибірала, дивлюсь—щось сяє. Думала—шматочок скла, аж перстень... Перстень! Загубив хтось свого перстня... Мабуть хтось жонатий, або заручений (*павза*). Ви не знаєте, пане?

Пан. Не знаю.

Сторожиха. Се—пана перстень! (*Хапає його за руку і надїває*). Ха-ха-ха! вгадала?! (*Сміється ся*).

Пан. Ти збожеволїла?.. (*знїмає перстня і кладе на стіл*).

Сторожиха. А я думала, що пан не жонатий — ха-ха-ха! Вибачте, пане, коли не так постелю, як стелять вам дома. (*Пішла*).

Панночки. Де вона взяла його?!

Пан. Ще в лїтку у мене його не стало... Украла!

Панночки. Бідна няня... (*павза*). Коли-ж скінчать ся муки?

Пан. Нїколи.

Панночка. Любиш?

Пан. Люблю, люблю, люблю.

Панночка. Іди... засни.

Пан. Я отпущу коний! Ждуть мене.

Панночка (*злякано*). Нї за що! їдь зараз!

Пан. Я не поїду.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Панночка. Тодї я поїду на твоїх конях.

Пан. Зо мною?

Панночка. Нї, одна!

Пан. Нїхто не поїде. Нї! (*швидко виходить Панночка схвильована, вона не знає що робити. Рушили конї зазвенїли дзвінки, і поволї стихли. Пан вертається в хату*).

Панночка. Що ти зробив? Верни, як можеш.

Пан. Конї уже далеко... (*Павза*)

Панночка На що мучиш... на що мучиш... сил немає...

Сторожиха (*входить*).Конї... поїхали?! (*павза*).Постїль готова!..

Панночка. Гаразд, няню. Пан зараз прийде. (*Сторожиха виходить*) (*до пана*) Іди... засни.

Пан. Ти стомилась?

Панночка. Так, стомилась...

Пан. Ти не відійдеш, ти любиш...

Панночка. Іди, не муч, іди.

Пан. Ти дорожче щастя, життя! Тепер я тільки зрозумів. (*Цїлує руку, бере свічку і виходить*).

(*Панночка хотїла роздягтись, але не роздяглась, переставила свічку, підійшла до вікон, попробувала — чи міцно зачинені. Погасила свічку. Із вікон полилось місячне срібно-синє сяєво, із погасаючого комінка—червоне. Хтось підійшов до вікна і заглянув в хату: видко голову сторожихи. Десь стукнуло. Тиша. Шелест. Відчиняють ся двері і входить Пан. Довго стоїть в нерухомости і нарештї йде до ліжка. За ним, як тїнь, з піднятою рукою, з ножем в руцї, крадеть ся сторожиха. І чим ближче він до ліжка, тим ближче до його сторожиха. Погасло в комінку. Стало темно. Пан наблизив ся до ліжка*)

Панночка. Ай, ай, ай! Няню! няню, няню!

Сторожиха.(*Одчиняє двері і зі свічкою в руках входить в кімнату*).

Сторожиха. Що стало ся? Панночко! Що таке?

Панночка. Няню! Страшний сон... Страшний сон приснив ся.. Наче пан...

Сторожиха. Пан?! Пан... спить... Він не швидко прокинеть ся.

Панночка. Що?! Няню!? (*З жахом дивить ся на неї*).

Сторожиха. (*мовчить, схиливши голову*).

(*З а в і с а*).

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В. ЛЕОНТОВИЧ.

Я заробив у мого Бога.

(*Оповіданнє*).

Вже понад двадцять пять год, від коли пройшла по наших степах залізниця, і почала будувати ся Nська станція, Абрамсон ден-у-день сливе до кождого поїзду навідуєть ся на станцію. Він комісіонер, а в комісіонера по всяк час є або може набігти якесь діло на станції. Тільки по суботах не можно побачити коло поїзда Абрамсона, бо він щирий єврей і додержує закону, а закон не велить працювати в суботу.. Тільки при якихсь особливих пригодах дозволяє собі Абрамсон піти і в суботу до поїзду. Та для таких випадків і талмуд робить полехкість; але-ж треба мати совість, щоб розуміти, коли Бог міг-би се дарувати, Абрамсонови се трапляєть ся може за два-три роки раз, а тепер євреї ходять у суботу на станцію мов у сінаґоґу... Давнїйше того не було і по первах Абрамсон почував цїлою душею, що годило ся б, як велить закон, забити каміннєм тих беззаконників.. Але людина до всього звикає, і Абрамсон тепер вже звик і до сього і утишив ся; йому тільки дико, що куди не глянь по станції у суботу, скрізь євреї...

Абрамсон перший і найдавнїйший мешканець і комісіонер на N-ській станції. Він зайшов сюди ще молодим, коли тут був сам рівний степ, інженєри плянували станцію, а по невикінченій ще колїї обережно та тихо почали надходити сюди перші ваґони.

Тепер по двайцятьох пяти роках, коли біля N-ської станції заселило ся чимале містечко, Абрамсон правдиво вважає себе старожителем, так мовити, тубольцем його, який має тут право на особливу пошану... і дїйсно, його тут знають усї; у школї, яку збудовала у містечку єврейська громада, вибрано його за вченого єврея, він має свій дім, дві крамницї, що наймає людям, і лїсовий склад, яким порядкує сам...

Тепер Абрамсон вже старий, йому понад шістьдесят і пять років; він маленький сухорлявий дїдок, ввесь білий, з довгою білою бородою, та з веселими і бадьорими ще очима, темними як достиглий терен, і з червоною здоровою фарбою на лицях.

Кожен раз Абрамсон надходить до станції за пів години до поїзду. Уступивши до салї першої кляси, він спиняєть ся поважний та чемний близько дверий і уважно розглядає на публїку. Він робить рекоґносціровку, хто є в салї, які люди, і тодї складає

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

плян, як обійти салю так, щоб привітати знайомих присутнїх, відповідно виробленій їм особливій табелї о ранґах, — яка не скрізь відповідає офіціяльній, і не образити когось більше поважного, привітавши його пізнїйше. Запевне на станції люди сидять мішма, і не завжди можна додержати такої черги, та трапляють ся такі випадки, коли треба ужити хитрощів, якось штучно обійти салю, щоб насамперед привітати якусь особливо поважну особу, обминувши инших, але так, щоб те не було помітно.

Свою оцїнку людям Абрамсон складає на дуже складному підрахунку, здебільшого по тому, хто дає йому більше заробляти, але також відповідно титулу, заможности, лїтам та розуму... Правду треба також сказати, що обминаючи прикростий, часто вважає він потрібним найсамперед привітати якогось особливо гордого і гострого пана...

До панів та богатих купцїв Абрамсон, вітаючись, не надходить зовсїм близько, але так, щоб, коли до його обізвуть ся, чи дадуть руку, міг-би одразу наблизитись. Розмовляючи з ними, він нїколи не сїдає поруч сам, поки його не запросять, та, коли кажуть сїсти, не відмовляєть ся, а сїдає зразу вільно і без пониження.

Таке поводженнє Абрамсон виробив собі з давнїх год, ще коли був дуже бідний і виробив зовсїм свідомо, обороняючись ним від зневаг та образи, яких завжди мусїв стерегти ся бідний єврей в ті часи ще більше, нїж тепер.

Тай тепер, коли йому ведеть ся красше, Абрамсон все додержує того-ж поводження, і тепер він завжди так само сумірний, стриманий та чемний, як і давнїйше... Ну, заведено, все-ж таки трохи помітно, що йому тепер красше... все-ж таки в його тепер красший одяг, красший картуз, ну і ступає людина вільнїйше.

Менї треба було їхати у ґубернський город залїзницею. Коли я прибув до станції, Абрамсон вже був там і, як звичайно, надійшов привітати ся і розпитати, куди та чого я їду. Він вважав потрібним знати усе про своїх клїентів... Виявило ся, що і він збираєть ся їхати у ґубернїю і тим самим поїздом...

— Що маєте там робити?—спитав я.

— Ну зовсїм пуста справа,—соромлячись відповів Абрамсон. Але я вже скажу Вам мій секрет. Тут одна бідна пані мала клаптик, десятин із пятнайцять коло генерала,—і він назвав одного з місцевих панів.—Ну ґенерал послали мене зторгувати той клаптик, і сьогодні вони робитимуть у ґубернії купчу. Я хочу навідатись, може і пані дасть менї хоч маленький куртаж.

Generated on 2015-08-07 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Але-ж ви були комісіонером не в неї, а в ґенерала, то мабуть не схоче вона платити вам...

Моя відповідь вразила Абрамсона прикро.

— Ай! Ну і як таки ви таке кажете?.. Я-ж клопотав ся в сїм дїлї. Що я маю куртаж від пана-ґенерала, так спасибі їм, але і пані може-б не продала земельки без мене, все-ж таки вона має користь від мене... Треба їй заплатити щось Абрамсонови, — ну не богато, я і не хочу богато, але в пані-ж не було иншого маклера, а як таки продати землю і нїчого не заплатити маклерови?.. Ну хиба-б ви, бувши нею, не заплатили-б менї?

Які чудні не були абрамсонові докази, але я мусїв признати, що у такому випадку, я-б таки заплатив йому.

— Ну бачите!—Зрадїв Абрамсон.—Ми-ж бідні люди, нам-же треба заробляти, бо треба жити.

— Але що ви там заробите за пятнайцять десятин? чи варто вам їхати?

— Ну може 20 карбованців, може 30. Се-ж таки гроши. А менї однаково треба часом побігти у ґубернїю і по станціях, почути, що дїєть ся, бачити ся з людьми, то щоб пані не дали, хоч на дорогу вистане, а може трохи і зостанеть ся...

Тим часом до нас надійшов один сусїднїй пан. Поздоровкавшись зі мною, він привітав ся і до Абрамсона.

— А здрастуйте Абрамсоне! тай який купецький вигляд ви маєте!—мовив він жартом.

— Ну, що значить купецький вигляд? Нема-ж нїчого особливого,—осміхаючись соромливою усмішкою, а про те потїшений сїєю увагою, відповів Абрамсон. — Се-ж таки зовсїм торішнє пальто, от вже трохи і витерлось,—зтишив він голос, і силкуючись зробити се непомітно для инших, повернув рукав так, щоб показати нам лїкоть, де дешевеньке сукно справдї почало витерати ся.

До ґубернського городу було кілька перегонів. Не маючи що робити, я розглядав у вікно натовп, що тиснув ся біля станцій. На кожнїй з них Абрамсон вискакував з ваґона, і біля його зараз збірала ся цїла купа спекулянтів, комісіонерів та купців, здебільшого евреїв.

Абрамсон, поспішаючись за короткий час, поки стоїть поїзд, переказати кожньому його дїло і роспитати про комерційні новини, говорив разом до усіх і з усїма, одночасно вислухуючи, що наввипередки говорили йому кілька чоловік зразу. Надзвичайно швидко повертавсь він на всї боки, кидаючи чи тому, чи иншому часом кілька слів,

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

часом тільки одно слово або і просто вигук. Маючи мало часу, він мусів надолужувати мімікою: він крутив ся, підскакував, мотав головою, вимахував руками; кінчик його бороди трусив ся, а він раз у раз запинав своє пальто, що чогось все розсчіпувалось з усіх ґудзиків,... і говорив без упину. Поміж тією розмовою постигав він ще привитати ся за руку з кожнім, хто надходив до гурту, або хоч спиняв ся на хвилину, щоб прислухати ся, про віщо йде мова. Та, коли бив третій дзвоник, Абрамсон прожогом вихвачувавсь з поміж гурту, сягав до ваґону і догукував ще звідти щось, чого не встиг договорити...

У дорозї Абрамсон не заходив до мене, та ледви я вийшов із ваґону, він опинивсь біля мене, привітно здоровкаючись.

— А я бояв ся турбовати вас, то й не заходив,—мовив він, не знаючи мабуть, чи добре зробив, що не був у мене.

— Ну чому-ж? Я завжди радий з вами погомоніти,—відповів я, щоб сказати йому щось привітне.—А скажіть, чи богато ґешефтів зробили за дорогу?—зацїкавив ся я, - я бачив ви на кожній станції розмовляли з комерсантами

— Все-ж таки треба було де-кому щось переказати та де-що розпитати,—здержливо відповів він.

— Тай тільки?! а дїла не зробили нїякого?!—здивувавсь я, що, принявши такого клопоту, він не заробив нїчого і не жалкує на те.

Абрамсон мабуть почув се в мойому голосї і відповів чи то заспокоюючи, чи то бідкаючись.

— Е як би так швидко можна було-б заробляти, так Абрамсон був би зовсїм не той Абрамсон! Знаєте: не дурний той вовк, що у порожню кошару загляда... Отже бачите, що наш хлїб не дуже солодкий!

Тим часом ми вийшли на ґанок, і я почав замовляти звощика. Бачучи, що Абрамсон не відходить, а все тупцяєть ся біля мене, я запрохав його їхати із собою. Він очевидячки сподївав ся сього і зрадїв — таким чином він визволяв ся від втрати на звощика та гостинницю.

Абрамсон не зоставсь в мене довго, не схотїв навіть випити кави.

В нас є тут своя єврейська кухмістерська, красше я зїм щось у своїй кухмістерській, може і побачусь з ким. Дозвольте тільки,— прохав він,—перележати в вас моїм речам—і Абрамсон поклав свій маленький пакуночок у кутку долї. Скільки я не умовляв покласти його красше десь на ослонець, Абрамсон не схотїв, мабуть се здавалось йому не чемним. Він пішов, розпитавшись в якій годи-

Generated on 2015-08-07 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ні я їду на поїзд, (я повертав ся до дому того-ж дня) щоб не спізнитись прийти за своїми речами.

За пять хвилин до призначенного часу Абрамсон був у мене, і ми знов поїхали разом на вокзал. Абрамсонови не дуже посчастило з панїею; після довгої суперечки, після великих докорів та усовіщань з його боку, пані дала йому тільки 10 карбованців. Але Абрамсон не сердивсь.

— Ну, що-ж, Бог із нею. я же знаю, вона і сама бідна, їй таки і самій важко, — сказав він лагідно, але, чуючи потребу виправдати ся у тому, що згодив ся узяти так малу платню, додав:—Як на правду, я і на те не сподївав ся, все-ж таки я не з її боку був комісіонером.

Було вже темно. Абрамсон мабуть встиг ще вранці поробити свої справи, тому скоро, тільки рушив поїзд, прийшов до мене, як казав, у гості. Я був радий сьому. Самому обридло їхати та я і любив розмовляти з Абрамсоном, вважаючи його совістною людиною, дарма, що часом він приписував по троху в рахунках, продаючи менї лїс. Я не судив його за те дуже, бо він був щиро переконаний, що инакше у комерції не можна, тай, коли я вивіряв його, зараз таки і охоче годив ся скинути приписане, наївно звертаючи усю провину на свого писарчука.

Я їхав першою клясою, Абрамсон третьою, отже думаючи, що він почуватиме себе нїяково перед контролем, я хотїв заспокоїти його.

— Ви не бійте ся, як прийде контроль, я скажу, що закликав вас для мого дїла, а як чеплятимуть ся, доплачу за вас.

— Але як би те могло стати ся?—спокійно і самовдоволенно відповів Абрамсон. Старого Абрамсона тут усї знають, і знають, що він нїколи не їде на дурничку, і знають також, що йому треба часом зайти до панів до першої кляси. Як би таки не уважили по знакомости старому Абрамсонови?

Дїйсно, приймаючи білети, контрольор сам завважив йому: — А то ви до їх по дїлу. Ну то посидьте, скільки буде треба.

Побалакавши трохи про цїни на хлїб, я почав розпитувати Абрамсона про його житте. З-за вікон визирала темна ніч, мов якийсь хижий птах крилами бив ся об їх вітер, налїтаючи звідкісь з безмежної степової темряви. У ваґонї було тепло, і слала ся мягка сутінь від лихтарів. Нас злегка похитувало на мягких ресорах і, спочиваючи в сїй обстанові після цїлоденнього клопоту, Абрамсон, видко звертав ся до тих думок, які були йому найрідннїши, які складали мету і вагу його житя, до яких він звертавсь

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

очевидячки кожен раз, коли мав вільний од клопоту час. Йому і самому схотїло ся отвертої, щирої розмови, він чув потребу приєднати мене до своїх думок, передїлити ся ними.

В тім не було нїчого дивного. Він знав мене вже років двадцять, знав ще мого батька.

— Ви знаєте мене з давна,—почав Абрамсон після хвилї задуми, —знаєте моїх дїтий, знаєте, як я, дякувати Богу, живу тепер і що колись менї вело ся гірше. Тільки ви ще не все знаєте, як я бідував колись, бо ви були тодї в науцї, як я прибив ся в N. На нашій станції я таки найдавнїйший житель з євреїв, тут немає нїкого, хто-б оселив ся по перед мене, тільки все-ж таки я не тутешнїй, я зайшов з Литви, із Могильовської ґубернії. Там я жив у містечку... Ми сидїли там на чиншу, ще батько і дїд і усї Абрамсони, і у мене був свій дїм. Містечко було маленьке, дворів двістї усього, але я торгував по троху і ми жили якось. Однїєї ночи, то була страшна ніч — вітер скаженїв і лютував і нїчого не можна було вдїяти,—вигоріла у пень половина містечка, згорів і мій дім. Погоріло усе,— не було пострахованє і в мене лишило ся тільки півтори тисячі гроший, що наскладав я у касу... Треба було-б наняти десь хату, почати якусь комерцію, може і жили-б якось. Тільки почав я думати, як житиме моє семейство без своєї хати, як я покину дворище, де жили мої предки... Нї, я не схотїв сього і я поставив собі дім для мого семейства на дїдівському ґрунтї. Він і тепер мій той дім, нехай він собі буде тепер у мене! Тільки тодї, як я поставив його, в мене не зістало ся вже нїчого, і нї з чим було розпочати комерцію, і я не знав, як я буду содержувати моє семейство... Я шукав собі дїла, я шукав служби, нїщо не трапляло ся... я думав, думав і подав ся у світ... Але скільки я не йшов, скільки не розпитував, нїде не було нїчого, і так я прибив ся до вашого повітового города, і в мене не було вже нїчого, — не було чим заплатити у заїздї, нї завіщо купити хоч хлїба... Тодї я пустив ся на останнє і став в богатого крамаря С. за меламеда до дїтий. Я заробляв мало, але все до копійки посилав до дому і писав жінцї, що, дякувати Богу, потроху починають ся ґешефти, а не писав їй, що я меламедом... Ви-ж знаєте жіноча вдача, вона-ж гірша від нашої, жінка, се-ж, звиняйте за таке слово, — пустяк, вона не втерпіла-б змовчати, вона побідкала ся-б одній, другій, почали-б люди плескати, і мої дїти почули-б, що в їх батько меламедом. Через те я і не писав про се до дому. Так минуло пів року, я все не знав, як менї буде далї. Аж ось я почув, що в N сиплять залїзну колію, і вже можна приставляти товари. N була най-

Generated on 2015-08-07 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

близша станція до нашого городу, і усї товари, що йшли до його і геть ще далї, йшли через N; і я подумав з разу: тут моє щастє, і пішов сюди. Я не хвалив ся про се нїкому, кому не було треба, щоб не пішла про се чутка. Я знав, що за мною набіжать сюди ще инші комісіонери, бо знав, що де є шматочок хлїба, до його звідусїль тиснуть ся люди мов прусаки. Тільки я хотїв, щоб се стало ся хоч трохи пізнїйше, я не хотїв, щоб через мій язик, хтось користував ся моєю думкою і відбивав у мене мій хлїб. Хай се станеть ся хоч через місяць, хоч через тиждень, аби вперед пішла чутка, що в N є комісіонер Абрамсон, і хто не знав би до кого звернути ся в N, звертав ся-б до мене. Я похвалив ся тільки знайомим крамарям, тим, що бачив ся з ними в мого хазяїна, і прохав їх, щоб доручали менї клопотати ся за їхнї товари в N, і вони, спасибі їм, пристали на се, бо хоч я і був меламедом, та вони знали мене і бачили, що я таки маю голову.

Як я прийшов сюди, тут не було ще нї станції і нї однїсїнької хати. Сипали тільки площу для станції, стояло кільки курінїв для канцелярії, інженєрів та робітників, а то степ та болото. Лише за верству звідси була стара коршма. Ви знаєте її, вона і зараз стоїть на шляху... Там я жив, але як жив? Власне я приходив туди ночувати, а ввесь день товк ся біля станції і в холод і в дощ, серед стукіту, гаміру і лайок, дихав курявою у спеку, місив холодну грязюку в осени, і їв тільки хлїб з цибулею, і не мав красшого одягу, як стареньке витерте пальтечко... Ночувати я ходив до тієї коршми. У нїй була тільки одна хата, долівка глиняна, ночувало там коли 3 — 5, а частїйше набивало ся і 10 і 20 чоловік. Полу і лавок для усїх не вистарчало, і я ночував коли на лавцї, а частїйше долї, де спали усї покотом, бо зразу в мене не було гроший платити дорого, а опісля, хоч я і заробляв, та шкодїв на себе гроший... Я усї їх одсилав до дому. Я запалив ся, щоб швидше стягнути ся і перевезти до себе моє семейство, бо менї тяжко було жити без мого семейства! І я жив так, а писав до дому, що менї добре, і благав жінку складати гроші, щоб нам швидше зїхати ся до купи.

Так минув рік. Я заробляв, я дуже добре заробляв, тодї були тут красші заробітки, нїж тепер. Менї нїколи було дихнути, я крутив ся цїлїсїнький день і все таки я не справляв ся сам і мусїв наймати помічників... Ай! вони мене дурили. Як би не вони, як би коло мене були тодї мої дїти, я був би заробив більше... тільки мої дїти були тодї маленькі... А все-ж таки через рік я найняв кватирю і перевіз до себе моє семейство, і менї стало добре... Ну

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

часом трапляло ся скрутно, та все ж таки добре, красше нїж було по переду!

В темне, аж чорне вікно зазирала темна, холодна, зимова ніч. Тільки прихилившись до самої шибки можна було помітити, як мигтіли сірі смуги снїгу перемішаного з курявою. Снїгу було дуже мало; сухий він не тримав ся, а вітер шарпав його і разом з ним намерзлу землю, мішав його з порохом і заносив їх геть по ярах, лишаючи по степу лиш сїроваті плями та смуги — сугорби, що позачеплювали ся біля сухих бурянин, тремтячих од вітру. Паровоз викидав і сипав іскри, вони летїли на зустріч поїзду, обсипаючи і його і землю довкола, наче метелицею зірок. У сяйві тих іскор снїгові смуги одна по одній виринали з пітьми, несли ся повз вікна і знов зникали у пітьмі... Серед сутїнї, що слала ся по ваґону, постать і обличчє задуманого Абрамзона на тлї вишневого бархату здали ся менї зовсїм не такими, як завжди. Він наче зріс, вирівняв ся, риси зробили ся йому тонші і гострійші, чорні очи світили ся блиском розуму і завзяття, а біла борода нагадувала щось біблїйне. Я з подивом дивив ся на його; несподївано в знайомому обличчю, зявлявсь перед мене хтось зовсїм не той, зовсїм инший. Якого треба завзяття та сили, щоб так бороти ся без скарги, без одчаю, не маючи нї слави за те, нї якоїсь величньої мети для окраси і заохоти!..

— Ви знаєте—обізвав ся перегодом Абрамсон,—менї тепер красше...Що-ж, менї тепер зовсїм добре, дякувати Богови, поспішив ся він виправити свою помилку. Дочок я повіддавав за добрих людий, ну не богато, але нїчого живуть, синів поженив, сини держать ся купи, кормерцюємо ми і тепер гуртом. Менчий син, як годить ся, і живе зі мною... Таких синів, як мої, дякую Богови, нема нїде у світї,—з глибоким переконаннєм та захватом мовив він.—А се-ж, що є найважнїйшого!.. І я не бідую, я ще можу заробляти і заробляю своєю працею і не виглядаю з рук в дїтий шматка хлїба та й маю де-що про старість. Чого-ж менї треба? Дякувати Богови менї вже більше нїчого не треба! Але ви чули, як менї було попереду, скільки я прийняв на себе і, коли менї,—здіймаючи молитовно очи в гору, скінчив з захопленнєм Абрамсон і голос його затремтїв,—коли менї, дякую мойому Богови, тепер трохи красше, я думаю, що я заробив се в мого Бога!

Він замовк, очи його пильно дивились в гору в затканий тінями куток, а губи ворушилися,—він мабуть проказував нишком свою молитву.

— Менї вийшло на добре,—почав знов Абрамсон,—що я перевіз

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ся сюди, але і досї жаль менї, що менчого сина мого Лазоря довело ся перевезти з нашого краю малим. Він тодї ще не скінчив школи... Старшій Дувід, ви же його знаєте, він такий вчений і такий делїкатний, він пройшов усю науку ще в нас на Литві і знає ввесь Талмуд і усю Тору... В нас на Литві наш народ богато делїкатнїйший, як тут... Найбіднїйші і ті знають усю науку, з шости років кожен хлопчик бігає до хедеру, а тут що? Тут євреї неначе і не євреї... вони тільки до комерції і не тямлять нїчого нї з науки, нї з закону... Вони тут зовсїм грубий народ. Я таки віддавав Лазоря у город до школи, але тут і шкіл таких нема, як у нас, бо добрий меламед і не поїде сюди з Литви, йому тут нї з ким і побалакати за науку .. Через те Лазор вже не такий делїкатний, як Дувід. Ну, йому Бог дав, він красше тямить ся на комерції, а все-ж дуже менї сумно, що я не міг призвести його до такої науки, як Дувіда.

— Наша наука! Се таки зовсїм особливая! Ви же там маєте усе, ну — усе чисто! Там переказано все; і як лїчити ся, коли нездужаєте, і який про що є закон і на усякий прімер з життя там є своя наука! Там усе так докладно списано... Ну і як же могло-б бути инакше?! Наші книги, то їх складали такі професори, може сїмдесять, чи скільки було їх, тих професорів. Тепер вже зовсїм немає таких, щоб стільки знали!..

Абрамсон хватав ся, хвилював ся, з усїх сил хотїв переказати і довести свою думку про надзвичайну вченість Талмуду і Тори, кидав ся від одної цітати до иншої, які, здавало ся йому у ту мить, годні були виявити усю глибину науки тих книг, але зразу-ж почував себе невдоволенним ними і починав згадувати инші. Слів йому не вистарчало. Він чув, що не вміє висловити те, що хоче і хвилював ся де далї дуще, червонїв, мотав руками, повторював по кільки разів те саме, цмакав. Але ввесь час був обхопленний невгамучим палким захватом до своєї безмірно, видко, йому дорогої науки. Так ми доїхали до нашої станції.

Минуло може з рік і я почув, що менший Абрамсонів син Лазор переїхав з батькової хати на кватиру. Старий нїколи не обізвав ся про се. Мабуть він бачив у сьому ознаку руїни своєї сїмї і йому і затяжко і соромно було розмовляти про се. Та молодий волїв красше, щоб я від його почув, чому і як таке стало ся, нїж дізнав про се з пересудів людських. Скористовавши ся першою нашою зустрічю, він почав.

— Мушу вас повідомити, що у нашому родинньому життю зайшли де які зміни. (Молодий Абрамсон любив висловляти ся добір-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ною, заведено на свій смак, мовою). Отсе вже тижнів з двоє я живу окремо від батьків; я випрохав дозволу у батька і вийшов на наняту кватиру. Воно таки і самому менї жаль, жаль і батьків, може і люди судитимуть, хтось щось не так говоритиме, але не можна инакше... Ну поки я був не жонатий, то я жив з ними, а тепер, коли я оженив ся, то вже не так, через те, що тут вже „женський вопрос". Розуміють ся, моя мати, дуже делїкатна, і моя жінка теж дуже делїкатна і, боронь Боже, по між ними не може бути нїякої сварки, але все-ж таки дві дами коло одного хозяйства, то їм важко.

Молодий Абрамсон дуже хвилював ся.

— Ну, кому-ж годить ся робити у хазяйстві?,—авже-ж молодій, і вона робить по свойому, а мама теж звикли до хазяйства і їм щось здаєть ся не так, і вони скажуть слово.. Часом так вони навіть за мене оступлять ся... Звісно, вони мама, і їм все хотїло ся б, щоб їхньому синови було так добре, як не буває у світї, і щось показуєть ся, наче моя жінка не так добре до мене, як їм хочеть ся і вони впять скажуть слово... Ну, вони нїколи не скажуть неделїкатне слово, а все-ж таки буває невдовольствіе... Ну, а моя жінка, вона така делїкатна, вона їм нїчого не скаже, вона і менї не хоче сказати, але я вертаю ся до дому і бачу, що вона плаче, і я таки допитаю ся через що. А мама, хоч вони і сказали те слово, але вони дуже делїкатні і їм вже досадно, і вони десять разів раднїйши були-б, щоб його не сказали і вони теж плачуть.. Ну, то скажіть менї, що-ж менї тут дїяти і як поводити ся і за ким оступати ся і кого навіть жалїти, щоб другій не здалось те обідно? І через те менї було тяжко, і я прохав тата, щоб пустили мене на мою кватирю. Воно менї не легко прийшло ся, я прохав цїлий рік, і вони довго не згожували ся, поки і самі побачили, що так красше а тепер і самі раді, і мама теж вже вдоволені з того.

З того часу старий Абрамсон жив сам зі своєю старою і хоч і тепер, ще може частїйше нїж попереду вихваляв ся своїми синами, що вони і досї провадять комерцію разом із ним і між собою, шанують його і не спорять ся за бариші, та не чуло ся вже у його голосї цїлковитого задоволення, не було давнїйшого захоплення і певности, а обзивала ся якась уривчаста нота.

Вже зовсїм недавно стало не видно старого Абрамсона на станції. В перше, не побачивши його, я не звернув ще уваги, в друге, се здивовало і занепокоїло мене, я почав розпитувати ся і почув, що в його тяжко заслабла жінка, і він покинув усї справи та сидить біля неї.

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Минуло ще з місяць, а Абрамсона все не було видко, аж нарештї почув я, що Абрамсонисї покращало, та старого ще не бачив, бо, як казали, він хиба зрідка на хвилю прибіжить на станцію і хватаєть ся зараз до дому. Але, коли кріза минула, здоровле недужої почало швидко виправляти ся, і лїкарі сказали старому, що вона вже видужала.

Я сидїв в себе в хатї на селї, що відлягало від станції верстов на пять, і щось читав, коли менї сказали, що приїхав старий Абрамсон і хоче мене бачити. Я трохи занепокоїв ся, чи не стало ся йому яке лихо, і вийшов йому на зустріч.

Першої хвилї я не міг зрозуміти, що йому. Він ввесь був напружений, ввесь зворушений, він навіть тремтїв, очи йому палали і плакали разом, а губи сміяли ся. Він вхопив мою руку обома руками, і вже щось казав менї, казав швидко, дрібно, затикуючись...

— Я приїхав сказати вам за моє щастє. Я мушу похвалити ся вам! Я щасливий тепер, я живий! Моя жінка видужала, вона буде жити, то й я можу жити, бо як би вона вмерла, я чую, я не міг би жити... Ну, скажіть, і як би я тодї міг жити? де-б я міг жити? Мої дочки далеко, моє дїло тут, і я нїкуди не можу піти звідси. Ну, в мене тут син, і авже-ж мусїв-би я жити в сина, і воно добре, воно так годить ся. Але він жонатий і у його є жінка. Ну, і він делїкатний і вона теж делїкатна, але через жінку він пішов від мене... Ну, заведено, і у Талмудї пишеть ся, чоловік мусить любити жінку, але у Талмудї пишеться також :—„Коли на тебе часом гавка собака, се ще нїчого тобі, але коли на тебе гавка сучка, се вже нещастє!“ А Талмуд же писали такі ученї, такі професори, таких же нема більше вчених!..

Менї пригадало ся звикле Абрамсонове і не досить умілe вихвалюваннє Талмуду, його трохи кумедне своєю несвідомістю захопленнє ним і мимоволї, дарма що я його жалїв в сю хвилю, я не міг стримати ся і ледве посміхнув ся.

На жаль Абрамсон те помітив.

— Ну, ось ви посміхаєте ся, мовив він сумно, а воно-ж далебі правда.

Я поспішивсь забрати Абрамсона в дальші покої витати та гостити його як найщирійше, щоб вражіннє од усмішки, викликаної рїжницею поглядів та культури, загладило ся від співчуття людини до людини.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Л. С-Ч.

З Гейне.

* * *

На півночи дикій, на скелї стрімчатій
Кедр дужий, самотній стоїть,
І в срібної шати морозами вбратий
Під небом беззоряним спить.

—

І снить ся йому, що в південній країні,
Де сонце, тепло і весна,—
На скелї гарячій дріма в самотині
Те-ж пальма струнка, та сумна.

* * *

В мою похмуру ніч зійшла зоря чудова
І в серце хворе розвага лєть ся нова
І обіцяє новий рай...
О, не зражай!

—

Так як до місяця бурхливе рветь ся море,
Так лине до тебе, моя хороша зоре
Се серце стомлене у-край!
О, не зражай!..

* * *

На замчищу у Каноссї
Сам король германський Гейнріх
Гріх покута... босий в рям'ї
Ніч холодна; дощик крапа.

—

А із замку визирають,
Два обличчя,—освіщає
Місяць лисину Грегора
І Матільди пишні перса.

—

І задублими вустами
Мимрить Гейнріх „Pater noster",
Але в серцї королївськім
Потай шепче і клянеть ся.

—

„Там далеко в рідним краї
Піднялись високі гори,
В їх глибоких, тихих надрах
Єсть залїзо на сокиру.

—

Там далеко в рідним краї
Піднялись бори темряві
І росте в найвисшім дубі
Там держално на сокиру.

—

Ти, мій любий, вірний краю,
Ти зростиш іще й людину.
Що гадюк моєї муки
Розсїче сокіри лезом.

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОЛЕНА ПЧІЛКА.

Микола Лисенко.[1])

(*Спогади і думки*).

(К і н е ц ь).

Світлим, безмірно-милим спогадом про події з життя й діяльности М. Віт—ча за 70-ті роки встає в моїй думці „Різдвяна Ніч“, ще яко оперета, в її першій постанові. Що то за мила річ була! Думаю я, що в такім виконанню, як її ставлено тоді в Київі в 1873 році, навряд чи швидко побачать „Різдвяну Ніч!“ Виконавці були — „любителі“, але які любителі! голоси мали добрі, а при тім скільки думки й серця вкладали вони в виконанне тієї милої і разом ідейної речі! Габель (Пацюк), Ол. Русов (Вакула), О. Лисенкова (Оксана), Іванова (Солоха), Матвіїв (Дяк), — всі вони були мов-би якоюсь чарівною рукою підобрані для виконання їх ролі: Оксана — вродливиця на прочуд, чарівливо знадлива у співі, в розмові, в кождому рухови; здавало ся, що власне така Оксана мала ввиджати ся Гоголеви, як він малював ту постать у своїому оповіданню „Ночь перед Рождеством“. Пацюк — запорожець був не такий, як у Гоголя, бо в Гоголя він—балаганна постать, що, роззявивши рота, лише глитає вареники; Михайло-ж Старицький, автор тексту тієї оперети, зробив Пацюка-запорожця ідейним печальником за долю України, (під час уже близького зруйнования Січи). І який вдатний був той старий козарлюга-запорожець! яке вражіння, — при гарному співі, — робили його сумні речі, його докори закоханому Вакулі! Голос Вакулів лунав теж так повно, таким глибоким почуттем. Що до Дяка-Матвієва, то се була найкраща комічна постать, без найменшої пересади, яку мені приходилось бачити з гурту всяких „дяків“ на українській сценї.

Навіть другорядні ролї, як наприклад роль 1-го парубка, Грицька, (грав Орест Іван. Левицький), були виконані артистично, що до співу, і разом з тим етноґрафічно-вірно, — теж без того „безобразія“, що часом здаєть ся нашим артистам „етноґрафічно“ вірним.

Всї старали ся не тільки можливо добре виспівать свою роль, а й зробити взагалї все можливе, щоб „наша Різдвяна Ніч“ пройшла як найкраще!

Перша постанова „Різдвяної Ночи“ — на великій оперній сценї— се було наше свято, наше велике свято! З великою втїхою ходили люди

[1]) Початок в І кн. ЛНВ за 1913 р.

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ще й на репетиції, (що відбували ся в хаті у панночок Ліндфорсових, або в Старицьких), ходили не тільки участники, а й так собі охочі з гурту знайомих. Утішали ся, толкували ся, — як та що. На самий же спектакль приїхало багато наших людий з инших міст, між иншими й ми з Волині. Боже! яка- ж то нам усім утіха була!..

„Різдвяна Ніч“, яко оперета, мабуть, ніколи не йтиме на сцені, бо вона перероблена на оперу; але нехай же сей мій спогад зостанеть ся не пишною, та щирою квіткою, положеною біля сього прекрасного твору Миколи Лисенка.

Друга половина 70-х років, особливо після 76-го року, після відомого наказу про українську літературу, — се-ж той час тяжкої „заціпи“. Що згадати тут? Хіба те, як гинули заміри, як лежали розпочаті праці, — між иншими і в Миколи В—ча!

Ну, та що! Не першина була ті заборони... Хто завзяв ся, тому жаль було кидати свою роботу. І вона робила ся, по змозі. — Мик. Віт. переробляв „Різдвяну Ніч“ на оперу, виготовляв і инші твори та збірники пісень.

Під тяжку годину, під те „время люте“, такою милою розвагою було піти послухати музики Мик. Віт. хоч не на сцені, а десь у щирій хаті, в його, або в Старицьких, чи де. І само любе слово Мик. В—ча, завжди таке привітне, таке ласкаве, могло передати яку-небудь відрадну звісточку з України, чи з Галичини; бо Мик. В. завжди дуже широко листував ся зі знайомими й незнайомими земляками, — з кождим, хто вдавав ся до його з якоюсь просьбою, чи запитанням. Знав богато, цікавив ся найменшими признаками українського руху, бо він був не тільки кобзар, а й патріот-громадянин.

Инодї їздив на провінцію, давав свій власний концерт. Вигали його, радїли йому! „Він їм тугу розважав, хоч сам нудив світом“...

Під час однієї такої подорожі Мик. Віт. пізнав ся, в Чернигові, з Ольгою Антоновною Липською, людиною чудою й живою. Счарована грою Мик. Віт., вона переїхала незабаром у Київ, щоб далї вчити ся музики і, справдї, стала доброю пянїсткою. Їй же сужено було стати близьким другом Миколи Віт., аж до несподіваного кінця її життя, у 1900 р.

Ся людина, ставши свідомою українкою, — може дякуючи зустрічі з Мик Віт. та його близькими,—мала потім, у свою чергу, велику вагу на його діяльність; високо ставлячи його талан, щиро нахиляла його до дальшої композіторської праці. В загалї, се була не тільки свідома українка, але й така, — ще рідка в нас, — людина, що вірно

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

берегла в своїм хатнім життю національне українське багатте. Отже дітий своїх Ольга Антоновна виховала теж в українському дусї; перше всього, бувши чернигівкою, добре владаючи українською мовою, зробила вона ту мову рідною й поважаною теж і для дїтий своїх. Не цуралась Ольга Антоновна й громадської дїяльности; всяка жива громадська справа знаходила в неї увагу й охочу поміч. Передчасна смерть такого друта була великою втратою в життю Мик. Віт. З великою пошаною згадую тут ту людину, свою близьку приятельку. Пером їй земля!

У 1882 році ставили „Різдвяну Ніч", вже яко оперу, у Харкові. Цїкаво було подивитись. Поїхав, звичайно, в Харків Мик. Віт., поїхала його родина і де-хто з Старицьких; якась непереможна сила потягла з Київа й мене з ними!.. Поїхав ще хтось із знайомих.

Опера йшла у великому театрі, у виконанню оперної трупи. Спектакль був парадний, людий було богато, — хоч харківцї казали, що аристократії місцевої не було... „Не удостоїла"! — Однак поміж тими, що прийшли, був настрій підвисшений, святочний. Приятель моєї сїмї, Мих. Лободовський, показував нам на видатнїйших харківських українців. Всї втїшали ся, радїли.

Ми, мандрівцї з Київа, сидїли в льожі. Мик. Віт. з батьком своїм сидів навпроти, у крайнїй льожі, першій від сцени. Бачу, — старий батько, перед підняттєм заслони, просто умлївае, так страшенно хвилюєть ся! Стурбовано-поважне обличче і в композитора; він вернув ся з-за лаштунків і дожидає, що ось-ось почнуть... Завіса починає підійматись і ми бачимо, як Мик. Віт. кладе хреста на грудях.—Та даремний був страх! Оперні артисти не „провалили" опери. Але... але в мене все ворушив ся в думцї той спогад: яка була прекрасна Оксана, які чудові були инші виконавцї в „Різдвяній Ночі",—коли вона йшла тодї, в Київї, ще оперетою ..

Одначе оперу харківцї приймали дуже добре. Мик. В-ча гучно витали. Він зостав ся з М. Старицьким у Харкові ще на пару днїв. А ми поїхали назад у Київ.

У 90-х роках намовили Мик. Віт. зібрати свій український хор і поїхати з ним по Українї. Знайшли ся на те й грошї. Зібрано співців, справлено для хору українське вбраннє. Богато, богато потратив М. Віт. працї, сутужної працї, на вчіннє хористів... І, як то кажуть, „моральний успіх" був великий; усюди ті пісні й гарне виконаннє будили українців і несли їм утїху.

Трапилось менї чути Лисенківський хор у малому провінціяльному містї, в Гадячи. Прибуло на концерт у клюбну світлицю й панство й простїйша публїка. Витали хор і тут дуже щиро, хоч скромними дарами,—

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вінками з барвінку, дубового листу, чорнобривців; вінки були перечеплені стрічками, або простим рушником; — та було то, дійсно, „від щирого серця“! Хорові врядили гулянку човнами. По Пслу, гарного літнього дня, залунали ті привезені з Київа українські співи.—По відїздї Мик. В—ча, більша половина пісень, співаних його хором, зосталась між гадячанами — і розлягають ся ті пісні й тепер по хвилях гарного Псла, коли пливуть чи панські, чи простацькі човни під час гулянок.

Однак матеріяльного успіху ті подорожі з хором М. В—чу не приносили (особливо, коли рівняти з „прибылями“, наприклад, хора п. Славянського). Бо для того, щоб мати зиск з такої „антрепризи“, треба бути не тільки тямущим учителем та артистом-орударем, але ще треба бути й зручним „антрепреньором“, треба вміти „держати“ співців, уміти взагалї „практично вести дїло“; а власне такої „зручности“ й не було нїколи в Мик. В—ча. Через те — солїсти, часто „переманені“ кимсь иншим, кидали хор серед подорожи, плата й утриманнє хористів коштували більше, нїж давали збору концерти, і т. д.

Все те плутало рахунки Мик. Вїт. і, замість зиску, руйнувало його; про потрачений же час, на вчіннє хористів, про всякі турботи, про всякий клопіт, — вже й не казати!..

Кінець 90-х і початок 1900 років узяв у Мик. Вїт. богато працї,— дуже цінної, — в київському „Літературно-Артистическому Обществі“. Мик. Вїт. не жалував тієї працї, бо просвітних українських Товариств у Київі тодї ще не було і,—мовляв Мик. Вїт.,—слїд було „займати позицію“ хоч у російському Товаристві. Отже українцям і вдало ся зайняти тую позицію: нас увійшло чимало в те Товариство, а скілька душ було вибрано навіть у члени „Правленія“. — Ото-ж, хоч були в нас і вороги в „Обществі“, але нам, якимсь чином, удавало ся влаштовувать наші українські літературні читання, реферати, артистичні українські вечорі; справили ми й скілька гарних ювилейних свят. Найчільнїйшими дїячами, звичайно, були Мих. Старицький і Мик. Вїт. Старицький читав нові свої і чужі літературні твори українські, виступав і яко декламатор (на вечері в память Міцкевича довів поляків до слїз своєю прекрасною деклямацією). А Мик. Вїт. мав завжди великий успіх з музикою своєю, хорами й иншими співами під його керуваннєм. Але скільки-то знов забирало йому працї тее все! Яка-то були жертва з його руки, — оті репетиції й всякий инший клопіт!

Опріч Літературно-артист. общества не було в Київі того українського артистичного заходу, де-б не брав участи Мик. Лисенко: чи просили його українці взяти участь у концертї Народньої Авдіторії, чи в якому добродійному артистичному вечері, Мик. Вїт. нїколи не одмовляв

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ся стати до помочи. За те-ж, можна сказати, що його „знали й дякували люди". Взагалі, слава Мик. Віт. й пошана до його імени були вже коло того часу великі.

Се особливо виявилось під час святкування його 35-ти літнього ювилею (у 1903-му році).

Свято се було уряжено від імени того-ж київського „Літературно-артист. Общества", у найбільшій київській концертовій світлиці „Купеческого клубу". Було дуже богато привитань, депутацій, з України, Галичини, з усіх-усюд. Було бучно й гарно. Програму свята було розпросторено на три дні: 1-го дня — урочисте зібрання й читання привітів з концертовим відділом, переважно народнього співу; 2-го вечора — ішла „Різдвяна Ніч", поставлена в театрі оперною трупою; 3-го вечора— великий концерт, з виконанням ріжних творів Лисенкових.

Так, величне свято було! Про його-ж писано було в свою пору так богато в часописях.

А чи богато людий знає про те, що під час того величнього свята, після того як депутації прочитали ювилятови свої адреси і як, після перерви, ішла друга частина вечера, концертова, — у нас у боковій світлиці, куди перенесено було всї адреси, ішов самий „настоящий" „обыскъ".

Справа була така:

Коли дано було дозвіл Літературно-артистичному Обществу справляти ювилей Лисенка, то одповідальною особою за ввесь той вечір мав бути Предсїдатель Общества В. Николаєв, (він особисто просив і дозволу). Отже перед ювилеєм він сказав українцям, членам Правленія, — що він української мови не знає, то й не може розібрати, чи є чи нема в адресах чого небудь проти-цензурного, а через те просить нас, щоб ми самі пильно переглянули адреси і, коли часом буде щось гостре, то щоб того не читали, — бо инакше ми підведем і його, яко відповідальну особу, та й Обществу може бути якась прикрість, може й дуже велика, — така, що його й закрити можуть.

Членами-ж Правленія з українців були тоді Микола Віт., п. Стешенко і я. Микола Віт., звичайно, нї в які ювилейні справи не мішавсь; отже, цензорами адресів приходилось бути — п. Стешенкови й менї... Дуже то був для нас тяжкий обовязок, але треба-ж було додержати умови, щоб через який необережний вираз, у котромусь привитанню, не вийшло халепи Предсїдателеви, або й Товариству нашому, — такому потрібному для всїх, а для нас особливо.

Отже ми мусїли переглянути привитання, і хоч не обійшло ся

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

без суперечок та парікання з руки авторів, скоротили для читання де-які вирази, що могли накликати біду.

Одначе вийшло, що ми були не досить пильними цензорами, бо халепа таки стала ся. Хоч ми й переглянули всї писані привитання, — щоб не підвести нашого відповідального Предсїдателя, не українця, (котрий нам довірив усю справу), — але, не вважаючи на се, все-таки знайшов ся надто пильний доглядач, що сидїв, опріч поліцейських урядовців, теж у світлицї, і щось там „протизаконне“ почув у котромусь привитанню, — та й потребував, щоб поліція йшла шукать того „чогось“ поміж адресами, однесеними в бокову хату.

Зостаючи ся присутнїми в сїй хаті при тому переглядї адрес, та даючи поліції пояснення, ми, розпорядники ювилейного свята, так уже й не бачили, й не чули 2-ої частини вечера, — нї полтавського кобзаря, нї Стеценкового „Прометея“, нї хорових народнїх пісень, нїчого... Слава Богу, шукання й перегляд адресів обійшли ся без прикростий для нашого Предсїдателя, а значить і для ювилята, й для всїх... Того страхіття, котрого шукали, не знайшло ся...

Після ювилею в Київі, М—лу Вік. запрошено до Галичини; у Львові і в Чернівцях його вшановано було велично, святочно. Здаєть ся, власне коло сього часу засновано у Львові Музичне Товариство імени М. Лисенка, пізнїйше й школу його імени.

Опріч Львова та Чернівцїв, запрошувано Миколу Вік. і до Петербургу. Тут теж уряжено на честь йому ювилейне свято, з урочистим концертом. Велику участь в улаштованню того концерту взяв артист п о л я к, п. Заремба.

Швидко після ювилею Миколи Віталевича, — хоч і незалежно від ювилею, — Літературно-Артистичне Общество київське закрито, за якийсь російський реферат, прочитаний без дозволу, а що найважнїйш людиною приїздною, котра звернула на себе особливу увагу київської влади.

Жаль нам було Товариства, в котрому ми скілька лїт працювали; жаль було дивити ся, як продавало ся з „публичного торгу“ те добро, що Товариство було придбало, жаль було й бібліотеки та значної збірки портретів і картин, придбаних власне зусиллями членів-українців. Але... „де наше не пропадало“!.. Хотїли ми одратувати собі, се-б-то на яке-небудь инше своє українське товариство, хоч ті портрети й картини та бібліотеку, але наші супротивники того не допустили. Усї картини й бібліотеку подаровано російській „Общественной Библіотекѣ“, а пізнїйш усе перейшло теж російському „Общественному Собранію“.

Історія досить „поучительна“ — для всякого часу!..

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Микола Віт. покладав тоді надії на нове Товариство, що заснувалось коло того часу (здаєть ся, в 1904-му році), і мало бути переважно українським.

Се було музично-літературне товариство „Баянъ", з уставом, звичайно, написаним мовою російською. Членами „учредителями" були з українців — Микола Віт., Павло Житецький і я; були ще й такі члени учредителі, що мали надавати йому особливої „поважности": князь Репнін і два професори київського університету.

„Общество Баянъ" було дозволено, але ні та „повага", ні піклування Миколи Віт. — не пособили нічого. Товариство було „мертвовродженим чадом"; воно ледви животіло років зо-два, а потім загинуло — своєю смертю... Причиною тому була власне „різношерстість" його членів. З українців — музик було дуже мало, а всі инші були то росіяни, то чехи, то поляки; всі вкупі, по правді сказавши, „дзизом дивили ся" на зібраннях одно на одного, а часом то й просто таки говорили прикрости — теж одно-одному... Врядив Микола Віт. вкупі з иншими музиками скілька Баянових концертів; були в тих концертах і українські, дуже цікаві номери. Було й таке, що запросили на Баяновий концерт значного польського скрипача з Варшави; він приїхав, дав концерт — і взяв увесь чистий грошовий збір, бо за свій приїзд умовив ся, щоб йому було дано 400 карб...

Все двох-річне істнованнє Баяна завершило ся тим, що Микола Віт., яко голова Товариства, і инші члени Правленія, поплатили дефіцити Т—ва, — розложивши їх між собою, — та на тім і скінчило ся життє київського „Баяна"!..

Друге встановище, що Микола Віт. заснував уже на свою власну руку, було щасливійше: се була його Драматично-музична Школа в Київі. Тут був він сам господарем свого діла і до значної міри міг вести його самостійно. Школа має устав звичайно-російський, — бо коли-б вона була тільки українська, то не була-б дозволена, та й не мала-б стільки учнів, щоб могла вдержати ся з їх плати; одначе, по скільки було змоги, Микола Віт. старав ся заводити в своїй школі й науку хисту українського: між иншим, учать там історію драми української, учать деклямації українських віршів і виконання цілих драматичних творів наших. З драматично українського відділу (Марії Старицької) вийшло вже чимало добре вивчених українських драматичних артистів і артисток, — і не вина школи, коли наші драматичні труппи дуже неохоче дають їм у себе місце. Що-ж до того, які милі спомини зоставляла школа Лисенкова і її діректор, Микола Віт., в памяти учнів, то про се свідчить хоч-би й замітка пані Н. Дорошенкової (в № 7-м „Рідного Краю" за 1912 рік).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Дуже бажав Микола Віт. завести в своїй школі й науку грання на нашій старосвіцькій кобзі; в тім старанню допоміг відомий патріот-українець п. Олександр Бородай, давши до школи Лисенка цілу збірку розмаїтих стародавніх кобз, та покликавши до Київа відомого харківського кобзаря Кучеренка; сподівано було, що знайдеть ся чимало охочих учити ся в сього кобзаря з добрим голосом—співу й грання на кобзі. Одначе, ті надії не справдили ся... Учнів не було — і через те кобзар за яким часом поїхав назад, у Харківщину.

Сам особисто — Микола Віт. працював у своїй школі богато, даючи науку грання на фортепяно. Ходив і ранком і в вечері. Звичайно, та праця, особливо в останні часи його вже старого віку, дуже його томила. Се могла я бачити що дня, із своїх вікон, бо Микола Віт. жив так близько від моєї домівки — всього через два будинки — і дорога його до школи йшла поуз мою домівку. Ось бачиш ранком — Микола Віт. іде до школи такий бадьорий, жвавий, а ось, бачиш часом, вертаеть ся він із школи — вже зовсім иншою ходою, мляво, якось мов би зігнувшись... Одначе досить було йому короткого відпочинку дома, — і знов можна було побачити Миколу Віт. бадьорим, веселим, десь на вечірнім засїданню, або в концертї — з його участю.

А все-ж таки жаль стає, як подумати, що така талановита сила, здатна до безмірно значнїйшої праці, марнувала ся на ті „уроки“!.. Щож, коли при наших обставинах, суженних для артиста українського, навіть великий талан Миколи Віт. — не давав йому змоги прожити на світї з його артистичної праці... Треба було „заробляти“ на прожиттє, як заробляє звичайний ремесник!

Школу Миколи Віт. було заведено ще до 1905 року. А ось надійшла й Конституція. З того надзвичайного часу, коли шумовитий гребінь „визвольної“ хвилї досяг найбільшої своєї високости, спогадують ся менї два моменти, звязані з особою Миколи Віт. Ось зовсїм вільно обявлено було в ґазетах, — що в університеті, в нашім київськім університеті, в такій-то авдиторії, має бути прилюдне українське зібраннє, (тодї говорило ся — „мітінґ“). Двері університета були одчинені навстежи і вільно було йти всїм, хто хтїв. Зібраннє скликала молодь. Досї не розумію, для чого саме покликано було особисто скількох старих видатнїйших Українців: на зібранню,—власне їх, „этихъ украинофиловъ“, — так коренили та ганьбили!.. Коли, виходячи з того зібрання, ми зустріли ся з Миколою Віт. у корідорі, він спитав мене: — „Чули“?!. — Чула, — відказала я... І на тім розійшлись. Що-ж нам було говорити?.. Нї на мітінґу, нї тут між собою, говорити не хотїлось. — „Нехай буде так“!..

Другий момент: ясний осїннїй день; на улицях, на стовпах, виднїють листки паперу, з тим дивним словом, написаним великими буква-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ми, — „Конституція“. Всї читають указ, ідуть, у радісному, братерському настрою, великими юрбами, стають з короговками перед університетом, потім ідуть на Думську площу. „Увесь Київ“ перебував там, до 5-ої години; а в 5-ій годинї над вечір — гукнули постріли і вся площа спорожнила ся в скілька хвилин... Повалених прибрали, ранених порозвозили по лїкарнях, або хоч по близьких аптеках... Переможцї гнали юрбу по перед себе; хто міг, той тїкав од лиха, у двори, куди попало...

У вечері Микола Вiт. позвонив до наших дверий; він шукав своїх, що „не вернули ся досї“! Боже, яке в його було стурбоване обличчє! То-ж треба було їхати шукати відсутних, десь на перевязках. Не швидко знайшли ся, — „слава Богу, живі, не постреляні“!

Що-ж то перебуто та перестраждано, поки тее вияснилось!

Констїтуція все таки принесла ті „свободи“, що дали змогу засновуватись і нашим Товариствам, — „Просвітам“, Клюбам. В тих Товариствах треба було працювать. Зі своєї руки Микола Вiт. нїколи не відмовляв ся й тут пособляти, чим міг; отже нї один артистичний вечір київської „Просвіти“ не обходив ся без його участи.

Що до „Українського Клюбу“, то Микола Вiт. не тільки часто грав у ньому сам та влаштовував камерні й инші вечорі, а ще не жалував свого дорогого часу й на те, щоб бути Головою Клюбу, а се-ж вимагало бувати й на засїданнях Клюбної Ради, подавати всякі офіціальні відомости, на письмі й на словах, і так далї, й т. д.!..

Тим часом наш Кобзар почав уже занепадати на здоровлю... Дiймала тая хвороба старих лїт, склероз; не добре дїяло ся й з його серцем... Лїтом 1911 р. їздив Микола Вiт., для відпочинку, в Полтавщину; там одвідав і свою давнїйшу батьківщину, ті села, де він жив дитиною й бував юнаком... Нїчого там не зосталось того, що було: Гриньки перейшли в 3-і руки і панська оселя зовсїм змінила ся, та й в Жовнинї від Лисинківської садиби зовсїм і слїду не зосталось! Бо маєток купили селяни, продали панські будинки „на знос“, вирубали в пень увесь великий садок і поділили землю між собою, та забудували її своїми дворикамн... Микола Вiт. одшукав у Гриньках свого старого „Созонта“, що глядїв його ще дитиною. Дїдусеви Созонтови тепер коло 90 лїт; він заплакав, почувши, що перед ним колишнїй „панич Коля“... Погомонїли, пожурились обоє старі, та й розлучились — уже на віки!..

Минулого лїта Микола Вiт. поїхав за границю. Лїкарі послали в Наухгейм. Там слабому стало легше в грудях, але при поворотї в Київ знов погіршало,—було трудно ходить, особливо по київських гористих вулицях. Одначе на погляд не помітно було нїчого лихого, в кождім разї нїхто не ждав власне тепер чогось наглого, страшного. Микола Вiт. бував в Українському Клюбі, на засїданнях, яко Голова

Generated on 2015-08-07 16:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

його, і на вечорах. Був неначе-б такий самий, як завжди, лише трохи блїдїйший на виду, та часом нїби втомлений. Одначе, коли ми бачили ся з ним у Клюбі на вечері українських гумористичних мінїатюр, на початку осїннього сезону, він був бадьорий і весело сміяв ся, дивлячись на ті забавні дії.

А над Клюбом нашим уже висїла чорна хмара... Та хмара зявила ся ще з весни: затребувано було в маю список членів Клюбу, членів Ради клюбної, зроблено ревізію всяких записів по книжках протоколів і инших. Нїчого втїшного те не віщувало... Потім, лїтом, запечатано було бібліотеку-читальню в клюбі. Хмара все густїйшала... А далї вже—вдарив і грім з хмари: при урядовім огляданню нашої шафи в читальні (ото й вся „бібліотека“ була!) знайдено було, між старими ґазетами, якісь номери американської „Свободи“, часописї, що приходила так само як инші заграничні ґазети, і — через тиждень покликано де-кого з клюбного уряду на засїданнє „Присутствія объ Обществахъ“; вислухано пояснення того нашого уряду і обявлено, що Клюб—закриваєть ся. Стало ся!..

Менї дуже досадно, що хтось, після смерти Миколи Вік., бовкнув у некролозї,—(а те необачне слово підхопили й инші ґазети), — нїби-то закритте Клюбу і загроженнє його старшинї судом—так вразило Миколу Вік., що прискорило й смерть його. Се неправда. Звичайно, Миколї Вік.,—так само, як і всїм членам Клюбу,—було дуже жаль тієї „своєї хати“, але вже так надто умлївати від сього й від можливої судової тяганини, щоб аж умірати через те,— не було чого. Отже й Микола Вік. зовсїм і не думав нї умлївати, нї потерпати! говорив про всю пригоду зовсїм спокійно, часом навіть жартливо. Добре памятаю таку розмову його на одному з останнїх засїдань клюбної Ради, вже після того вироку Присутствія: — „Ну, О. П., — озвавсь до мене Мик. Вик., кінчивши засїданнє,—як же се воно буде, як її превосходительство сидїтиме на лавці підсудних“ ?.. Що-ж! — одказала я, — знаєте прислівє: „Воля Божа, суд панський!“ До того-ж — і ви будете сидїти зо мною, а ви-ж, рівняючи до всїх нас, есьте Висско-превосходительство!“—„Там розберуть!“ — мовив Микола Вік., усміхаючись.

Отак собі гомонїв, з тим властивим йому гумором. Та й справдї — чи за тую ґазету, що йшла до Клюбу з дозволу цензури, з її печаткою на кождім номері, нас могли „завісити, або зарізати“ ?..

Тяганину-ж Микола Вік. на свойому віку бачив — і теж не думав умлївати. Коли в 1907-му році до його прийшли трусити в домівці, а потім, досї не відомо з якої причини, заарештували його, то Мик. Вік. найспокійнїйше зібрав ся, лише попросив, щоб поскладали назад у стіл його розбурене писанне нотне, і на останку сказав: — Ну, тепер, по

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

давньому нашому звичаю, перше ніж рушати, помолімо ся Богови! — Перехрестив ся до образу, — перехрестились і ті, що мали його вести, — і вийшов з дому. Переночувавши в участку, вернувсь...

Отак-же само спокійно відкрив Микола Віт., яко Голова Клюбу, остатнє ліквідаційне зібраннє. Коли, після розмов про те, як саме ліквідувати всю нашу клюбну маєтність, пані Л. Старицька - Черняхівська, з гурту членів Клюбу, сказала дуже гарне й чуле слово, ніби прощаннє з Клюбом і товариством, Микола Віт., сидячи за столом поруч зо мною, тихо попросив мене сказати щось від старшини клюбної, — „тільки не дуже смутне, щоб люди не губили бадьорости!“ — Я сказала скілька слів на той текст із святого письма: „Єсть древу надежда“,—„як і порубане буде, знову процвіте і літоросль його не загине!“

Вертаючись по скінченню засідання до дому в двох з Миколою Віт. одним візником, (се трапляло ся часто, бо ми-ж були найближші сусїди), я сказала:

— Ну, Миколо Віт., оце-ж ми вже поклали свої „булави“: Ви — „гетьманську“, яко Голова Клюбу, а ми, члени Ради, — „полковницькі“!..

— Так!.. поклали булави! — відповів Мик. Віт., покивавши головою.

Щоб змінити розмову, — в кождім разї не дуже втїшну, — я спитала його, що він тепер пише? М. Віт. одразу оживив ся, сказав, що пише музику „до Людіної пєси“, се-б-то до пєси пані Людмили Старицької-Черняхівської (його племінниці), і почав за-любки розповідати зміст „Ноктюрно“, — того твору, що музика до його зосталась „лебединою“, остатньою піснею нашого Кобзаря! Чи хто тее гадав?..

Видно було, що Миколї Віт. той твір дуже подобав ся, — так охоче він оповідав про найголовнїйші моменти в йому, про елеґічний зміст розмов, про потребу й відповідної музики до їх.

Тим часом ми приїхали вже на свій куток і попрощались біля наших домівок.

Через днїв два, Микола Віт. заходив до мене; питав, чи не можна-б де розшукати рукопис „Андріяшіади“, — (тієї оперети, що я про неї казала), — він на щось хотїв її мати. Про своє здоровлє не казав нїчого, хоч ішла чутка, що професор Трітшель, оглядаючи його остатнїм часом, знайшов його серце в дуже лихому станї...

А ще через день... коло 1-ої години дня я почула, як раптово, турботно задзвонив дзвінок коло моїх дверий: то дзвонила пані Катерина Масляникова, думаючи застать дома мою дочку лїкарку.

Пані Катерина була страшенно стурбована; вона поривно говорила:

— Ой, татови дуже погано! Страшенний припадок з серцем!.. Вибі-

Generated on 2015-08-07 16:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рав ся до школи зовсім здоровий, а потім од-разу стало йому так недобре! задихаєть ся, хрипить!.. А лїкарів нїкого нема: той — сам хворий, той — виїхав з дому!.. Бігаємо, кличемо в телєфон, — нїкого не захопим! Ой, Боже, то-ж так і вмерти можна!..

Дочки моєї теж не було дома. Ми кинулись бігти, сами не знаючи — куди!..

Коли я, теж не заставши дома двох лїкарів по-близу, забігла до Лисенків, думаючи, що може вже которийсь прибув, я справдї застала вже там двох лїкарів. Вони порали ся коло хворого; всї близькі метали ся, умлїваючи, ламаючи руки. Двері в кімнату Миколи Віталїєвича були одчинені на-встежи; однак я не одважила ся ввійти в ту кімнату, щоб не бути на заваді лїкарям. Вони, нахилившись над хворим, пильно клопотали ся коло його, (чи давали які лїки, чи впускали щось у кров); отже заступали обличчя Миколи Вік.; та коли я побачила саму постать його, — в душі в мене похолонуло!.. Зовсім убраний, так як був перед виходом до Школи, він лежав зовсім нерухомо, дуже випроставшись... Пані Катерина стояла близько мене, прислонившись до одвірка; здержувалась, яко-мога, та сльози рвали ся їй з очий... Але ще була надія: — „Не може бути с ь о г о!“ — думалось менї, — „два лїкарі так шпарко взяли ся, вони щось зроблять, щось дадуть! Адже не раз трапляло ся з Мих. Петр. Старицьким, що лежав зовсім як неживий, від припадку з серцем, а однак лїкарі щось убризкували — і він одходив од того припадку. Так буде й тепер!“

Справдї, Микола Вік. ворухнув ся, підвів у-гору праву руку, — зовсім так, як він те робив, коли починав грати. Потім якось голосно дихнув, так як дишуть люди зо сну. — Не плачте! — мовила я, зрадївши, до пані Катерини — Микола Вік. вже ворушить рукою, приходить до чуття!

Але рука опустилась і більш не підіймалась... То був останнїй рух, то було останнє зїтханнє... Швидко після того лїкарі одійшли од ліжка і сповістили, що серце перестало битись. Життє порвалось...

Крик, плач і лемент счинив ся в домівцї.

Один лїкар, чужий, зараз пішов, а другий, п. Гвоздик, господар дому, де жив Микола Вік., зостав ся в господї. Далї він одвів мене на бік і сказав: — Треба-ж кликати людий, когось із мущин... треба вбирати тїло, бо потїм трудно буде, — застигне... І пішов кликати.

Серед плачу й голосїння у сусїднїх покоях, я зайшла в т у хату. Небіжчик лежав, схиливши голову на лївий бік, зсунувшись на край подушок; обличчє було темно-червоне, напружене, та смерть ще не встигла наложити на його своєї камінної руки; в обличчю ще не було мертвої нерухомости й суворости, в йому неначе була ще тінь життя,

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

живого виразу; та не мука, страшна, передсмертна, малювалась у тому обличчю, а якийсь безмірний смуток і жаль!.. Той смуток ще жив...

Я тихо-тихо взялась за руку, безвладно одкинену на-бік; рука була біла, біла, як мрамор, і така сама холодна... Здалека стало чутно, як голосно ступали люди, уже йдучи з господарем, убирати тїло. Я вийшла з хати...

Я часто думаю тепер: чого так вийшло, що менї, власне менї, з усих близших друзів Миколи Вік-ча, судило ся бути при його сконанню, попрощати ся з сїею дорогою людиною на порозї вічности?...

Коли я знов прийшла, перед панахидою, я побачила небіжчика вже на столї. Смерть вже згасила на його обличчю остатню іскру життя, чи остатнїй слїд живого чуття. Обличчє вже мало зовсїм невластивий йому вираз, — було суворе, чуже всьому живому. Смерть неначе говорила: — Гетьте всї жалї й світові турботи! Я над всїм владаю, я все перемагаю!

І правда!..

Але живі не хотїли того знати. З усїх кінцїв збігали ся рідні, друзї, чужі. Двері не зачиняли ся від тієї великої юрби. Блискавкою розлетїла ся страшна вість по Київу, та полетїла й далї, щоб завдати всїм гострого жалю, щоб вразити всїх, хто знав лише саме імя Миколи Лисенка.

Дожидаючи панахиди, зібрані стояли в великій хатї, біля труни, вже вкритої смутними квітками. Смутні були самі стїни в тій світлицї, що колись лунала веселим гомоном і чудовою музикою. Все винесено, позділмано й малюнки, що були по стїнах; зостав ся тільки великий портрет Миколи В-ча, дар Галицької України, привезений в годину величньої слави, під час ювилею, урочистого святкования многолїтньої працї — того, хто тепер вже втрачений на-віки!

Опріч портрета був ще в хатї, в кутку, сумний рояль, — покинутий, замовклий, неначе осиротїлая жива істота...

Біля небіжчика хтось читав святе письмо в-голос, — українською мовою. Недобра та людина, що написала на другий день у ворожій часописї докір: — „на віщо читали євангеліє українською мовою, а не те, що звичайно читають над небіжчиками? Чом не читали псалтир славянською мовою?“. — Читали потім і псалтир — теж українською мовою; — та який-же тут гріх, що читали й ту святу книжку, котру так любив небіжчик, мав у себе, як велику, двічі дорогу святощ?..

Так! ворожі речі здіймали ся навіть в ту тяжку, сумно-урочисту годину! А ще кажуть, що „смерть — мирить“. Нї, не всїх і не з усїм!..

Прийшло духовенство, залунали слова святої молитви, прохання заспокоїти душу небіжчикову — там, де нема „нї печалї, нї воздиханія, но жизнь безконечная!“

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Жизнь“ !.. безконечна !.. Але яка саме жизнь ?..

„І дурень, і мудрий нічого не знає !..“

Панахиди відбували ся що-дня; похорон-же був аж на 5-й день після смерти, бо ждали приїзду рідних Миколи В-ча, та й багатьох депутацій иногороднїх. Ховали в неділю, 28-го октября. З вечора в суботу виносили тїло з домівки у Владимирський собор. Винесли з хати, поставили труну, щоб одправити лїтію в дворі. А двір був заповнений народом, улиця Благовіщенська—теж. Поліції теж було богато... Ось один з поліцейських урядовців підійшов до труни і хотів зняти червону китайку, що нею прикрите було тїло. Священник не дозволив. Китайка зісталась, тільки кінці її все-таки підоткнули в труну, щоб не дуже маяли червоні поли... Труну, одкриту, понесли на руках, а на катафалках везено вінки, вінки без-числа! Сила людий дивила ся з вікон, ґанків, навіть з покрівель. Процесія повагом посувалась, лунали співи скількох хорів. Юрби людий все збільшувались. І так ішли всї до собора. Богато, богато кому не стало місця в тій просторій церкві. Там одправлено велику службу; співано й ту прекрасну духовну композицію М. Лисенка на слова псальми „Камо бѣгу отъ лица твоего, Господи!“ В соборі зоставлено тїло до другого дня.

В неділю сила силенна народу зібрала ся біля собора, ждучи виносу. Ждали довго, бо одправа була велика, а після неї священник Благовіщенської церкви, (Вишневський), казав ще промову. Далї рушили, несучи Кобзаря „до вічного упокоєння“. Ішли поуз університет, потім Караваївською, Васильківською. Не можна сказати, скільки було народу, — море людських голов! З певністю, як стоїть Київ, не було такого похорону!

До величнього співу скількох хорів, (школи Лисенкової, студентського, артистичного), прилучила ся біля театру в Народньому домі — музика: то заграли жалібний марш Лисенковий у театрі Садовського; грали в-серединї будинку, але в одчинені вікна рвали ся сумні гуки, проводячи свого творця. Та згуки разом обірвались... Сказано було припинити граннє. Однак тїло вже пронесли; лише люди, що йшли далї за труною, здивувались, чого так раптом порвалась музика...

Ось і сумна оселя мертвих, Байкове кладовище. Узгіря й тут укрите народом. Трудно було пробити ся в ворота, а однак вся просторінь по-близу могили заповнена народом. Ось труна вже біля могили; ще одна одправа і труну спустили в яму. Червону китайку, що вкривала тїло, галицькі депутати взяли з собою, до Львова, на спомин.

Промов, за натовпом, трудно було почути; в дальшу юрбу долїтають лише поодинокі, голоснїйше вимовлені слова. Ось промовля І. Стешенко: „Плач, народе! Плач, велика Україно, по своїому великому сине-

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ви!" От Русов нагадує, що величній кобзар взяв у народа його стогін-пісню і зберіг її для віків потомних. Делеґат з Галичини, Ніжанківський, спогадав, що через Миколу Лисенка українська пісня прийшла в Галичину, нагадав, як та Галичина радїла з причини приїзду М. Лисенка у Львів, у днї його свята, і як вона засмучена тепера втратою його!—Другий делеґат з Галичини, В. Шухевич, у кінцї висловив бажанне, щоб праця Кобзарева повела Україну до відродження.

Скінчило ся все!.. Полетїли грудки землї, замуровано яму, насипано могилу.

„Поховали пана отамана
„В сирій землї глибоко!.."

Ой, глибоко, глибоко!..

Спочив отаман-кобзар там, де за його юнацьких лїт лунала українська пісня — за його приводом.

Велике наслїдде зоставив М. Лисенко Українї: численні збірники пісень, для всїх,—для старих, для молодих, для дїтий,—музику до творів Шевченка і инших поетів наших, скілька опер і оперет, музичні номері до багатьох драматичних творів, інструментальні композиції.

Важу ся, хоч не бувши спеціялїстою, сказати де що про музичну вартість Лисенкової працї. Доводить ся чути від де-яких наших людий, що Лисенко не зовсїм вірно записував українську пісню; а отсе зустріла я вже й у печатї таку замітку,—що, мовляв, їздила на Вкраїну етноґрафічно-музична комісія з Москви і, записуючи українські пісні, „побачила", що в Лисенка ті самі пісні вийшли инакше", не так, як вони співають ся в народї. Отже в тих словах нїби бренить якась доганлива критика Лисенкового передавання пісень.

Тут коренить ся, з одного боку, незнанне тієї речі, про котру говорить ся, а з другого—нерозуминнє й иншої речі, способів пісенної інтерпретації. Отже—перш всього треба знати, що мало не кожна пісня має, не тільки по словах, але й по голосу, по мельодії, богато варіянтів, одмін: в тім самім навіть повітї можуть в однім селї співать так, а в другім — по иншому, і через те дві найточнїйші записї можуть не зійтись. А друге — навіть в самому записуванню й гармонїзації пісень може обявити ся особистість (субєктивність) того, хто заводить пісні в ноти [1]). Така особистість може виявитись і в мальованню, навіть у фотоґрафованню народнїх типів: один майстер може зробити знїмок народньої постати — так, другий инак, в такій, чи иншій позї й освітленню. І в сьому може виявитись — особлива тямущість артистова. Певне, пісс-

[1]) Див. спеціяльну розправу Т. Борейка „Новітня українська музична етноґрафія". („Рідний Край", 1912 р., ч. 14).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ню, записану Лисенком, можна пізнать; але-ж власне через те, що Лисенко і в інтродукції і в самій мельодії покаже визначну рису тієї пісні: коли се буде така богата мелїзмами пісня, як напр. „Ой, горе тій чайці", то Лисенко спинить увагу власне на сїй рисі, коли се буде мельодія відрубного темпу, як „Максим козак Залїзняк", або „Гей не дивуйте, добрії люди", то М. Лисенко подасть її так, що ви з разу пізнаєте в їй — козацький марш. В сім разї, розуміння найтонших відтінків нашої народньої пісні було в його надзвичайне; і з сього погляду його записуванне дїйсно відрізняєть ся від праці инших записувачів. Досить вказати на таку ніби незначну побутову пісню в збірці Лисенковій, як „Не співайте, півні, ще-ж бо я не спала, ще своєму роду правди не сказала..." Чути тут тиху журбу нещасливого шлюбу, наболїлого серця, що держить у собі журбу — потаємно. У Лисенковій передачі сієї пісні ви власне ту журбу — почуєте: її виведено на перед. З сього погляду Лисенкове записуванне треба вчити, і воно повинно бути на довгі роки зразком для кождого записувача. Се фотоґрафія — мистецька, а не ремесницька, не машинно-фоноґрафічна.

Такої-ж високої вартости музичні ілюстрації Лисенкові до творів Шевченкових: вони подають найзначнїйші, і разом найтаємнїйші риси Шевченкового словесного твору. Отже Лисенко тямив передати в музиці не тільки величньо-могутні риси тих уривків з „Гайдамак", але й найніжнїйші почуття, як в творі „І широкую долину", або в скорботній мові нещасливої матери „Ой люлї, люлї, моя дитино". Що до теоретичного розроблення ґрунту нашої народньої музики, то М. Л-ко подав надто цінні уваги в двох своїх розправах:

1) „Характеристика музикальныхъ особенностей малорусскихъ думъ и пѣсень, исполняемыхъ кобзаремъ Вересаемъ". (Реферат, читаний у 1873 році, в Київському Відділі Императорського Географическаго Общества. Реферат надруковано було в „Трудахъ" того-ж Відділу)

2) „Народні музичні струменти на Вкраїні." Власне розправа про кобзу, бандуру. Надруковано в „Рідному Краю" в 1907 році, видано теж і окроме, у зшиткови під назвою „Кобза і Кобзарі". Можна вважати, що в сій остатній розправі, написаній пізнїйше, через скілька десятків літ, автор міг подати більше провірені думки й спостереження, висловлені в першій праці. Отже, подавши відомости про історію, склад і стрій Вересаєвої бандури (з нотними ілюстраціями), Мик. Віт. висловлює в своїх вислїдах такі основні думки про будову нашої стародавньої народньої пісні:

Ся пісня повстала на основі стародавніх грецьких ладів[1]), але

[1]) Лїдійського, іонійського й инших.

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мик. Віт. згожуєть ся з П. Сокальським, що приладжувати назвища старо-грецьких ладів до народньої української музики не слід, — се ширить плутанину й непорозуміння; бо, доводить далі М. Віт., стародавні грецькі лади в нашій музиці прийняли дуже велику зміну: давня основа співу існує яко підвалина, але на їй зявилася покраса, хроматизація, а се утворило одмінний „вводний тон", уживаний нашою піснею за-для побільшення виразности, експресії; через те наша пісня добрала більше ліризму, чулости, додає більше „жалощів",—мовляв кобзар Вересай. Хроматизація українських народніх пісень, — каже далі М. Віт., – поріднює їх з народніми піснями Сербів, Болгар, Греків, Арабів, Персів, взагалі люду азійського Сходу.

Порівнюючи пісню українську й пісню велико-руську, Мик. Віт. знаходить, що вони по первісних основах мельодії — дуже поріднені між собою, але далі значно розходять ся; великоруська пісня зостаєть ся більш діатонічною, а як і стає хроматизованою, (оздобленою додатковими тонами), то тая хроматизація і мелізми дрібні прикраси, — иншої вдачи, спокійнійшої, менше чулої. З сього погляду, Мик. Віт. знаходить, що українські пісні більше зближають ся до пісень південних славян, Сербів і Болгар.

Додам, що подібні висновки можна зробити при досліжуванню і в иншіх обсягах етноґрафічних, наприклад — в орнаментиці. Принаймні я, в моїй розвідці, — поданій при першому виданню мого збірника Українських Узорів, – порівнюючи наш орнамент з московським і узорами південних славян, прийшла до подібних же висновків, довівши просторо на відповідних зразках подібність основ і різність вдачі тих стилів.

М. Лисенко дуже високо ставив розмаїтність української народньої пісні, — ото-ж у кождому його збірникови бачимо не припадковий збіг пісень, а сістематично підобрану збіраницю, — від пісень найповажнійшого змісту до жартівливого.

Отже й у власній творчости М. Лисенка, так глибоко пройнятій мотивами української народньої пісні, бачимо те саме богатство тем, мельодій і настроїв.

Лисенко — талан великий, широко-розмаїтний. Його слава має лише побільшитись у часах прийдешніх, коли люди збагнуть більше — і його записі, і всі його власні твори, малі й великі, включно до найбільшого твору, — Тараса Бульби. Всі його твори мають глибоку вдачу українську. Се відчуває кождий Українець, або й чужий знавець нашої музики. Се була музика щиро українська, гомін муки дійсно української. Який би ми твір Лисенковий не взяли, хоч зложений навіть на тему не українську, ми почуємо, що се творив мистець українець, з чулою, гли-

Generated on 2015-08-07 16:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бокою душею; всюди почуємо відгомін музики української. Часом здається, що вловлюєш навіть окремі, відомі частки, живі частки якоїсь нашої народньої пісні, — поклик козацький чи тужливий стогін жіночий, чи дзвінкий гук дівочої срібної веселости. Та поклики ті єднають ся, переливають тя, утворюють одну цілість, а в тій цілости, в тому водограю з гуків — уже гублять ся поодинокі частки, і вабить душу суцільно-розмаїтна стяга красної веселки, приковує увагу, чарує нас своїм цілим,—таким рідним і таким прекрасним!

Одначе тая виразна присутність у творах М. Лисенка народнього українського живла — зовсім не дає, на мою думку, права говорить те, що говорить ся скількома авторами про музичну творчість нашого Кобзаря; — власне, думаю я, нема рації говорити, що кобзою М. Лисенка гомоніла „сама пісня народня"; „так",—мовляв,—„як Шевченко взяв у народа його слово й думку, так М. Лисенко взяв у його — пісню. Те, що писав у своїх віршах Шевченко, — те сказав би сам народ наш, коли-б міг писати; те, що творив М. Лисенко, міг-би проспівати народ український і перекласти на ноти, коли-б знав їх". — Отак говорять, тим часом, се зовсім не так. І про вірші Шевченкові не можна сказать, що се немов твори самого народа, бо богацько чого народ не сказав би зовсім, або сказав би не так, як у Шевченка. Одно діло частки духмови, а друге цілий зміст, мистецький витвір. Те-ж саме і в творах М. Лисенка: узяв він, носив він у своїй думці окремі пісні українські і сутево їх народньої музичної будови, але на тих мельодіях, на тих струнах утворив він зразки далеко більше розвиті, майстерніші, мистецькі. Народ не утворить сам по собі ні такого співу, як Лисенковий „Ой Дніпре, мій Дніпре"! або „Гетьмани, гетьмани"!, не утворить теж „І широкую долину", або „Коли розлучають ся двоє", не складе й співу „Тараса Бульби" над тілом сина, вбитого батьковою рукою. На се не здобудуть ся струни — кобзи народньої...

Але те можна сказати, що мельодії народні-українські глибоко залягли в душі М. Лисенка, ще від того часу, як жив він дитиною у селах полтавських; а до сього додати — що струни серця його були настроєні на лад український, тремтіли жалем і радощами України — до самої смерти!

Отсе відбило ся на творах Лисенкових. До того ж дорогого скарбу прилучив він свою високо мистецьку особисту творчість. Отже все в купі й давало такі чудові твори!

Болить лише серце за тим, що лихі обставини нашого життя не дали сьому великому таланови зробити стільки, скільки він міг би дати при инших обставинах. Та треба бути вдячними й за ту велику спадщину, що маємо. Я сказала вище, що М. Лисенко був не тільки надто

Generated on 2015-08-07 16:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

талановитим кобзарем, а ще й достойним високої поваги — грамадським дїячем, бо цїлий свій вік, від коли став свідомим українцем, віддавав свій талан і працю — українству, приймав живу участь, по скільки міг, в українському громадському рухови. Через свою вірність українству М. Л-ко нїс жертву на протязї всього свого життя, втрачаючи вигоди і зазнаючи всяких прикростий. Де-хто писав, що через велику свою лагідність, „кришталеву“ душу, Л-ко „не мав ворогів“. Се неправда. Та й як може бути, щоб чоловік видатний не мав ворогів?! Се можливо тільки для людини зовсїм незначної, про котру справдї можна сказати, що вона „нїкому нїчого“... Микола-ж Лисенко був прихильником і видатним дїячем ідейного громадського напрямку, та ще такого, що тільки пробива собі дорогу, що зустріва перед собою могутнї супротивні лави; отже такий дїяч, звичайно, мусїв мати ворогів. Бо якийсь успіх М. Лисенка, хоч би тільки в околї мистецькому, музичному, значив би успіх — українства; „пустити“ Л—ка на показне місце в музичному околї — значило-б поширити поле української працї, українського значіння. Отже вороги українства ставали й ворогами Лисенковими: намагали ся нищити на кождому ступнї його славу яко талановитого композитора і взагалї яко музичного дїяча; „не пускали“ Л—ка на висше місце теж яко дїяча на полї практичної працї музичної, — на приклад, не можна було й думати, щоб Л-ко попав у професори висшої в Київі школи „Императорскаго Музыкальнаго Общества“. Хіба се не ворожість?... Ще й яка!—М. Л—ко знав, через що не пускають його туди, через що не ставлять столичні й київські дірекції його опер, через що не беруть його инших творів і для „показних“ концертів, через що пишуть ся ворожі рецензії на його виступи в українських концертах; все те Л-ко добре знав, однак — не подав ся. І за сю вірність своїй думцї— заплатив він жертвою цїлого життя, позбавляючи себе „показного“ становища й великого заробітку. Коли-б тільки він одкаснув ся від українства, коли-б тільки зігнув свою думку й голову перед ким треба — і він був би на хорошому, певному місцї, хоч би й професором у висшій школї „Кіевскаго Императорскаго Музыкальнаго Общества“. Коли-б Лисенко дав дозвіл поставити його оперу „Тарас Бульба“ перше в російському перекладї — і вона йшла-б навіть на столичних урядових сценах (за се брали ся такі світочі музичного столичного окола як Чайковський і Римський-Корсаков); але М. Л-ко не хотїв сього зробити і— зоставав ся цїлий вік при непевному й злиденному, для його талану, заробіткови звичайного „учителя музики“. Се є своєвиде геройство, продовжене на цїлий вік!

Другого Лисенка ми не маємо і не матимем. Сї мої слова не значать, що я не вірю в дальшу творчу силу України. Нї, вона дасть, уже

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

й дає скількох инших, талановитих творців музичних, але такого кобзаря, як Лисенко, — не буде швидко, а може й ніколи... „Инші часи, инші співи!..“ Такого ліризму, такого ідеалізму, винесеного з усього давнього життя, такої близькости до щиро-народньої пісні, що оточала Лисенка з самого дитинства й літ юнацьких, вже не буде!..

Об-тім, — живі побачать!.. А тим часом схиляймо голови перед сим величнім кобзарем, другом нашим, другом і братом усієї України. Прощай, дорогий друже, нехай твоя слава веде до слави Україну!

Друкую тут сї згадки — на запрошенне редакції „ЛН.В“; разом з тим подаю їх, де-що скоротивши, і в „Рідному Краї“. — *Автор.*

ФІЛЯРЕТ КОЛЕССА.

Народній напрям в творчости Миколи Лисенка *).

Уся композиторська діяльність М. Лисенка і характер його творчости випливає із романтичного одушевленя народньою піснею, із того звороту до народности в музиці, що покликав до житя новійшу музику Скандинавців, та словянських народів: Чехів, Поляків, Великоросів і Українців, які до того часу мало заявляли себе на полї оригінальної музичної творчости.

Очевидно, видвигнене народнього елєменту в музиці, се лише один із проявів музичного романтизму, що в західньо-европейській музиці в творах Вебера, Шуберта, Шумана, відтак Берліоца, Ліста, Ваґнера, зазначив себе головно перевагою субєктивного елєменту над формальним, перевагою фантазії й елементарної творчої сили над конвенціональними формами, шуканем нових способів музичного виразу, нових засобів творчости і нових форм.

У співучих словянських народів та у Скандинавців, що задержали у значній повноті і свіжости давну, оригінальну народню музику, не знівельовану і не зунїформовану новійшою культурою, музичний романтизм викликав подібно, як в літературі, одушевленє для народньої пісні, що стала і на полї музичної творчости жерелом обнови і доси не перестає ним бути. Народня нота, що так гарно й оригінально дзвенить у мазурках Шопена, в творах Ґлінки і Монюшка, вказує уже на свідоме змаганє до народности в музиці, що й привело до витворення національної опери у Великоросів, Поляків та Чехів. Народня пісня наткнула таких творців, як Ґріґ, Сметана, Дворжак, Лисенко, як російські неоромантики Балакірев, Римський-Корсаков, Мусорґський, Бородін.

---

*) Реферат виголошений на поминальному вечері присвяченому памяти М. Лисенка д. 15 грудня 1912 у Львові.

Generated on 2015-08-07 16:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Уже в ранній час того замітного звороту до народности в науці, літературі, штуці живе заінтересоване народною творчістю дало почин музичній етноґрафії і привело до систематичного збиранн народніх пісень з мельодіями, що в Росії починаєть ся уже з кінцем XVIII ст. [1]). В 1790 р. появляєть ся замітний збірник народніх пісень І. Прача [2]), що побіч велико-руських містить також 6 укр. пісень. Відтак аж 1833 р. виходять два поважні збірники українських народніх пісень з мельодіями, а то Алябєва, до збірника пісенних текстів М. Максимовича [3]), і К. Ліпінського до збірника Вацлава Залеського [4]). При кінци 1850-тих років проявляєть ся уже живе заінтересоване українською народньою музикою; воно й зростає що раз то більше, як про се свідчить цілий ряд збірників українських народніх пісень з мельодіями: А Маркевича (1857), Гр. Ґалаґана (1857), М. Закревського (1860), А. Єдлічки (1861), Д Каменецького (1861), А. Коціпінського (1862), О. Балини (1863), Е. Мертkого (1867), О. Гулака-Артемовського (1868).

Коли давнійші збірники, п. пр. Прача, Ліпінського, подавали між щиро-народнім матеріялом чимало штучних, ненароднїх пісень, то збірники з 1860-тих рр. показують уже більше дбалости у доборі пісень. Хоча в тих збірниках замітні ще великі недостачі, особливо у передаваню характеристичних признаків народньої мельодії і ритму, не кажучи вже про шабльон у гармонічнім освітленю пісень, — то всеж таки вони дають гарне свідоцтво тому одушевленню для народньої творчости, що обняло вже було широкі круги української суспільности. Межи молодіжю 1860-тих рр. лунав клич „іти в народ“ не лише тому, щоби нести йому освіту, але ще більше для того, щоби учити ся від народу, пізнавати його житє, його світогляд, його поезію, та щоб у самого жерела народньої творчости досліджувати індивідуальні риси й елементи своєї народности.

В час самого розгару сего хлопоманського руху 1860-того року 18 літній М. Лисенко, як студент київського університету попадає в гурт патріотичної української молодіжи, швидко приходить до національної свідомости, переймаєть ся народницькими ідеалами та починає загарливу працю на полї української музичної етноґрафії. Ся робота

---

[1]) В. Т.: Собраніе русскихъ простыхъ пѣсень съ нотами. С.-Петерб. 1796. (третьимъ тисненіемъ). „Собраніе русскихъ простыхъ пѣсень съ нотами“ 1779 (містить 3 укр. пісні).

[2]) Собраніе русскихъ народныхъ пѣсень, С.-Петербургъ (друге виданє) з 1806 р.

[3]) Голоса украинскихъ пѣсенъ І. Москва. 1833. (друге виданє).

[4]) Muzyka do pieśni polskich i ruskich ludu galicyjskiego, zebranych i wydanych przez Wacława z Oleska. Do śpiewu i na fortepian ułożył Karol Lipiński. Львів 1833.

Generated on 2015-08-07 16:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

приходила найбільше по серцю молодому Лисенкови, що із дитинячих літ підлягав чарам української народньої пісні, а до того часу уже успів придбати собі значне образоване музичне.

Годить ся згадати, що до збирачів, гармонїзаторів народнїх пісень ставлено вже тоді доволї високі вимоги, з якими міг Лисенко познакомити ся хоч би із статї Серова в „Основі“ із 1861 р. [1]) яку читав він по свідоцтву Старицького [2]).

Отже треба відмітити сей факт, що в 1860-тих рр., в добі загального одушевленя для народньої творчости, сформував ся світогляд Лисенка; отсе збиране, гармонїзоване і студіоване українських народнїх пісень, яким так захопив ся Лисенко з часів свого студентського житя в Києві (1861—1865 рр.) надало напрям усїй його пізнїйшій дїяльности: укр. народня музика стала основою його ориґінальної творчости.

З листів М. Лисенка, писаних уже в старости (1896 р.), віє ще молодечим ентузіязмом і одушевленєм хлопоманів з 1860-тих рр., як показують отсї його слова: „Боже, Боже! яка то є велика потреба музикови й разом народникови повештати ся поміж селянським людом, зазнати його світогляду, записати його перекази, споминки, згадки, приспіви, пісні й спів до їх, вся та сфера, як воздух чоловікови, потрібна; без неї гріх починати свою працю і музикови і фільольоґови. Фолькльор — се саме життя. Я, бувши студентом університету, кожне лїто, що трапляло ся менї їздити на село, залюбки віддававсь тій роботї. Через те я між иншим і ставсь перенятий духом народньої пісні; вона мене споріднила з людом, мене, мимохіть одірваного від свого „найменшого брата“ силою верстової відрубности й цивілїзації. Фратернїзацією з народом ми охоче — старі товариші, колишнї давні студенти — займали ся і пізнїйше, по укінченю університета, і через те в наших етноґрафічних працях є досвід, зрілий осуд річи, дотичні прийоми в роботї кожнього фаху. Ми можемо робити помилки в своїх роботах, але природи річи ми не зломимо, не скуйовдимо“ [3])... „Вчіть ся на сїрій свитинї, на грубій сорочці, на дьогтяних чоботях, там бо душа Божа сидить“ [4]).

Таким-то ентузіястом української народньої пісні був Лисенко в тім часї, коли виїхав до липської консерваторії на науку. Там перейшов він через тверду нїмецьку школу, та не відбив ся від свого рідного

---

[1]) „Музика южнорусскихъ пѣсень“.

[2]) „Изъ біографіи Н. В. Лисенка“, Кіев. Стар. 1903. LXXXIII.

[3]) Ф. Колесса: Кілька слів про збиране і гармонїзоване укр. народнїх пісень з доданєм листів М. Лисенка. — Львів 1905. ст. 28.

[4]) Ibid c. 26.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ґрунту: здобув основне музичне образованє на те, щоби українську народню пісню підняти до висоти справжнього артизму, щоби в українську музику внести европейську думку.

І ось уже 1868 р. починає Лисенко писати „Музику до Шевченкового Кобзаря", що зеднала його найбільшу славу як композиторови, а в 1869 р. видає першу книжку свого „Збірника укр. народніх пісень".

Саме в тім часї, під конець 1860-тих років, проломлює собі дорогу новий напрям у руській музиці. Цїлий ряд талановитих учених-теоретиків і композиторів, як Одоєвський, Серов, Балакірев, Римський-Корсаков, звертає пильну увагу на велико-руську народню музику; вони призбирують сирий матеріял етноґрафічний і оброблюють його, вияснюють мельодичні і ритмічні основи велико-руських народніх пісень, та розслїджують закони їх гармонїзації. На основі діятонїзму, що належить до найбільш характеристичних признак велико-руських народніх пісень, як се помітив уже ґенїяльний Ґлїнка,—придумують вони цїлий ряд гармонїчних ходів і коденц, надаючи велико-руській музиці особливу типічність і відкриваючи іще безконечні перспективи гармонїчних комбінацій.

Тим рухом захопив ся й Лисенко, вернувши до Київа, і розпочав анальоґічну роботу на ниві української народньої музики. Одначе він скоро зрозумів, що гармонїзацію українських народніх пісень не можна переводити на основі тих норм, які вироблено у гармонїзації велико-руських народніх мельодій.

Се показало ся зовсїм ясно на збірнику Рубця (з 1870 р.), що на взорець Балакірева згармонїзував українські народні пісні діятонїчним ладом, та не жахав ся часами змінювати самі мельодії, щоб уникнути уводячого тону в мінорній ґамі, як се водить ся у велико-руських піснях.

Наприродність і невідповідність такої гармонїзації вражала Лисенка; та ще менче вдоволяла його шабльонова гармонїзація Єдлїчки і Коцїпінського, що затирали ориґінальні признаки української народньої музики. Отже відкинувши усякі шабльни, Лисенко береть ся до самостійної працї, починаючи від теоретичних дослїдів над складом народніх пісень.

Він розпоряжав уже великою силою зібраного по переду матеріялу, до тогож придбав собі значний досвід, ґрунтовне теоретичне підготовленє, знав не лише працї з обсягу велико-руської музичної етноґрафії, але виїхавши у Словянщину (з початком 1870-тих рр.) побував у Сербії і там познакомив ся докладнїйше із сербськими народнїми піснями. До тогож в Києві з початком 1870-тих рр. зібрав ся кружок українських учених, істориків, фільольоґів, етноґрафів, як Антонович, Драгоманів,

Generated on 2015-08-07 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Русов, Чубінський, Рудченко і др., що, згуртувавши ся у „Південному відділі Імператорського Ґеоґрафічного Товариства", почали пильно досліджувати усі сторони українського народнього життя. В гурті сих дослідувачів бачимо й Лисенка; і ось в 1873 р. виголошує він реферат: „Характеристика музикальныхъ особенностей малорусскихъ думъ и пѣсень, исполняемыхъ кобзаремъ Вересаемъ" [1]). В сьому рефератї Лисенко попробував дати науково оґрунтовану теорію української народньої музики; свої висновки навязував він до статї Серова з 1861 р., що перший вказав на відрубність українського пісенного типу від велико-руського, аналїзуючи науковим способом українські народні мельодії, та добираючи відповідну їх складови гармонїзацію.

Лисенко виказує, що українські народні пісні построєні в значній части на давних, середньовічних церковних ладах із квартовим і квінтовим устроєм, та підлягли відтак хроматизації, і тим головно ріжнять ся від велико-руських пісень, які переважно заховали строгий діятонїзм. Свої висновки про характеристичні признаки українських народнїх пісень у їх мельодиці й ритміці, доповнені в дечім під впливом знаменитої студії П. Сокальського „Русская народная музика" (Харків 1888), повторює Лисенко ще й в другій науковій розвідці „Народні музичні струменти на Вкраїні" (Зоря 1894). Та аналїза тез висказаних Лисенком у згаданих працях відвела-б нас за далеко від означеної теми; бож не в теоретичних розвідках Лисенка лежить його велике значінє для української народньої музики, але в його практичній дїяльности, а передусїм в його знаменитих збірниках і гармонїзаціях українських народнїх пісень.

Вони говорять про оригінальність, красу і богатство українского пісенного стилю ясно і зрозуміло не лише для теоретиків, але й для широкого загалу.

Від 1869 р. до 1895 р. видав Лисенко шість обемистих випусків свого „Збірника українських народнїх пісень"; кождий випуск містить у собі 40 пісень, уложених на один голос із супроводом фортепяну. Лише кілька пісень із сего богатого матеріялу уложено на хор з фортепяном. Таким способом обробив Лисенко 240 самих щиро-народнїх що найкрасших і найбільше характеристичних українських пісень. Се шеститомове виданє Лисенка є найбільшим, найповнїйшим і найцїннїйшим збірником українських народнїх пісень з усїх, які доси появили ся.

Кромі того видав Лисенко 12 „десятків", що містять разом 120

[1]) Сей реферат із записами усего пісенного репертуару Вересая та його бандурної гри надруковано у „Запискахъ Юго-Запад. Отд. Имп. Русск. Геогр. Общ.". I. 1873.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

українських народніх пісень, уложених на хор мужеський і мішаний із проводом фортепяну. Особливу увагу звертав Лисенко на старинні обрядові пісні, які й обробив окремо на мішаний хор із супроводом фортепяну: „Веснянки“ перший і другий вінок, „Купальська справа“, „Колядки й щедрівки“ і „Весілля“ (вид. 1895—1903 р.). Збірник танків та веснянок „Молодощі“ видав він ще 1875 р.

Таким способом Лисенко зібрав і згармонізував коло 500 що найкрасших українських народніх пісень, як сольоспіви із супроводом фортепяну, то в хоровім укладі на мужеський і мішаний хор також із фортепяновим супроводом.

Хоч би Лисенко й нічого більше не написав, то вже тими самими збірниками і гармонізаціями народніх пісень довершив він праці, яка має просто епохальне значінє для розвою української музики. Таким монументальним твором із обсягу народньої музики не можуть похвалити ся инші, щасливійші словянські народи, навіть Великороси, що проявили найбільше заінтересованя для народньої творчости. Збірник сербських народніх пісень Кугача, хоча більший обємом, далеко не дорівнує Лисенковому збірникови з огляду на артистичне викінченє.

Лисенкові збірники мають передусім першорядну наукову вартість. Лисенко записував далеко не все, що йому під руки попало, а самі щиронароднї, характеристичні і то старші пісні, найбільше від старих людий; в тім напрямі поучував Лисенко збірачів народніх пісень:—„Беріть од люду, і квапте ся до того, що найдавнїйші пісні, бо в їх сидить уся оригінальність словянської творчости“ [1];... „пісні новійшого складу рушили уже в нову дорогу“... під впливом новочасної цивілїзації, „яка затира усї здобутки давньої, своєрідньої культури, вівелює усї людности під один штиб, на один зразок“ [2].

Заводячи в ноти українські народні пісні, Лисенко передає як найвірнїйше їх свобідну ритмічну будову і всї особливости їх мельодичного строю аж до найдрібнїйших мелїзматичних відтінків. Дбає також про те, щоби заступити у своїх збірниках ріжні типи і верстви пісенні, присвячуючи особливу увагу обрядовим та історичним пісням, і занотовуючи дуже старанно пісенні тексти.

Та не лише для науки, для музичної етноґрафії є Лисенкові збірники незвичайно цінним надбанєм; його гармонізації українських народніх пісень визначують ся усїми признаками високого артизму. Лисенко не нагинав українських мельодій до чужих шабльонів у гармонізації, а навпаки старав ся вивести гармоніза-

[1]) Листи ст. 29.
[2]) Ibid ст. 30.

Generated on 2015-08-07 16:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

цію природно із самого тонального матеріялу мельодій, відповідно їх складови. Лисенкова гармонїзація не згладжує ориґінальности української мельодії, а видвигає і підчеркує характеристичні окремішности українського пісенного стилю.

Лисенко перший зявив світови українські народні пісні в їх природній одежі, зберігаючи старанно усї стилеві прикмети української народньої музики. Він сполучив у собі щасливо і першорядний талант і глибоке знанє і запал до праці та одушевленє народньою поезією, яким переняв ся ще із студентських часів. Як правдивий великий артист був він і в гармонїзаціях народнїх пісень ворогом усякого шаблону. Він розумів добре, що пісенна творчість українського народу не є якась одностайна формація, але як продукт довговікової культури, що формувала ся і дозрівала під східнїми і західнїми впливами, виказує старші і новійші верстви, та ріжнороднї типи пісенні, до яких треба підбирати відповідну гармонїзацію.

Старші, особливо обрядові піснї, колядки, веснянки, весїльні, що виказують переважно квартовий і квінтовий склад, гармонїзував Лисенко більше діятонїчним ладом, заховуючи усюди старанно їх архаїчний характер. Межи історичними і побутовими піснями є також богато построєних на т. зв. дорійському ладї і на инчих церковних ґамах, які Лисенко відмічує відповідним гармонїчним освітленєм.

Не цурав ся він і хроматизму, о скільки його виказує мельодія пісні, однак заховує велику здержаність і артистичну міру в уживаню хромастичних ходів.

Контрапунктичне веденє голосів розвинув Лисенко також на народнїй основі. Народ на Україні, особливо лївобічній, любить співати народні пісні гуртом, хором, але не в унїсон, лише з т. зв. підголосками. У такому гуртовому співі побіч голосу, що веде мельодію пісні, видїлюєть ся другий а часами ще й третїй голос, неначе варіянти тої самої пісні, що остають до себе в гармонїчнім відношеню: отсї підголоски то відходять від свого основного мотиву, то зливають ся з ним на якийсь короткий час, щоби знова відокремитись [1]). „Красших контрапунктистів, — каже Лисенко—як наш люд співаючий не вигадаєте; і на диво усе се без консерваторий, без підручників до гармонії велемудрих. Який то в ньому сидить запас музикальнаго чуття, здібности, творчости!“ [2]).

---

[1]) До речі годить ся тут зауважити, що такий хоровий спів народнїх пісень із підголосками, розвинений особливо в північних ґуберніях Росії між великоруським людом, як показуєть ся із прекрасних збірників Е. Лїневої, („Великорусскія пѣсни въ народной гармонизаціи“ вид Імп. Ак. Н. Спб. 1909). натомість у нас в Галичині до тепер бодай нїким не записано підголосків.

[2]) Лист ст. 25.

Generated on 2015-08-07 16:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Укладаючи українські народні пісні на хор, користуєть ся Лисенко тими взорами народнього веденя голосів і гармонії, що проявляв ся у згададаних гуртових співах народніх із підголосками. І тому то в його хорових гармонізаціях народніх пісень, кождий голос є самостійний контрапункт, веде свою мельодію з варіяціями основного мотиву, а всї голоси разом творять чудову, мягку гармонію; часто сходять ся усї голоси в унїсон для підчеркненя якогось характеристичного звороту так, як се буває в народніх гуртових співах, на яких взоровані також унїсонові коденції при закінченю пісень, так часто подибувані у Лисенка.

Отсе особливе голосоведенє розвинене способом народніх „підголосків" дуже характеристичне для усїх хорових творів Лисенка. До того-ж є в усїх гармонізаціях Лисенка свої улюблені ходи й полученя гармонічні, свої індівідуальні риси, по яких зараз впізнаємо руку великого мистця, хоч-би ми слухали яку небудь пісню його укладу перший раз, не знаючи, що вона вийшла з під пера Лисенка.

З усего сказаного ясно, як то Лисенко гармонізуючи українські народні пісні, дорожив кождою їх характеристичною рисочкою, стараючи ся о як найвірнїйше збереженє стильових признаків української народньої музики.

З того погляду звісні Лисенкові „десятки" і вязанки обрядових пісень можна уважати за класичні взірці гармонізації українських народніх пісень, що далеко вибігають поза звичайні шаблюни: се безперечно твори високої артистичної вартости, в яких Лисенко підніс українському народови „його-ж перли в золотій оправі". [1]) Мистецьке оброблене українських народніх мотивів подав Лисенко також в своїх оперетах („Чорноморці", „Наталка Полтавка") та в інструментальних творах, як н. пр. українські рапсодії, „Пливе човен" і др.

Не можна заперечити, що діяльність Лисенка на полї української народньої музики стоїть у де-якій звязи із національним напрямом велико-руської музики. Знаємо, що в 1876 р. Лисенко виїздив до Петербурга для доповненя свого музичного образованя під рукою Римського-Корсакова, і зближив ся там до кружка петербурських композиторів; се

[1]) Та не від разу дійшов Лисенко до такої взірцевої гармонізації: можна і в його роботах помічати слїди перфекціонованя, і сам він признає, що в своїх гармонізаціях із першої доби він любував ся у гарних хроматичних ходах, що не завсїгди відповідали простоті народніх мотивів; ще як пяніст надуживав фортепянових проводів, пишучи часом цїлі пєси, серед яких губила ся і затирала ся краса самого мотиву народнього; що у гуртовому складї простував до вельми скомплїкованої, складаної гармонії, конче 4-х голосної — а дальший досвід привів його до переконання, що все те зайве і не народнє; (Листи ст. 24, 29.)

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не обійшло ся без де-якого впливу на напрям Лисенкової творчости. Нашому творцеви помагала його знайомість із висліґами на полї велико-руської музичної етноґрафії, із виданнями та гармонїзаціями велико-руських народнїх пісень Балакірева, Римського-Корсакова, Чайковського, Мельґунова, та з працями учених теоретиків, як Сокальський. Дорогою довголїтнього досвіду і основних студій Лисенко поглублював свої погляди на народню музику, поки виробив собі повні норми і способи у гармонїзованю українських народнїх пісень. Одначе ідучи з поступом, користуючись здобутками науки, Лисенко переносив їх на рідний ґрунт і завсїгди умів відмежувати своє від чужого.

Із народнїм ґрунтом, із українською народньою піснею звязана орґанїчно й ориґінальна творчість Лисенка. Він являєть ся на Україні першим репрезентантом музичного романтизму і творцем української національної музики. Хоча сей напрям може трохи й припізнений з огляду на поступ світової музики, то треба його уважати за необхідний ступінь, за вихідну фазу у розвою нашої музичної штуки, тим більше, що богатство української народньої музики становить ледви що почату, зовсїм ще не визискану цїлину. Лисенко являєть ся першим робітником, піонїром нового напряму, отже й не дивниця, що в його творчости слїдно шуканє доріг і способів, прояснюванє цїлий і уґрунтовуванє погляду на ріжні проблеми, звязані з народньою музикою; все-ж таки сильна творча індивідуальність Лисенка, як також його свідоме змаганє до націоналїзму в музицї, подає його творам суцїльний характер.

В своїх ориґінальних композиціях Лисенко являєть ся типовим представником українського народу і товмачем його найінтимнїйших почувань. Він так опанував і присвоїв собі народнїй стиль, що творив в народнїм дусї, не наслїдуючи народнїх мотивів: — він дальше снував золоту нитку народньої творчости.

Перегляньмо його „Музику до Шевченкового Кобзаря“: там кожда нотка, кожда фраза, кожда пісня наскрізь ориґінальна, а заразом щиро-народня. „Так заспівав би сам український народ, як би підняв ся на відповідний степень культурного розвою“:—отсей вислов Куліша про Шевченкові поезії з повним правом можна приложити і до Лисенка.

В народнїм стилю знайшов Лисенко невичерпане жерело музичного виразу, якого стало на переданє широкої скалї почувань у ґеніяльних віршах Шевченка. Перенявши ся духом української народньої творчости, зумів Лисенко у щиро-народнїй формі виспівати і плач самітньої сироти („Ой одна я, одна“) і жаль зрадженої дївчини („На що менї чорні брови“) і журбу матери над колискою дитини,

Generated on 2015-08-07 16:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

(„Ой люлі;"), зумів передати тугу поета страдальника за рідним краєм на далекому засланю („За сонцем хмаронька пливе"), („Сонце заходить"), і його гіркий плач над поневоленєм народу („Ой чого ти почорніло", „За думою дума", „Мені однаково") — і високі патріотичні пориви та віщі пророкування українського ґенія в поемах „Бють пороги", „Радуй ся ниво"...

У „Музиці до Кобзаря" підіймаєть ся Лисенко до такої самої висоти вітхненної творчости, що й Шевченко у своїх віршах.

Народністю музичного виразу зумів Лисенко так підійти під лад Шевченкової кобзи, що не можна собі й уявити тіснійшого зєднання і красшого дострою двох споріднених ґеніїв у творчому процесї.

Богатими засобами народнього виразу музичного покористував ся Лисенко і для характеристики осіб в своїх операх, для переданя фантастичного і комічного елементу та яркого ілюстрованя драматичних і реалїстичних сцен в „Утопленій", „Різдвяній ночі", „Тарасї Бульбі" і „Енеїдї".

Усїма сторонами своєї богатої творчости Лисенко вплинув на оживленє і піднесенє музикальної культури на цілій Україні-Руси, а спеціяльно у нас в Галичинї та на Буковинї. Коли в творах Лавровського, Вербицького, Наталя Вахнянина, Матюка проявляло ся ще неясне змаганє до націоналїзму в музиці, то аж Лисенко промостив сему напрямови дорогу своїми творами, народнїми по змістови а европейськими по формі.

В загалї, дїяльність Лисенка творить епоху в розвою української музики:

Через артистичне оброблене українських народнїх мотивів та через свої ориґінальні твори Лисенко став творцем укр. національної музики, випровадив її на широкий шлях світової культури музичної яку й збогатив скарбами українського народнього духа.

Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Др. С. ЛЮДКЕВИЧ.

Микола Віталіевич Лисенко
як творець української національної музики.

Від кількох десятків літ, коли-б хто небудь хотів заговорити про сучасну українську музику, мусів зачинати і майже кінчити на творчости покійного М. В. Лисенка, що був — поминувши нашу церковну музику—майже одиноким видним, справді фаховим і культурним її представником. Але може як раз тому, що в ньому одинокім була трохи не вся наша національно-музикальна честь і гордощі, — то коли прийшло ся нам трохи точнійше означити його становиско і значінє в нашій музиці, та подати його характеристику як музика в загалї, то виходили на верх не раз на диво суперечні погляди, та путаниці. З одного боку чули ми де-коли, (іменно в часї його ювілею) голоси безкритичного одушевленя, що хотїли в ньому бачити щось мов відродженє музики в загалї,—відродженє „музики чутя“ супроти „штучности“,—другі, велемудрі культурники, не хотїли в ньому бачити богато більше від рутенської сентиментальности та монотонности; ще иньші звали його „невдячним“, якого „не можна любити“. Між тим, як його національні поклонники вважали його немов воплоченєм нашої національної музики, то не бракувало у нас і на російській Україні й таких ультранаціоналів,—що вважали його зараженим „нїмецьким холєризмом“, чи „хорим Шопенїзмом“.

Поки ще Лисенко жив і творив, справа сього непорозуміння майже не була актуальна: ми все радо приймали нові плоди його музи, та ждали ще нових.

Нині коли книга його творчости уже раз на все замкнена, коли вона цїла уже належить до історії, — наступає пора, щоби не було уже таких розбіжних думок; кождий музикальний Українець мусить собі здавати ясно справу з того, хто був Лисенко для української музики, чим є для неї його музикальна спадщина, яке повинна мати значінє в дальшім розвою. Усе те справді повинно розвязати само житє і відтак наукова історія нашої музики; нині ми мусимо обмежити ся тільки до кількох загальних питань: з відки вийшла, куди прямувала і які видимі результати в змістї і формі музичній видала творчість Лисенка. Лисенко вийшов із самого серця українського відродженя,—із Полтавщини, і то з дворянської сфери, в якій заховали ся добрі козацькі традиції, і замилуванє до музики, що впрочім на Україні було й є хлїбом насущним. Мати і бони вчили його гри на роялї, у свого дядька чув Микола двірську воєнну капелю, що була улюблена у потомків козацтва. Відтак

Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

в пансіоні Гедуена побирав три роки науку музики у Італіянця Паночіні і підчас 4-тітньої науки в ґімназії у Харкові музикував, завзято беручи живу участь під проводом учителів музики у всяких „вечерах музичних“. Не бракувало, як бачимо, М. В. Лисенкови музикальних вражінь, але мусіли вони бути, як усе тодішнє музикованє на Україні, не дуже то глибокі, коли з них зродили ся в молоді роки в його творчій уяві тільки „легкі вальси і польки“, на фортепяни в тім часі скомпоновані.

Рішаючим моментом, що видвигнув іскру талану Лисенка, і надав її висший та стійний напрям, вважаєть ся,—мабуть справедливо—біоґрафами його побут в Київі за час університетських студій. А що цікавійше—зложили ся на се моменти зовсім не музичної натури, а загального ідейно-культурного характеру.

Се був як раз початок 60-тих років—коли то на Україну повіяло хоч і не довго, трохи свіжійшим визвольним духом. Впали вікові кайдани кріпацтва, відживали братолюбні і славянські ідеї Шевченка і Кирило-Методієвських братчиків, вернувших із засланя. Скрізь понесли ся кличі: іти в народ, працювати для нього, та що важнійше, братати ся з народом, учити ся від нього мови і національної традиції, занапащених інтеліґенцією. Змагаєть ся одушевленє і пістизм інтеліґенції для простонародньої сфери, для чорного поневоленого мужика, який серед довговікових злиднів заховав у своїй простоті тільки вселюдських скарбів душі, зберіг від затрати національні „святощі“ в мові, поезії і традиції. У інтеліґенції вироблюєть ся певне пересвідченє та свята віра, що тільки через простий народ та на народній основі можна буде оживити занепавшу, та збудувати нову, національну культуру.

Такі думки і мрії переживало особливо молоде поколінє 60-тих років,—українські студенти.

І Лисенко, опинивши ся в тій сфері ідеалів, захопив ся ними та пересадив їх на своє поле т. є. на поле музикального змаганя. Із одної „сходки“ студентів, по горячих промовах молодих ідеалістів, Лисенко вийшов „наче пяний“; він в перве порозумів, хто він, і почув в собі горяче бажанє у груди, стати національним піонїром української музики. Тодї то він мабуть нагалав забуті вже пісні і весняні хороводи крепачок, які дитиною чув у батька на селї, тодї став їздити по селам та пильно збирати народні пісні, студіювати їх, та змагати добути із них у артистичній обробітці їх правдиву та питому красу.

Факт був довершений: із легко музикуючого нанича-дилєтанта зродив ся у Лисенку нечайно правдивий і серіозний адепт штуки, який почув у груди місію творити національну українську музику.

Ставши перед такою великою задачею, Лисенко мабуть тодї у перве

Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

помітив, що може не стає йому до неї підготовленя та крил до лету: і ось ми бачимо його через два роки у липській консерваторії, де перебув систематичну школу під проводом проф. Richter-a — і ще опісля якийсь час у Петербурзї, де побирав лекції контрапункту і інструментації у проф. консерваторії Римського-Корсакова, звісного сімфонїка піонїра новоросійської музичної школи. — Але ані тверда нїмецька школа, ані нїякі инші пізнїйші впливи не тільки не збили його із первісного напрямку, а ще утвердили його у його змаганях. Першими плодами його музи, що появили ся ще в Липську, були не шкільні еляборати нїмецьких форм, а як раз „Заповіт“ Шевченка, та перші гармонїзації народнїх пісень. Свому девізови: творити питому украïнську красу в музицї, шукати і добувати її із народнїх пісень — лишив ся Лисенко вірний до останньої хвилї житя.

Основою музичної творчости Лисенка стали украïньскі народнї пісні, а на видимий знак сього полишив Лисенко у спадщинї свою монументальну працю: Сїм збірників украïнських народнїх пісень, Збірник украïнських обрядових пісень, Збірник танків та веснянок та дванадцять „Десятків“ народнїх пісень в обробітцї сольовій і хоровій з фортепяном.

Переходячи до оригінальної творчости М. В. Лисенка,—найблизше спорідненим полем із народнїми піснями були сольоспіви і ин. твори вокальні до слів „народнього“ поета — Т. Шевченка, обняті збірним іменем „Музики до Кобзаря“ Шевченка. Вірно було уже не раз замічено, що трохи не все красше зі Шевченка, що надавало ся до співу, Лисенко підложив під ноти, а підложив так, що „инакшої музики до сеї поезії годї й подумати“. А була се річ не така проста. Богато, хто зна, чи не кождий з між наших галицьких композіторів брав ся до музикальної інтерпретації Шевченкової поезії, — та ледви чи один попав на властиву дорогу, а чимало блукало по бездорожу. Досить порівнати музику до поезії „Ой чого ти почорнїло“ нашого Воробкевича, або пісню „Минають днї“ Заремби, із сольоспівами до тотожнїх поезій Лисенка, щоби порозуміти ту величезну рїжницю, прямо пропасть, яка дїлить оба роди музики: там справжня монотонність, де-куди неприродна емфаза і патос, що нїяк не підходить, а де-коли просто обезображує правду і характер поетичнього вислову, — тут безпосередня простота, але оригінальна, правдива краса в кождій музично-поетичній фразї. Нїхто так, як Лисенко, не вмів підійти так близько до Шевченкового способу почування і бесїди, нїхто не вспів їх музикально відтворити так просто і правдиво, як саме Лисенко. Тільки всесторонне розуминє і глибоке та тонке відчутє всїх містерий у красї і виразї украïнських народнїх пісень відкрило мабуть Лисенкови дорогу до музикальної інтерпретації Шевченка. Як у „народньому“ поетови сконденсувала ся украïнська народня поезія,

Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

так у музиці до Кобзаря потрафив Лисенко дати немов сконденсоване народньої мельодики, — своерідний, а одиноко правдивий і пригожий до поезії Шевченка музикальний пісенний стиль.

А музичний стиль сей вельми цїкавий і характеристичний: такий свобідний від всяких шабльонів, живий та змінчивий, як саме поетичний стиль Шевченка. Він потрафить зручно переливати ся у цїлій безмежній скалї почувань, переходячи нечайно від сердечної любови до гнївної пристрасти, від тихої радости до лютого болю і тяжкого суму.

Технїчно музичні средства сего стилю також прості, але все свобідні, нешабльонні Раз прибирає знамена спокійно оповідаючої рецітації, то переходить у пристрастні, драматичні майже, „Ваґнерівські" акценти, то знов розливаєть ся у широкій степовій мельодиці, де-куди мережаній питомою українською кольоратурою. Інструментальний супровід підпорядковуєть ся мелїцї: звичайно творить тільки гармонїчний підклад, лиш де-куди, у вступах та інтермеццах, виступає зі самостійними музичними фразами, нераз вельми інтересно ілюструючими зміст тексту, або імітуючими народнї інструменти, іменно-ж бандуру. „Музика до Кобзаря" — се може й вершок музичної творчости Лисенка, а майже всї твори з сеї области — від величавих ораторійних кантат в родї „Радуй ся ниво", чи „Бють пороги", аж до найдрібнїйших думок — се правдиві жемчуги на скрізь оріґінальної пісенної творчости, яким запевнено почетне місце серед европейської вокально-музичної лїтератури. При тім вона творить одинокий в своїм родї приклад орґанїчної синтези поезії і музики, в якій два народнї корифеї подали собі руку у тїснім душевнім порозуменю. Таку синтезу маємо хиба тільки ще у Ваґнерівських музичних драмах, — де однак поезія і музика вийшла із одної індівідуальної творчости.

У всїх прочих сольоспівах і хорових творах до слів инших поетів, — як Франка і Гейне, — Лисенко ступає немов на трохи чужий собі ґрунт, і стає немов більше обективний. Він, правда, і тут уміє підібрати собі гарну поезію, пригожу до вокальної інтерпретації; уміє видобути із поезії усе гарне при співі; але приноровлюючи себе до чужого, ненароднього тексту, він і часто входить у чужий музичний стиль — будьто у топ італїйсько-російських романсів, будьто у нїмецький драматизм. І тому ті пісні Лисенка при всїх своїх гарних і оріґінальних прикметах, які запевнюють їм поводжене, не можуть нїяк рівняти ся із творами до слів Шевченка [1]).

[1]) І до слів инших поетів потрафить Лисенко сотворити правдиві оріґінальні жемчуги пісенного стилю, коли попаде на пригожий більш народнїй текст (пр. у пісні Франка „Розвійте ся з вітром"). Можна в загалї поставити тезу, що чим близший текст пісні до народнього духа, тим смілїйше і оріґінальнїйше підіймаєть ся музика Лисенка.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З обсягу чисто інструментальної музики маємо у спадщині Лисенка тільки фортепянові твори, з котрих де-кільки були транскрібовані (автором) також на скрипку, флєйту, та віольончель.

Як у вокальних творах в народньому дусї Лисенко чує себе цілковитим паном в стилю, так у інструментальній сфері почуває себе трохи менше свобідний і самостійний [1]) Він обертаєть ся тут переважно у формах старих романтиків: рапсодіях, піснях і танцях, і в їх технїці, як й мотивах чути вельми часто відгуки Лїста, Шопена і Чайковського. Та проте було-б дуже нерозумно, відмовляти фортепяновим творам Лисенка значіня, як позбавленим чи „народньої закраски“ і „національного напрямку“, як може де-які думають, — раз тому, що вони — се перші, і майже одинокі, появи нашої доброї фортепянової лїтератури. А впрочім і між ними є гарні транскріпції народнїх пісень, між якими особлившу увагу звертає „суіта d-moll із народнїх пісень“, в якій поодинокі народні мотиви влучно підібрані і зручно опрацьовані у формі античних танців в полїфонїчнім стилю — становлять гарні і оріґінальні зразки стародавнїх клясичних форм, оживлених новим народнім змістом. Також „Українські рапсодії“ вже силою свого заложеня на народнїх мотивах мусять мати різку національну закраску. Але і у всїх прочих „космополїтичних“ формах, як елєґіях, піснях без слів, навіть у чужих, як польонезах, Лисенко при всїх явних слїдах чужих впливів, заховує всеж тільки своїх індівідуальних і національних признак в мельодиці, що чуючи їх, всеж таки не скажеш, що се „чистий“ Шопен, чи Лїст, а що се таки — Лисенко.

У свому змаганю творити українську, національну музику, Лисенко не міг полишити тої области, яка широкими масами вважаєть ся найвисшим виразом музики — і може мати найбільше внїшно -- національного характеру — то є опери і музики драматичної в загалї. І він зважив ся писати національну оперу таку, яку дав Польщі Монюшко і Желєнський, Чехам Сметана, а Великоросам Ґлїнка і творцї новоросійської школи. В його спадщині маємо цїлу серію „великих“ опер, оперет, мельодрам і меньших сценїчно-музичних образків [2]).

---

[1]) Із слів в однім з листів Лисенка до Галичини виходить, що він трохи легковажить твори фортепянової музики, вважаючи їх „хоч куди лекшими“ до опанованя компонїстови, чим твори в хоровім розкладї; так як в области фортепяну має він чимало всяких взірців, на яких може стиль образувати. Се легковаженє може має свою причину в тім, що Лисенко з малку привик до легкої сальонової музики, і фортепян був як раз тим інструментом, який найпаче йому ту панську сферу нагадував.

[2]) А власне „Зима й Весна“, дитяча фантастична оперка в 2-х одмінах; „Коза-Дереза“, дитяча комічна оперка в 1 дії; „Пан Коцький“, комічна дитяча оперка у 4-х одмінах; „Різдвяна ніч“, коміко-лїрична опера в 4-х дїях; „Утоп-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але на жаль означити певно і точно стійність сеї галузи Лисенкової творчости і значіня її для нашої музики поки що ми не в силї. Раз тому, що найважнїйші з них, з виїмком „Різдвяної Ночі", „Утопленої" та „Енеїди" не появили ся на сценї, а „Тарас Бульба" (яка будила найбільше інтересу), лише сими днями має вийти з друку. „Сафо" і „Nocturno" звісні нам тільки з постороннїх згадок, або рецензійних оглядів. Тільки „Чорноморцї" і пєси з „Наталки" спопуляризували ся скрізь завдяки легкій виставцї, і вдячним мельодіям, і вони сповняють, можна сказати, ролю доброї і гарної популярної, а щиро-національної музики. Що до „Різдвяної ночі", яка діждала ся кілька разів виставки і на Украіні і в Галичинї, то квестія її оцїнки являєть ся вельми скомплїкована.

Що при виставцї в нашім галицькім театрі вона ледви чи коли зробила силнїйше вражінє — сему нїхто мабуть не буде й дивувати ся, хто мов нагоду пізнати, як виглядають на тій сценї опери в загалї. На Украіві говорено з нагоди її виставки в Київі і Одесї всїляко. Українські голоси підносили з одушевлнєм красу мельодій, імено-ж вложених народнїх мотивів, як і в загалї вірні повні житя етноґрафічні картини. З другого-ж боку критика великоруська (імено-ж Сокальського) віднесла ся до опери трохи неґативно: відмічувала недостачу драматизму, психольоґічної правди і характеристики в музиці.

Таке неґативне становиско можна в части пояснювати неохотою російських музичних кругів до „сепаратизму" Лисенка. Але і між нашими голосами признаня підносять ся інколи заміти, що музика „Різдвяної ночі", при всїй красї поодиноких номерів, є трохи важка, декуди за мало драматична на поважну, а за мало жива і характеристична на фантастично-комічну оперу. Стоїмо перед отвертими питанями, та не маючи змоги їх тут основно передискутувати, мусимо сказати загально: річ природна, що опера „Різдвяна ніч", як і в загалї більші опери, можуть мати свої більші чи меньші „манкаменти", драматично-сценічної, чи иньшої натури. Але не маємо ще нїякої поважної причини думати, що вона, як і инші опери Лисенка, виставлені взірцево, при відповіднім драматично сценічнім темпі, — в цїлости на сценї робитиме так само гарне вражінє, як і поодинокі виїмки на концертовій естрадї.

Як небудь воно є, про се мусить нам певно сказати найблизша будуччина, коли Українцї спроможуть ся з належним пістизмом і з від-

---

лена", опера лїрична у 3-х дїях. „Чорноморцї" — оперетта у 3-х дїях. „Енеїда" — коміко-лїрична опера, „Чарівний сон" — лїрико-драматична опера на 2 дії; „Тарас Бульба" — опера на 5 дій. „Сафо" — лїрична опера на 2 дії. „Nocturno" — лїрична опера на 1 дію, і нескінчені: „Цар-Горох" — оперетта на 3 дії, і „Літньої Ночи" — лїрична опера на 1 дію.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

повідним технїчно-музичним апаратом виставити у себе всї опери Лисенка, що й буде першим обозвязком нашого будучого театру.

Коли-б по отсїм короткім оглядї творчости Лисенка можна нам зважити ся подати загальну її характеристику та значінє, то вона могла би виглядати ось як:

Лисенко по цїлім своїм музичнім свїтоглядї, (виявленім також в деяких письмах і листах) з своїм одушевленєм і пієтизмом для краси народньої української музики, яку кладе в основу і оріґінальної творчости, являєть ся типовим (мабуть останнїм) українським національним романтиком в музицї.

В тім зглядї є він подібний до норвежського Е. Ґріґа, але найблизший по сфері і трохи залежний є він від російських націоналїстів, як Чайковського, Римського-Корсакова і ин. [1]).

Між тим одначе, як національні подвижники у Москалїв та иньших народів найшли ся все в гуртї та у спріяючих культурних обставинах житя, вспіли, подїливши працю, обняти своєю творчістю усї вокальні і інструментальні галузи музики, то Лисенко, лишивши ся на жаль і на диво на Українї сам одинокий із своїм національним девізом, та опинивши ся у тїсних, вузких умовах нашого житя, — обмежив ся трохи у творчости, звернувши ся більше до вокальної музики та полишивши на боцї інструментальну, іменно-ж сімфонїчну та камеральну. І хто знає, чи в тім своїм обмеженю — Лисенко не являєть ся як раз невідродним сином свого „співолюбивого“ народу. Бо таки нїде правди дїти, що він по свому талану і психольоґії є par excellence лїриком — вокалїстом, який під вражінєм хвилї творить, імпровізує мельодію безпосередно до поезії, яка розворушує його душу, а меньше виявляє нахилу до чисто інструментальної особливости, сімфонїчної музики, де головним фактором артизму є почутє архітектонїчної будови, якому хвилюючі у тонах почуваня мусять піддати ся.

Як такий зумів Лисенко добути правдиву красу із народньої пісні та оживити її новим змістом, незнаним доси, а відтак сотворив своєрідну оріґінальну форму сольоспіву, особливо-ж у піснях до Кобзаря. В тих двох областях Лисенко має і матиме невмирущу силу, і не тїльки національне, а і загальне значінє. Чи і на скілько Лисенко був також музичним драматурґом, про се мусить сказати найблизша будуччина.

Не треба однак забувати, що дальше значінє Лисенка у нас і в загальній музицї залежатиме від нас самих і нашого культу для його та зрозуминє його творів. Не о поверховний внїшний пієтизм тут ходить, а о те,

[1]) Великий вплив на скріпленє свідомости у його національнім напрямі в музицї мала також книжка теоретика Сокальського „Русская музыка“, в якій виложено науково основи та типові признаки руських народнїх пісень окремішних від „західної музики“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

щоб ми потрафили зблизити ся духово до його музики, добути з його творів їх питому красу, як він потрафив добути її із народньої сфери. Бо пісня, музичний твір в загалї, має особливі умови та вимоги для істнованя та розвою, відмінні від творів иньшої штуки. Поезія списана на папері, (навіть драма) уже в читаню може бути зовсїм зрозумілою і робити повне вражіне; образ чи твір архітектури уже сам безпосередно говорить за себе. Натомість, який небудь хочби й найменьший твір музики, схоплений штудерно на нотний папір, дає (і то тільки фаховцям) тільки дуже неповне та недостаточне виображене про свій зміст та красу. Треба щойно конґеніяльного виконавця, який потрафить красу, в знаках нотних закляту, порозуміти, а що важнїйше оживити у артистичнім виконаню. А сей дезідерат має особливе значіне при виконаню творів Лисенка, творів свобідного, вокального стилю. І з сего боку ми мусимо понимати свій пієтизм і культ для творів Лисенка, бо із сего боку ми, особливо-ж Галичани, остали чимало довжні. Богато в нас нарікали, і нарікаеть ся на се, що Лисенкові твори „трудні до виконаня“ та „невдячні“, але дуже мало проявили ми змаганя, щоб ті трудности перебрити. І коли у нас часто масакрувало ся у виконаню красу музичних творів в загалї, то особливо терпіли на тім саме твори Лисенка, особливо-ж найкрасші сольоспіви і хорові пісні, — на що він і сам жалував ся. Першим відтак обовязком всякого музикального Українця супроти Лисенка буде,—пізнати та присвоїти собі всю оставшу спадщину його творчости, і показати його твори чужим у такім виконаню, в якім виявила би ся уся їх краса та сила.

І мимоволї хочеть ся нагадати поетичні слова із одної гарної поминальної бесїди в Київі в час похоронів Лисенка, — які запали менї глибоко в душу:

„Над гробом пок. М. Віталїєвича ридає нинї осиротїла рідня за батьком, ридає вся осиротїла Київська громада за своїм духовим провідником. І одним і другим сиротам шле вся засумована Україна слова спочуваня і розради. Та нїхто не згадує, що по покійнику остали ся ще сотки, може й тисячі безпомічних дїтий — сиротят: се його несчислені пісні, думи і мрії, які по своему батькови мілїонами звуків ридають кудись забуті, в тюрму запроторені добивають ся вийти на сьвіт божий або блукають кудись по широких степах України. Про них тепер приходить ся Українцям нагадати, пригорнути їх, прибрати як слїд і вирядити в світ такими, якими хотїв їх мати, якими вилелїяв їх в творчій уяві покійний Лисенко“.

Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОЛЕКСА РЕМЕЗ.

Чайка.

(*Оповіданє*).

Нас було троє: Шпак, Дрозд і Чайка.

Шпак се був я, Дрозд — мій товариш, а Чайка — наша спільна товаришка. Всї три назви не були наші правдиві назви, лиш видумані нами в жарт, проте ми так до них призвичаїлись, що инакше себе не кликали.

Мешкали ми всї троє в спільнім мешканю, яке складалось із двох кімнат і кухоньки. В кімнатї, що виходила дверима на головний вхід, містив ся я і Дрозд; в другій, що притикала до кухоньки, мешкала Чайка.

Се наше невеличке товариство, що жило спільним, родинним житєм, чим не мало турбувало скрупулятність поважних, закоханих в чеснотах сусїдів-мешканців, знайшло ся при купі в спосіб незвичайно простий і разом з тим цїкавий.

Я і Дрозд товаришували з давна. Обидва ми служили в приватній інстітуції і від ряду лїт все мешкали разом. Обидва ми були хлопцї молоді, здорові як бики і бідні як турецькі святі. Я був вдачі живої, раптової, Дрозд був лемішка, але й великий майстер на ріжнього рода дотепи й вигадки. Я був середнього росту, сухірлявий, — Дрозд був низький і грубий; Дрозд був радикал, я — соціял-демократ. Одначе, се останнє, себ то що до переконань, не впливало на нас розєднюючо, бо та ріжниця в переконанях не випливала з самої сути наших переконань, а більше витворилась в нас під напором потреби якоїсь ріжноманїтности в нашім духовім житю; яснїйше сказати: се нам давало можливість провадити безконечні дебати й балачки на сю тему, і тим самим вбивати вільний час, якого мали ми досить. В дїйсности обидва ми були коммунїстами чистої крови, хоч і без коммунїстичних переконань, про які ми, зрештою, не мали з відки довідатись, бо, крім „пригод Шерльока Гольмеса“ та дешевих часописів, не читали нїчого. Лекшою річею було набратись нам ідей радикальних або соціял-демократичних, адже тих ідей можна було набратись впрост з повітря,—ідеї-ж коммунїстичні — річ, як то кажуть, нелеґальна, уноситись в повітрі їм поки-що заборонено, і мусять вони ховатись по наукових книжках, ну, а на книжки в нас не було грош. Отож, наш коммунїзм був, наколи-б можливо так висловитись, коммунїзм відруховий, неузасаднений жадними предпосилка-

Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ми ідейного змісту, а полягав він виключно на нашій дружбі, і був, при тих матеріяльних обставинах, в яких ми тоді перебували, конечністю. Се був коммунїзм подібний до того мужицького коммунїзму, коли кілька членів родини є змушені ділити ся одним кожухом, або одною парою чобіт,—бо більш не мають. Треба тільки було змінитись матеріяльним обставинам нашого житя, і наш коммунїзм розлетїв ся-б у прах. Так що, властиво кажучи, ми були людьми без переконань, як більша частина тих молодих людий, яким здаєть ся, що вони мають се або те переконанє. Були ми собі просто людьми, люблячими житє, а любили житє так, як люблять його: кіт, пес, горобець... любили, бо чули в собі силу і здоровлє і молодість. Переконання прийшли відтак...

Платню ми мали невеличку, по трийцять срібла, а праці мали досить, проте були вдоволені з житя, до якого не ставили далекосяглих вимог, завдоволяючи ся мріями про вигране сто тисяч на льотерії, або мріями про винайденє perpetuum mobile... Домашню господарку провадили без жадної системи; харчували ся де попало і як попало, раз в ресторації, другий раз в молочарни, инший раз в дома, на сухо: хлїбом з ковбасою, і останнє трафляло ся найчастїйше. З платнї лишало ся нам що місяця як раз стільки, що вистарчало на тютюн. Коли-ж трафляла ся така оказія, що в котрогось з нас подер ся черевик, або треба було купити новий капелюх,—се ставило нас в таке трудне положенє, що ми найменше цїлий тиждень мусїли тримати спільну нараду над тим, в який би його спосіб помогти бідї. Очевидно не обходило ся без палких дебат з того поводу, але кінець кінцем оба ми згоджували ся на тім, що треба нам на якийсь час пожертвувати вечерою в хосен черевиків або капелюха, і переставали їсти вечеру так довго, як відповідно була велика сума, потрібна на ту річ. Коли розходило ся о щось більше ніж черевики або капелюх, на приклад о пальто або о убранє, тодї приходило ся на якийсь час жертвувати обідом, вдоволяючи ся снїданком і вечерою. Часом ми позволяли собі і на люксус. За цїну кількох обідів і вечер ми придбали собі пару лякерків і бронзового кольору габік. Що правда, ми не могли обидва разом одночасно користати з тих люксусових річий, та ми порадили собі в той спосіб, що однієї неділї або свята я йшов на прохід в лякерках і в старім поплямленім капелюсї, а Дрозд в новім бронзовім габіку і в старих полатаних черевиках,—другої неділї—навпаки. Ми так міняли ся що разу і були дуже завдоволені зі себе і зі своїх річий. Часом ми ходили в театр, на ґалєрку, звичайно за цїну вечери. Коли ми купували ча-

Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сопись або якусь дешеву книжку, то розривали зошит на дві половини і кидали жеребок: котрому читати початок, а котрому кінець; відтак міняли ся прочитаним. По обіді, наколи того дня обід був, звичайно трохи спали, відтак курили і радили над тим, чому маємо присвятити решту дня, чи сидженю в дома, чи якійсь екскурзії; найчастійше западала ухвала перша. Тоді ми розлягали ся знов на ліжках і заводили безконечні балачки, особливо в зимі, коли на дворі сніг і холод, на ногах дїраві черевики, а в хатї тепло як в лазнї. Палива ми не жалували, бо воно нїчого нас не коштувало: ми крали вугле в своїм бюрі, і в тій цїли тягали зі собою до бюра величезні, спеціяльно до ношеня вугля пристосовані портфелї. Як нам наскучило балакати, ми уряджували співний концерт. Я мав добрий слух, але—жадного голосу, Дрозд не мав анї крихітки слуху, зате посїдав такий страшенний бас, що від його гуку брязчали шиби в вікнах. Нераз підчас нашого концерту збиралась під нашим вікном цїла гурма народу, чуючи якесь страшне ревінє, подібне до голосу хижої звірини, а з по-за того ревіня мою жалібну фістулку, подібну до передсмертного меканя кози... Було цїлком подібно, гейби якась звірюка пірвала якесь слабеньке сотворінє й ревла в скаженім захватї хижої утїхи, а нещаслива жертва мблила о пощаду...

І от ми жили собі в двох. Так ми проводили час, не журячись сьогоднїшнїм, не дбаючи про завтрішнє, аж поки не скоїла ся одна подїя, що цїлком змінила уклад і спосіб нашого житя. Та подїя війшла в наше безжурне, порожне житє тихо й непомітно, як входить ясний ранок до темної кімнати, заповнила його змістом, осяяла ласкою щастя і раптом вирвала нам все те, як пес, що вириває з рук жебрака-калїки шматок хлїба...

Якось в зимі, саме перед різдвом, викинув нас господар з мешканя, за чиншову залеглість. Ми розбіглись по ріжних кінцях міста шукати хату, на перед умовившись здибати ся в тім а тім місци, в означенім часі. Я вибігав майже половину міста і не знайшов нїчого відповідного. Правда, були гарні кімнати до винайму, навіть з паркетною підлогою, з мяхкими меблями і т. д., але цїна за них була така, що наколи-б ми замешкали в котрімсь із тих покоїв, то мусїли-б відмовити собі в приємности снїдати, обідати і вечеряти. Прийшовши в означенім часї на умовлене місце, невеличкий шиночок в ринку,—я вже застав там Дрозда. Йому пощастило: найшов дешеве і вигідне мешканє, хоч трохи і далеко, майже на кінци міста, та в ті часи, коли наші ноги могли посперечати ся бистротою з ногами оленя, се не представляло для нас жадної невигоди.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Того самого дня ми перебрали ся на нове мешканє. Наймлена нами кімната містила ся в малім флїгельочку, притуленім до великої каменицї, і мала двоє дверий: одні до сїнцїв—виходові, другі внутрішнї, що лучили нашу кімнату з другими кімнатами флїгеля,—ті двері були замкнені; за ними хтось мешкав. Отакувавшись в новій хатї, напаливши до червона грубу, ми полягали на ліжку, чуючи певне завдоволенє, подібне до завдоволеня людий, що по короткій але неприємній плавбі почули під собою знов твердий ґрунт. За цїлий місяць гроші були заплачені з гори і до кінця місяця нам не грозила жадна небезпека шукати нове мешканє. Лежачи так на ліжках, ми студіювали нашу хату і дїлились взаїмно враженнями. Все було як найлїпше: кімната—висока, ясна, весела; погляд наш спинив ся на дверах, ведучих в глибину флїгеля.

— Чи там хтось мешкає?—запитав я Дрозда, показуючи очима на двері.

— Мусить хтось мешкати,—відповів по деякій надумі Дрозд,—бо висять фіранки на вікнах.

— Цїкаво... хто-би там міг бути?—подумав я.

Видко та сама думка прийшла і Дроздови, бо він встав з ліжка, підійшов до дверий і притулив око до дїрки від ключа в замку. По хвильцї відступив на кілька кроків від дверий і, мов відповідаючи на мій нїмий запит, промовив з тиха:

— Нїчого не видко; дїрка забита.

— Прошторхни олівцем — порадив я також з тиха, охоплений якоюсь таємничою цїкавістю, скочив з ліжка і підійшов до дверий.

— Нїчого не видно; — шепотів Дрозд, манїпулюючи в дїрі олівцем,—там, до дїдька, чимось заслонено, певно килим висить; а ну, подиви ся ти.

Я нагнув ся до дїри і, взявши від Дрозда олівець, почав досліджувати дїру. По той бік дверий висїло щось податливе, але тверде, бо олівець не міг його пробити; очевидно там висїв килим. Я штурхнув олівцем міцнїйше, і в тій хвили відскочив від дверий, бо за дверми почув ся якийсь гомін, гейби щось відірвалось і впало на підлогу. Кілька хвилин стояли ми обидва мовчки, настороживши уха, але там знову стало тихо, і ми заспокоїлись і відійшли від дверий невдоволені і ще більше розцїкавлені. Ми почали пильно оглядати цїлі двері, шукаючи хоч малесенької щілинки, але такої не було. Раптом по Дроздовім обличчю перебігла якась думка Він вхопив стіл, поставив його біля дверий і, вилїз-

Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ши на стіл, притулив чоло в тім місци дверий, де їх горішний кінець приперає до одвірка. За хвильку Дрозд, не зміняючи позиції, зробив менї рукою знак, аби я тако-ж лїз на стіл. Одним скоком, якому позаздрив би цирковий ґімнаст, я опинив ся на столї і голова моя знайшла ся побіч голови Дрозда. Тут, в горі, обидві половинки дверий трошки розходили ся і не приставали щільно до одвірка; межи одвірком і дверима була досить широка щілина і очі мої зараз в нїо впірнули. Було видко протилеглу стїну, під нею ліжко, над ліжком килим, біля ліжка нічний столик а на нїм низька лямпа з гарним абажуром. В тій самій стїнї, при якій стояло ліжко, були менші двері, що провадили десь далї.

Оглянувши те все, ми знов полягали на ліжках і почали міркувати на здогад, хто-б там такий міг мешкати. Обидва ми згоджували ся на тім, що той, хто там мешкає, мусить займати становище незмірно висше від нашого: бо преціньь такий килим над ліжком, нічний столик, лямпа з абажуром, — се... але нас більше цїкавило питанє: мущина чи женщина?

Нїщо не давало нам відповіди на се питанє. Ми ще раз вилїзли на стіл і заглянули до сусїда. Уважно оглядали все, що могло-б нам дати хоч найменший натяк на питанє, що нас мучило,—все було даремно. Нарештї Дрозд, вилїзши на стіл раз третїй і простоявши на тім дослїднім посту що найменше з пів години, злазячи зі стола, промовив майже певним голосом:

— Там мешкає женщина.

— ?

— Хиба ти не зауважив який там порядок у кімнатї, яка чиста постїль... крім того я ще де що зауважив.

— Що ти зауважив? — менї аж уха настовбурчили ся від цїкавости.

— В килимі над ліжком встромлено кілька шпильок від жіночого капелюха — відповів Дрозд з повагою і певністю слїдчого судії.

Арґумент був досить переконуючий, аби я не міг не згодити ся з думкою Дрозда. Я вилїз на стіл, аби провірити правдоподібність його дослїдів; так є: в килимі над ліжком стерчало три довжезні шпильки від жіночого капелюха; не було жадного сумнїву— там мешкала женщина.

Але що за женщина? Панна чи мужатка, гарна чи негарна, і взагалї, що за одна? — отсї питаня зацїкавили нас незвичайно, і ми розвели на сю тему широку дебату.

Дрозд, який мушу сказати, завжди був дуже льоґічний в сво-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

їх виводах, хотів мене переконати, що наша сусїдка—панна, що вона є дуже гарна і що вона або учителька або студентка. Я був думки противної і конче хотів переконати Дрозда, що наша сусїдка—мужатка, що вона цїлком не гарна і не є ні учителькою ні студенткою, а просто от так собі. Я почував, що мої твердженя не мають під собою жадної переконуючої підстави, і навіть прихиляв ся в душі до Дроздових гадок, але отверто з ним згодити ся не хтів, — бо нїби з якої рації? Чим він менї докаже?

Ми скурили майже цїлу пачку тютюну, проте не встигли переконати один другого; кождий зістав ся при своїх здогадах. Тим часом зайшло сонце і сутїнок зимового вечера заповнив поволї кімнату. Раптом ми вчули, як в сусїднїй кімнатї рипнули двері й почули ся дрібні кроки. Немов здмухнені вітром, зірвали ся ми обидва з ліжок і опинили ся на столї, біля дверий. Очі наші пірнули в щілинку. В кімнатї було на пів темно; видно було якусь постать, що вештала ся по хатї, але не можна було розібрати, що то за постать. Аж ось чиркнув сїрник в руках тієї постатї, і ми зобачили женщину. Вона засвітила лямпу і перенесла її з нічного столика кудись лїворуч, певно на стіл, і почала розглядатись. Скинула короткий жакет і почала відшпилювати капелюх. Се була молода дївчина (в ту хвилю ми вже обидва були свято переконані, що вона—дївчина; відтак се потвердило ся) низкого росту, білява, з цїлою шапкою кучерявого волося на маленькій головцї. Вона жваво вештала ся по кімнатї, вибігала до другої кімнати і знову вештала ся, нарештї зникла десь при лївій стїнї, якої з нашого обсерваційного посту не було видко, гуркнула там кілька разів стільцем і більше вже її не було видко. Ми причаїли ся над щілиною й, напружуючи очі аж до болю, старали ся зазирнути в той бік, де вона зникла, але всї наші стараня були даремні: щілина була за надто вузка й не позволяла бачити далї протилеглої стїни, дверий і трохи просторіни серед хати. Ми попритискали до щілини уха, ловлючи найменший шелест, але не було нїчого чути. Ми позлазили тихенько зі стола.

— Бачив?—спитав мене пошепки Дрозд.

— Бачив...—відповів я, так само тихо.

— Чудова... така маленька... очі величезні....

— Синї .. а кучері!..

— Вона певно щось пише...

— Або читає...

І виповівши друг другови свої вражіння, ми знов подрапали ся на стіл.

Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Того вечера ми не світили свічки, не ходили вечеряти і тільки те й робили, що вилазили на стіл, зазирали крізь щілину, злазили, перешіптували ся на ухо і знов вилазили на стіл. А робили те все так тихо, що нашій сусїдцї не могло і в голову прийти, що в сусїднїй кімнатї хтось є, та ще й підглядає її. Серед того занятя Дрозда раптом напав кашель, але він не випустив з горла анї пів звуку, встромив голову в подушку і таки переміг кашель, задушив у собі. Так десь за дві години незнакома вийшла до сусїдньої кімнати — то, як ми відтак довідали ся, була кухонька — і перебувши там з пів години, вернула ся до кімнати і почала стелити постїль, видко готуючи ся до сну. Цїкавість наша зростала з силою невпинною. Ми притиснули ся до щілини так тїсно, немов би хотїли протиснути ся крізь ню до тієї кімнати. Я стояв по серед стола, Дрозд—ближче до краю і держав ся рукою за мій стан. Сусїдка, постеливши постїль, сїла на ліжку і почала розшнировувати черевики. Ми повитягали шиї, як гусаки... Раптом якось нехотячи я поворушив ся і штовхнув Дрозда ліктем в бік, і тодї стало ся щось страшне: Дрозд, що був за надто схилечий в перед, стратив рівновагу і полетїв зі стола на землю, потягаючи разом зі собою і мене. Ми гримнули ся лобами об двері, відтак гепнули на підлогу, тручаючи ногами стіл. Цїла кімната заповнила ся гуркотом і гримотом, немов валила ся на землю стеля. Наша сусїдка скрикнула налякано, зашамотала ся по хатї, відтак все стихло.

— Худобино!—сичав Дрозд, тручи потовчене колїно.

Я не відповідав йому нїчого на такий ласкавий епітет, бо почував на собі цїлу вину за се, що стало ся. Я лишень мацав рукою ґулю, що вискочила менї на чолї, і дивував ся тій швидкости, з якою вона побільшала ся і насувала ся менї вже майже на око.

— Худобино!—засичав Дрозд знов,—ти знищив все! ти знищив все!!—і, кинувши на мене убійчий погляд, пошкатульгав до ліжка і почав роздягати ся. Лежачи в ліжках, ми мовчали. Дрозд від часу до часу сичав щось невиразне, а я мовчки тримав ся рукою за ґулю, думаючи в той спосіб спинити її розріст.. За чверть години Дрозд устав з ліжка, приставив по тихенько стіл і полїз знов до щілини.

— Що?—запитав я його, коли він, злїзши зі стола, йшов до ліжка, та Дрозд не відповів менї нїчого, лиш, лїгши в ліжко, обернув ся до мене згірдно спиною. То був поганий знак. Я не витерпів; встав по тихенько з ліжка, вилїз на стіл і заглянув в щілину—в кімнатї було темно . . . . . .

. . . . . .

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

На другий день, вернувши ся з бюра і приставивши до дверий стіл, ми знайшли щілину міцно-преміцно затканою папером, який не подавав ся під напором олівця,—певно був примуцьований цвяшками.

— Скоте! Скоте, що ти наробив!!—кляв мене Дрозд вимахуючи грізно кулаками перед моїм носом, а я стояв перед ним сумний і мовчазливий, бо винен був...

Минув якийсь час.

В протягу того часу ми довідали ся, як зветь ся наша сусїдка, хто вона є, чим занимаєть ся. Вона дійсно була дівчина, називала ся Чайківська—ми зараз таки перехрестили її на Чайку—і занимала ся, так само як і ми, в приватнім бюрі. Йдучи до бюра, ми її лишали в дома, але за те вона вертала ся з бюра пізнійше від нас і ми, стоячи у вікні, здибали її прихід. Вона, здавалось, не звертала жадної уваги на наше істнованє. Кілька разів ми здибали ся з нею на брамі нашого подвіря і вклонили ся їй, але вона не відповіла на наш уклін. Що ранку ми чули її метушню за дверима, вечером також, але пізнати її ближче нам не вдавало ся, хоч ми того страшенно хотїли. Ми не були з тих практичних і відважних Дон-Жуанів, що можуть в кождій хвили навязати знайомість з женщиною; ми були ще досить наївні і чисті, і сама можливість невинного знакомства з нашою таємничою сусїдкою викликувала в нас якийсь святочний настрій і страх. Ми собі уявляли її страшенно розумною, соціялїсткою, хто знає, може навіть анархісткою. Ми уявляли собі, що в неї мусить бути наречений, хлопяга собі нївроку, конче адвокат, і ми заздрили нашу сусїдку до того вимріяного адвоката і радо поторощили би йому кости. Часом ми починали розводити дебати над якоюсь, як нам здавало ся, науковою темою, навмисне так голосно, щоб чула наша сусїдка; иноді концертували, і тоді Дрозд напружував всю силу своїх легенїв і видмухував з горла такі страшні звуки, що мешканці каменицї вистромлювали з переляком голови з дверий і вікон своїх мешкань, не можучи собі уявити, що се таке. Помимо всїх наших зусиль звернути на себе увагу сусїдки, се нам рішучо не вдавалось. Ми були в розпуцї.

Зима минала; був кінець лютого і снїгу майже не було,—ростав. В повітрі пахло весною, пахло тим здоровим, молодим настроєм, що все значить собою прихід весни. Ми вже другий тиждень не обідали, хотячи гідно зустрінути весну: в нових капелюхах і в нових черевиках. Сусїдка наша, яку ми вже стало іменували межи собою Чайкою, була для нас і досї таємничою загад-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кою, над розгаданем якої ми даремне напружували всі наші хисти. Вона була для нас, як привид, що над вечір зявляв ся перед нашим вікном і раптом зникав в дверах сусіднього мешканя. Ми стали страх сантіментальні. Дрозд цілими годинами виспівував: „Ой не ходи Грицю“ або „Ох, не куси мене чарами“... я почав писати вірші...

Було то не задовго до великодня. Ми лежали на ліжках і читали якусь часопись; я—кінець, Дрозд—початок. Серед того читаня Дрозд раптом зірвав ся з ліжка, шпурнув часопись долу і, сівши при столі, почав лагодити ся до голеня. Погострив бритву, розпустив мило, поставив перед собою шматок збитого зеркала і почав голити ся. Я був здивований сим вибриком Дроздової фантазії, бо голили ся ми звичайно раз на тиждень і то в суботу, а того дня була доперва середа.—„Щоби се мало значити?“—подумав я, цікаво поглядаючи на Дрозда. Нарештї не витримав і запитав:

— Адже сьогодня середа?

— Середа—відповів Дрозд, голосно шкребучи себе тупою бритвою по підборідю.

— Навіщо-ж голиш ся?

Дрозд якусь хвильку помовчав, бо саме голив спідню губу, аж затявши ся добре бритвою, відповів рішучо і поважно:

— Іду з візитою до Чайки.

Почувши таку несподівану відповідь, я був певний, що Дрозд збожеволів і, підвівши ся на ліжку, витріщив на нього очі.

— Та як?!—ледви міг промовити я, страшенно здидований і зацікавлений.

Дрозд лише усміхнув ся на моє питанє і зараз почав вмивати ся, відтак став чистити черевики, вбрав свіжий комірець, нову краватку і почав чепурити ся перед зеркалом. Я не перебивав йому в тій його роботї своїми питаннями, бо знав, що в такі хвилї його турбувати небезпечно, а знов з другого боку, менї цілком вистарчав за відповідь його певний усміх. Я вже знав добре Дрозда, що наколи він постановить щось зробити і при тім усміхаєть ся, то вже можна бути певним, що сього доконає. Я лише дивив ся на нього з неослабним інтересом, і в тій хвили чув у собі щось подібне до заздрости.

Дрозд вичистив старанно куртку, вбрав на себе, відтак ще раз оглянув себе в зеркалї, підкрутив вус і вийшов з хати. Я кинув ся до вікна. Так, Дрозд ішов впрост до сусїдчиних дверий, вхопив ся рукою за клямку і зник за дверми. Я скочив від вікна

Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

до дверий, що відділювали нашу кімнату від кімнати сусїдчиної і притулив до них ухо, хотячи вчути, що вони будуть говорити. Я почув, як Дрозд застукав до дверий, як сусїдка загуркотїла кріслом і пішла відчинити двері; кламцнув ключ у дверах і почув ся Дроздів голос:

— Моє поважанє...

— Поважанє...

— Маю честь представити ся: Микола Клепало, урядник банку...

— Ах, так...—відповіла сусїдка,—чим можу служити?

Дрозд хвильку помовчав, відтак почав загикуючи ся:

— Прошу менї вибачити за... я тут мешкаю.. ми тут мешкаєм, в тій кімнатї, з товаришом Шпаком... ми... перепрашаю—з товаришом Криктою... я... ми... будьте ласкаві, позичте нам на хвильку метли!

Останнє слово вимовив з натиском, гейби з патосом. Я мало не лус від сміху підчас того монольоґу і дав би не знати що, аби лиш бачити в ту хвилю обличчє Дрозда і цїлу його низку, грубу постать.

— Але-ж прошу!—відповіла сусїдка і вийшла десь з кімнати, а за нею—Дрозд. Відтак вернула ся до хати, гуркнула стільцем і все стихло. Я догадав ся, що авдієнція скінчена і скочив назад до вікна. Від дверий сусїдки манджав Дрозд, з мітлою в руцї, червоний як буряк.

— Маєш мітлу,—промовив якось сумно Дрозд,—замітай хату, бо зараз мушу віднести назад...

Я вхопив мітлу і, тамуючи в собі, готовий вибухнути, сміх, почав замітати хату; тим часом Дрозд підкручував перед зеркалом вуси. Коли хата була вже заметена, він поніс мітлу назад до сусїдки, а я знов опинив ся перед дверима. Знов почув ся стук до дверий, знов загуркотїв стілець в сусїдки і почув ся її голос:

— Прошу...

— Дякую красно за мітлу—промовив Дрозд, входячи до її кімнати.

— Але-ж прошу...—продзвенїв голосок сусїдки. По хвилевій мовчанцї Дрозд заговорив:

— Се дуже добра мітла..

Сусїдка не відповіла нїчого.

По довшій мовчанцї Дрозд знов заговорив:

— Панї мають дуже красну лямпу...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Сусїдка знов нїчого не відповіла.

— Моє поважанє... до побаченя .. — промовив Дрозд і вийшов. Коли Дрозд увійшов до хати, то застав мене лежачого на ліжку, з лицем уткненим в подушку: я душив ся від сміху. Дрозд перейшов ся кілька разів по хатї, відкашляв ся і заревів: „Вспімни як мя ти покохала“...

На другий день, по обідї, ми вже нараджували ся спільно, як би підтримати на далї навязану зі сусїдкою знайомість. Тепер була черга за мною, іти представити ся сусїдцї. Мене обхопив якийсь незрозумілий страх, аж я цїлий почав тремтїти: я дуже стидав ся женщин. Я пробував викрутитись хвилевою недиспозицією; обіцяв піти позавтра, навіть завтра, аби хоч на короткий час відсунути від себе сю страшну конечність. Та мої заходи не придали ся нї на що: Дрозд був невмолимий. Він цїлком льоґічно і за надто переконуючо пояснив менї, що було-б нетаковно з мого боку, як би я не склав візиту зараз таки. Сусїдка могла-б се взяти на рахунок мого виховання, або могла-б подумати, що я її ігнорую або що, а преціньми-ж якісь урядники, люди інтелїґентні і т. д. Не було жадного викруту і я забрав ся до голеня. Я був страшно зденервований. Дивне почутє роспирало менї груди, немов би в легенях було за надто богато повітря. В тім зденервованю я позатинав собі лице, підтяв дві найдовші волосини в моїх вусах, і коли скінчив голитись, лице моє виглядало на обличчє чоловіка, якого щойно випустили з тортур, а не на обличчє урядника банку... Умивши ся і прибравши ся, я завязав метеликом краватку і станув перед Дроздом, як стає рекрут перед капралем, аби оглянув. чи все в порядку.

— Добре, дуже добре!—промовив протекцийно Дрозд оглянувши мене зо всїх боків.—Маршеруй!

— Господи Боже мій, що-ж я їй буду говорити?!—мало не заплакав я.

Дрозд хвильку задумав ся відтак підійшов рішучо до стола, здійняв з лямпи шкло і, подаючи менї лямпу, сказав:

— Проси аби позичила нам нафти. Скажи, що збила ся від нафти фляшка, і ми не маєм в чім принести з крамницї нафти.

Я вхопив лямпу і, майже безпритомний, вирушив з візитою. Опинивши ся на дворі, я мав страшенне бажанє гримнути лямпою об землю й вернути ся назад до хати, але, звернувши погляд на наше вікно, побачив я в нім Дрозда, який дуже красномовно вимахував до мене кулаком, бажаючи підтримати мою рішучість. Я рушив далї. Відчинив двері до сїнцїв, відтак відчинив другі двері

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і увійшов до малої кухоньки. Тут мусів стати і відпочити, бо від хвильовання мені заперло дух, а ноги здавали ся такі тяжкі, немов би я перейшов пішки з десять миль. Я глянув довкола себе: ліворуч плита, на ній кілька емаліґованих горнят і машинка до вареня, праворуч, під вікном стояла умивальня, а просто проти мене—двері до сусїдчиної кімнати. Тихесенько, мов злодїй, підійшов я до тих дверий і застукав.

— Прошу...—почуло ся за дверима.

На одну хвильку блиснула в мені гадка втїкти як найшвидче, та вже було за пізно і я, втягнувши в себе як міг найбільше повітря, стиснувши міцно-преміцно правою рукою лямпу, лївою рукою відчинив двері і увійшов в кімнату.

Сусїдка сидїла біля стола, щось писала. В ту хвилю, як я війшов до кімнати, вона обернула ся до мене і вперла в мене здивований погляд своїх великих, синїх очий.

— Добрий-день!—гукнув я на цїлу хату штучним басом і, ступивши два кроки на перед, вклонив ся.

— Добрий-день...—відповіла вона встаючи зі стільця і не спускаючи з мене здивованих, дещо наляканих очий.

Тут опустила мене і та крихта відваги, що ще була в мені, і я р'шучо не знав, що маю говорити, і стояв мовчки, як слуп, дивлячи ся з ляком на неї; вона також мовчала, а погляд її очий ставав що раз більше наляканим. Так минула добра хвиля. Нарештї, сусїдка перша опритомнїла і промовила:

— Що є? що вам треба?

Кров бухнула менї в лице, жах охопив мене: я почув, що менї відібрало мову, язик мов прикипів до піднебіня, і я не міг ним поворушити. Минула ще одна хвилина мовчанки. В очах сусїдки почав відбивати ся страх. Раптом вчув я за нашими дверима якесь підозріле шурханє і зараз догадав ся, що се бестія Дрозд підслухує мене. Розпука огорнула мене і я, напруживши всї свої сили, роззявив рот і пробелькотїв якимсь чужим, тоненьким голосочком просьбу о позичене нафти.

Не пригадую собі докладно тих перших, моїх слів, вимовлених до сусїдки, лиш памятаю що то була мішанина недотепних фраз, повязаних з собою в неможливий спосіб, так що сусїдка нїчого не зрозуміла зі мого говореня і ще раз повторила:

— Що вам треба?

— Нафти! нафти!!—гукнув я, майже непритомний.

Зрозумівши, нарештї, чого я від неї хочу, вона вибігла до кухнї і, вернувши ся з фляшкою в руцї, сказала менї відкрутити

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

машинку і почала наливати в лямпу нафту. Руки мої тремтїли і нафта виливала ся менї на руки. Я зробив напружене, щоб здержати тремтїнє, але рефлекс відбив ся ще з більшою силою, руки мої затрясли ся, лямпа закиливала ся в руках, і нафта хлюпнула на моє убране і на підлогу; сусїдка глянула на мене якось підозріло і промовила:

— Ви хворі?..

— Хворий...—відповів я махінально; зрештою, в ту хвилю я був справдї хворий: в ухах менї дзвенїло, в очах стояв якийсь червоний туман, з по-за якого я не бачив нї сусїдки, нї лямпи, що тряслa ся менї в руках, лиш з глибини того туману доносив ся до мене голос сусїдки, а ще далї, десь в незмірній далечинї чув ся, як менї здавало ся, придушений сміх бестії Дрозда.

— Що з вами?—промовила стурбовано сусїдка.

— Перестудив ся... гарячка...—відповів я цїлком не надумуючи ся, от, аби щось відповісти.

— Ох, та-ж се не добре!—крикнула перелякана сусїдка,—треба як найшвидче до лїкаря... адже так можна вмерти...

— Так є, можна вмерти... дякую... — повторив я махінально, і вчув, як за дверми зареготав ся на цїлу хату Дрозд. В тій хвили вернула ся до мене притомність, і я кинув ся утїкати, навіть не подякувавши за нафту...

Дрозда застав спокійно лежачого на ліжку, голова його була під подушкою, і лише зрадливе тремтїнє плечий виказувало, що з ним дієть ся в середині: бестія душив ся від сміху.

— Гадюка! пес! зрадник!—гукнув я йому під подушку і, вхопивши на оберемок пальто та капелюх, вискочив на двір і пігнав ся до міста, втїкаючи від сорому і злости... З розпуки напив ся як швець й вернув ся до дому аж в ночи.

На другий день я мусїв віднести сусїдцї нафту, і хоч я впирав ся руками і ногами, і майже плачучи просив Дрозда, аби звільнив мене від такого страшного для мене дїла — Дрозд був твердий, як скала, і на всї мої благання відповідав однаково:

— Або віднесеш нафту, або я з тобою не мешкаю й не знаю ся.

І я мусїв йти до сусїдки знов, та сим разом я вже був смілївійший. Війшовши до сусїдки, я цїлком притомно поздоровкав ся з нею, навіть усміхнув ся, і подякував за нафту.

— Як ваше здоровле?—спитала сусїдка, цїкаво оглядаючи мою постать.—Були в лїкаря?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Був, аж два рази: вчора й сьогодня... — брехав я, відважно дивлючись їй в очі—менї вже лїпше.

— Ну, слава Богу...—відповіла сусїдка.

Я поспішив відкланяти ся.

З того часу ми майже що дня за чимось забігали до сусїдки, то за мітлою, то за сірниками, то за чорнилом; відтак, те все заносили назад. Так поволеньки наші завитаня ставали довші, ми трошки обізнали ся, заводили балачки. До лїта ми вже на стільки зближили ся з сусїдкою, що вже обидва разом заходили до неї в гості, відпроваджували її рано до бюра, по полудни—з бюра домів, ходили з нею на прохід, до театру, — словом, як то кажуть, познайомили ся на добре . . . . . .

. . . . . .

Чайка мала двадцять років; в неї не було ні батька ні матери. Зістала ся десятьлїтньою сиротою по смерти батька, провінціонального почтового урядника; мати вмерла ще перед тим. До сімнадцятого року виховувала ся в родичів, відтак удержувала себе сама, працюючи в приватнім бюрі.

Вона не була ні гарна ні погана: маленька, щупла, веснушкувата, але її чудові, сині очі надавали цїлому її обличчю невисловимої принади. Ті очі були, гейби очі дитини, великі, повні запиту. Волосє мала ясно-золотаве, кучеряве; дрібні кучереки звисали їй аж на очі, і з поміж тих кучерів її очі визирали мов дві блакитні волошки з поміж жита в поли. Вдачі була лагідної й веселої, але нїколи не сміяла ся устами, лиш очима. Коли розповідала, або щось слухала смішне, з очий її розливало ся сяйво, мов якась ясна вода прибувала там з середини, а довкола очий розбігали ся дрібнесенькі зморщки, немов промінчики. Той усміх, що лив ся їй з очий, здавало ся заповнив собою цїлу кімнату, як сяйво сонячне, і сидячи з нею, ми відчували себе такими близькими один до одного й до неї, що нам здавало ся, немов ми вже давнодавно живем отак, всї троє разом.

Коли настала осїнь, похмура, дощовита, неприємна, днї вкоротили ся, а вечорі продовжили ся,—ми не вилазили з Чайкиної кімнати, тепленької, чистенької, повної жіночої атмосфери. Серед балачок ми просижували в Чайки до пізної ночи, а кожда, навіть найпорожнїйша балачка, в її присутности набирала для нас обидвох якогось глибокого змісту, здавала ся нам важною і потрібною. Коли ми обидва розводили дебату над якоюсь темою—звичайно то мусїла бути тема абстрактного змісту—і коли, розгорячковані, ми відбігали від теми і, перескакуючи з одного предмета балачки на

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

другий, кінець-кінцем заплутували ся в гадках і, не вже не можучи один другого зрозуміти, звертали ся до неї, аби вирікла свій присуд нам: котрий з нас має рацію, чи я чи Дрозд,—тоді вона дивила ся на нас тими дитячими, усміхненими очима і промовляла поважно і переконано:—„Обидва маєте рацію"... і ми їй вірили, що обидва маєм рацію і втихомирювали ся. Часом ми починали дуріти, виправляти штуки: Дрозд кукурікав, кудкудакав, ґеґав, я гавкав, заводив по котячому, ржав, мекекевав,—в хаті здіймав ся гамір менажерії. Кождий з нас старав ся перейти один другого в штуках та вигадках, аби більше розсмішити Чайку, аби ще яснійше стало в хаті від її усміху. Не раз ми згадували перші хвилі нашого знакомства, всі заходи, яких ми з Дроздом вжили, аби навязати і піддержати знайомість з Чайкою, пригадували ся всі докладности, і тоді в Чайкиній кімнаті лунало таке голосне тріо реготу, що аж шиби дзвеніли від гуку. Так минали нам довгі осінні вечорі. Коли було вже за надто пізно, а ми обидва не показували найменчого бажаня виноситись з Чайкиної кімнати,—вона брала нас за плечі й витручувала легенько з хати. . . . . .

. . . . . .

Взаємини наші ставали що раз тіснійші; ми вже були на ти із Чайкою. Вона увійшла цілковито в сферу інтересів нашого незавидного житя, надаючи йому, невідомого досі нам, жіночого тепла, того животворного, спокійного духу, яким міцна родина. І я і Дрозд—ми обидва були в Чайці закохані. Ми в сім друг другови не признавали ся і не балакали про се межи собою ніколи, але кождий з нас розумів се добре, бо се було видко з наших очий, сього не можна було затаїти жадним чином. І якось ми не заздрили друг друга до Чайки; чи се тому, що особисте кождого з нас почутє любови до Чайки було таке сильне, що вже не лишало ся місця на якесь инше почутє, хоч би навіть то було і почутє заздрости,—чи може се було тому, що Чайка з рівною симпатією відносила ся до нас обох, не виріжняючи котрогось одного, і усміх її ясних очий вистарчав для нас обох, аби обох нас рівно сильно тримати в своїй владі.

Чи любила Чайка нас? Правда. Адже дуже лехко відчути любов, хоч би й прикривану, мущини до женщини і на відворіт, — і кождий з нас відчував, що Чайка його любить. Так було з початки, а далі ми вже не мали що до того жадного сумніву. В той час се не було для мене, так само як і для кождого з нас трьох, дивне; нам здавалось, що воно так і мусить бути. Адже се було наше перше коханє. Троє нас було, і всі троє кохали перший раз

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в житю. Може ся новина положення вражала нас так надто, що ми не відчували такої, гейби сказати, ненормальности нашого кохання, що так було відмінне від усїх кохань нормальних, де, звичайно, двох любить ся, а третє заздрить. Не знаю; досить того, що так було. Тепер, коли пригадаю собі те все, воно менї здаєть ся дивним сном, милим, любим, але тільки сном, одним з тих дивних снів, що їх найбільш бува в дитинстві, коли-то часто снить ся, що ти летиш без крил в повітрю, махаєш ручками і ніжками, здіймаєш ся вгору, летиш по-над хати, по над садки, над річкою, опустиш ся до низу, вдариш злехка ногою в землю і знов здіймаєш ся ще висше . . . . . .

. . . . . .

Невдовзї зайшла одна важна обставина в нашім житю: відчинились двері, що були між нашим і її мешканєм. Се стало ся вже пізної осени, коли з дощем чергував ся снїг — прикмета недалекої зими.

Вийшло се з ініціятиви Чайки. Вона рішилась відімкнути двері до нашого мешканя, аби улекшити коммунїкацію з одного мешканя до другого і заразом зробити наші гостини не так уважними для мешканців подвіря, що кождий раз зорили з вікон, як я і Дрозд ішли до Чайки.

Відбуло ся се дуже урочисто. На дверах, з Чайкиного боку, був прибитий килим, той самий, що перешкодив нам колись заглянути крізь дірку в замку. На килимі висїли, поприколювані шпильками фотоґрафії і картки з видами; по самій серединї висїла велика фотоґрафія ґрупа, та сама, що то колись з таким гуком впала під натиском мого олівця і так налякала нас. Все се ми поздіймали з дверий; повідривали скрутнї паперу, що Чайка цвяшками поприбивала в горі дверий, аби ми не могли бачити нїчого крізь щілку; відтак Чайка відімкнула замок і відчинила двері. Перепони, прикрої колись для мене і для Дрозда перепони не істнувало. Двері відчинились і Чайка станула на порозї нашої кавалєрської кімнати.

— Господи, якже в вас тут брудно! — скрикнула Чайка переступивши наш поріг.

І справдї, наша кімната не вражала ока за надто великою чистотою. Підлога, нїколи не мита, заміталась дуже рідко; під ліжками валяла ся брудна білизна; наволїчки на ясїках, що заступали нам подушки, були аж тлусті від довгого уживаня... Чайка кинулась до кухнї, принесла мітлу і почала замітати хату; тимчасом я мусїв витягати з-під ліжок біле, звязати його в клунки

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і віднести на горіще. Вернувши ся з горіща, я застав серед кімнати, на підлозї, повну мідницю води, а біля неї — рачки повзаючого Дрозда, який, засукавши рукави аж по плечі, пильно стерав підлогу мокрою ганчіркою. Чайка стояла на порозї своєї кімнатки і давала нам інформації як і що робити. Сїнники й накривала опинились на дворі: я мусїв їх лупити кийом, щоб вибити з них порох; ясїки прибрались в білесенькі наволїчки, позичені нам Чайкою, і ми мусїли дати їй слово, що завтра віднесем до пральні наші бруди і що від тепер старанно дбатимем про чистість в хатї. Після таких реформ наша кімнатка прибрала цїлком інакший вигляд, куди красший нїж перше, і се нас тїшило всїх трьох. Реформи не уставали. З початком зими ми запровадили в себе спільну кухню: Чайка варила, а ми обидва ходили по-черзї на закупно харчу, носили воду, мили начине. В той спосіб житє обходило ся нам значно дешевше, поминувши те, що наш харч був куди здоровший нїж реставраційний. Тепер менї і Дроздови що місяця лишалось по кільканайцять срібних, і ми могли позволити собі на ріжні люксуси, не наражаючи себе на небезпеку заплатити за те голодом. І так ми купили собі порядне зеркало до голеня, купили годинник на стіл, килимчики над ліжка, лямпу з зеленим ковпаком і ще багато ріжних чудових річий, між иншим щітку до чищеня одежі, бо перед тим в нас була одна щітка і до одежі і до чобіт. Перш нїж купити якусь річ, ми робили спільну нараду над тим, і в тій квестії голос Чайки був рішаючий. Ми зажили по родинньому.

В грудни приходились Чайкині іменини.

Ще за два тижнї до іменин моє і Дроздове обличчя прибрали таємничий вигляд: ми умовились зробити Чайцї на іменини несподіванку, якийсь презент. Минув тиждень, минуло ще кілька днїв, до іменин лишилось всього три днї, а ми нїяк не могли придумати, щоб його таке купити їй. Капелюх, черевики, рукавички, парасолька, перстеньок, — все се здавалось нам за надто банальним, ми-ж мусїли вигадати щось не буденне. Нарештї, рано, в самий день іменин ми рішили купити їй мандолїну; на наш погляд се був найвідповіднїйший подарунок для Чайки. Колись-то ми були в театрі на опері; там героїня штуки, молода дівчина, провадила акцію з мандолїною в руках... се виглядало так гарно... ми раптом пригадали собі се й рішили, що Чайцї з мандолїною буде також чудесно. Вже саме слово „мандолїна“ звучало для нас якось імпонуючо, особливо коли ми його вимовляли поволи і з чутєм — ман-до-лї-на, — ми купили мандолїну. Вернувшись з бюра і поба-

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вчивши в себе в кімнатї мандолїну, Чайка з початку не догадала ся в чім річ і вбігла до нас, питаючись чого-то в неї мандолїна, а ми вдавали з себе сплячих, лежали на ліжках і не відкликались. Нарештї не видержавши, ми зареготали, посхоплювались на ноги і почали складати Чайцї бажаня. Бідна Чайка так була зворушена тим всїм, що аж розплакалась. Мандолїну зараз почепила на почестнім місци: на килимі над ліжком, і там вона висїла відтак майже непорушно, бо нї Чайка, нї жадин з нас обох не вміли на нїй грати. Того дня було надзвичайно весело в нас. Дрозд вдавав китайця, як той читає на стїнї афішу. Се виглядало дуже комічно, коли він накрившись з головою Чайкиним плащем, насадивши поверх плаща капелюх, присїв до землї й почав вдавати, що читає з низу до гори афішу, підіймаючись ступнею на ноги, відтак підтягаючи руками до гори плащ і капелюх майже до стелї. Се з далеку виглядало так, мов-би він все ріс і ріс у височінь... Відтак ми урядили менажерію, опісля боролись, — страшенно було весело. Того дня Чайка поцїлувалась з нами; се був перший її поцїлунок з нами . . . . . .

. . . . . .

Зима минула нам як день. Перед великоднем менї і Дроздови підвисшили платню. Ми тїшились, як дїти: пять зайвих срібних на місяць були для кождого з нас цїлим капіталом. На великдень ми мали шинку і вино і торт, були в театрі, їздили возитись аж за місто...

Прийшла й минула квітчаста, запашна весна; минуло й палке лїто і знов настала осїнь. Ми з Дроздом зауважили, що Чайка від якогось часу немов би змінилась, була якась сумна, і очі її були немов би не ті очі, не яснїли усміхом, гейби тїнь якась на них лягла. Ми випитували її про причину такої зміни, та вона або мовчала, або всміхалась знов тим своїм ясним усміхом очий, і ми заспокоювались. Але раз у вечері, коли ми сидїли біля неї, лежачої на ліжку і чогось надмірно сумної, — вона сказала нам:

— Я вагітна...

Дрозд попробував був закукурікати, але голос спинив ся йому в горлї і він лиш кашлянув. Я мовчав. Се була для нас цїлковита несподїванка. Можливість чогось подібного нїколи не приходила нам в голову, і ми в тій хвили почували себе так, мовби нас хтось приловив несподївано на злодїйстві.

— Менї се нїчого, — промовила вона, — але я боюсь, що як довідають ся в бюрі, мене наженуть...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Хто нажене! Хто сміє нагнати! — заревів раптом Дрозд. — Хай спробують!!

Вигляд його був такий грізний і разом комічний, що я і Чайка мимоволі усміхнулись, а Дрозда се ще більше розкукурічило і він заревів ще грізнійше:

— Свині вони! Ідіоти! Вони нічого не розуміють!.. — очевидно се відносилось до тих, кого боялась Чайка.

— Треба одному з нас женитись з Чайкою, — промовив я рішучо.

Чайка підвела голову з подушки, видивилась на мене здивованим поглядом і знов упала на подушку. Тим часом Дрозд, зрозумівши гаразд мої слова, вхопив Чайку за руку і говорив до неї:

— Я з тобою оженюсь, Чайко; — добре? Як найшвидче; хочби й завтра; — добре?

— Ні, ні, я з тобою оженюсь! — крикнув я, почувши се, бо від його слів огорнув мене болючий ляк: менї ясно стало, що Дрозд хоче відібрати в мене Чайку, і вже вона моєю більше не буде, лише — його, і я з плачем молив:

— Чайко, Чайочко, я з тобою оженюсь, я! Я-ж тебе так люблю...

А Дрозд гудів басом:

— Я перший з тобою познакомився... тоді, як позичав мітлу... я також тебе люблю...

Чайка дивилась то на мене то на Дрозда, і очі її що-раз більше набирали ясности і усміхались і, разом з усміхом, з очий її капали слезинки, а ми стояли, схилившись над нею, і кождий говорив своє... Чайка уткнула голову в подушку і плакала...

Вона нічого не відповіла нам.

Відтак, протягом кількох днів я і Дрозд тримали нараду що до женячки з Чайкою. Згодились обидва на тім, що той мусить з Чайкою оженитись, кого вона сама собі захоче вибрати з поміж нас двох.

Так ми й сказали Чайці, а вона розплакалась і знов нічого нам не відповіла.

Але так довше тривати не могло: за надто вже ся квестія обох нас розворушила. Ми стали неспокійні; ми відчули, що як лише Чайка вибере собі одного з нас за мужа, то другий мусить зараз відлучитись, другому вже не буде тут місця, він стане чужий і зайвий, і кождого з нас мучив страх, аби не стати тим другим. Ми не давали Чайці супокою і кілька день уперто мучили

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

її, жадаючи від неї рішучої відповіди на тоте питанє. Тоді вона відповіла нам, з тим, властивим їй переконанєм, перед яким ми завжди мусіли коритись:

— Лишіть, не говоріть більше про се: я не хочу; най буде так, як було.

І від тієї відповіди раптом стало нам всім тром і лехко і спокійно. Страх розлуки для котрогось з нас минув і ми знов почули себе одною спільною родиною . . . . . .

. . . . . .

В два місяці по тій балачці нас стало четверо. Чайка сповила дівчинку. Господар, під натиском своїх чеснот, які позволяли йому нагороджувати кожду свою покоївку і куховарку дітьми, вимовив Чайці мешканє, і ми всї троє, властиво четверо, перебрались мешкати де-инде. Знайшли собі на передмістю окремий міщанський дімок з двох кімнат і кухні. Тут було майже на відлюдю, нїхто не зазирав, нїхто нами не цікавивсь, а нам сього лишень було і треба. Довкола хати був невеличкий сад, а зараз за садком — старі мійські вали, за ними поле...

Те, про що Чайка колись нам натякала, сталось: в бюрі довідавшись, що вона має дитину, вимовили їй посаду. Та се нас цілком не вразило. Моєї і Дроздової платні цілком вистарчало, аби утримати нас всїх чотирьох, а до того-ж Чайка була така знаменита господиня. Я з Дроздом, як і перше, приносили все з міста, носили воду, дрова, — Чайка варила. Вона майже не виходила з хати, цїла потонула в материнські клопоти біля дитини. Тепер, коли ми в вечері починали, бавлючись, дуріти, вдавали менажерію, кричали, реготали, — несподївано до наших голосів прилучавсь новий голосочок нашого нового співмешканця і товариша, і се нас тїшило страшенно; ми хапали дитину на руки, перекидались нею, як мячем, виправляли ріжні збитки, аж поки перелякана Чайка не виривала нам дитину з рук. А коли Чайка плекала дитину грудьми, ми сїдали по обидва боки Чайки, і з цікавістю і з якимсь внутрішнїм захопленєм обсервували, як дитинка, присавшись міцно до грудий, ворушила своїми манюнїми усточками. Її манюнї усточка, оченята, рученьки, ніженьки, ушка, носичок, — все се впроваджувало нас в незвичайний подив і викликало в нас правдивий захват. Виглядало так, немов би ми все те бачили перший раз в житю, а до сього часу не могли навіть підозрівати про істнованє чогось подібного, таке те все було для нас нове й цікаве. От, дивить ся, наприклад, Дрозд на дитинку і раптом вина-

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ходить в нїй щось таке, що впроваджує його в захват, який вививається з його могучої горлянки рипучим, басовим рокотанєм. Чайка біжить, перелякана, з кухні до дитини, я вилїтаю зі сумежньої кімнати, — застаєм Дрозда, який, схилившись над дитиною, ричить, як ведмідь. У відповідь на наші запити, Дрозд випускає з горла новий, покотистий рик, від якого аж шиби гудуть. Нарештї він здобуваєть ся на слово і, захлипаючись від захвату, вигукує:

— Пазурчики, пазурчики!.. га-а...

— Де, що? — дивуємо ся ми.

— Ось, ось! дивіть ся: чудові, манюнї пазурчики! а-аа... — показує Дрозд на пальчики дитячі.

Ми схиляємось над дитиною і з нїмим зчудованєм приглядаємось Дроздовому відкритю: справдї, на пальчиках виднїють ся малесенькі, рожеві пазурчики, ледви помітні, мов луска з малої рибки поприлипала до пальчиків. І хоч кожен з нас, і сам Дрозд, тисячу разів бачив сї пазурчики, тодї, під вражінєм хвилї, нам всїм здавало ся, що ми їх бачим в перше, і ми оглядали ті пазурчики, мов якесь світове диво; ми мацали їх, цїлували, чудувались:

—„Неначе в справжнього чоловіка!“

Або, раптом в-ночи будила нас Чайка, й нїмими знаками, наказуючими нам абсолютний супокій, кликала нас до своєї кімнати. Ми йшли, розіспані, невдоволені, що нам перервано сон не знати по-що. Чайка підводила нас до колиски, приносила зі стола нічну лямпку і освічувала нею сплячу дитину. І ми стояли, як очаровані, схилившись над колискою, стояли непорушно, затаївши віддих, любуючись новим відкритєм: дитина спала і крізь сон усміхалась, усточка її ворушились, немов би ссали груди. Їй певно таки й снилось, що вона ссе і се, спроважувало на її личко усміх завдоволеня. Освічені тим ясним усміхом дитини, стояли ми так довго-довго над колискою. Відтак ми вже не розходились, а сїдали всї троє на Чайкинім ліжку, розчулені, зворушені до глибини душі, провадили тиху розмову, снували мрії про дитину, про самих себе; нам ставало холодно, ми натягали на себе вкривало і серед тихої балачки засипали, сидячи...

День-в-день знаходило ся щось нове в дитинї, в нас самих, в наших думках і почутях. Нова відміна в нашім житю, що повстала завдяки зявленю серед нас дитини, вплинула на нас якось так дивно. Щось перетворилось в нас, щось уформовалось, і ми обидва, від разу, почули в собі немов би якусь нову, внутрішню силу, немов-би відчинилась перед нами якась невидима заслона,

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що доти закривала нам далекий кругозір житя, і перед нашими внутрішніми очима відкрив ся новий світ, широкий і повний змісту. Немов би витворилось в нас почутє якоїсь особливої гідности, почутє стремління до якоїсь невідомої, але великої і праведної цїли. І хоч ми гавкали і кукурікали і виправляли штуки, як і перше, — не було в тім якогось спеціяльного посвяченя, не було то вже чимсь відруховим, — лише було то, свідомо робленим, жартом, так само, як буває, коли чоловік дорослий вмішаєть ся в громадку дїтий, що грають ся в пічки, або в хатки, і бере участь в тій дитячій забаві, аби завдати дїтям втїхи, а собі тихого завдоволеня з тієї втїхи. З нами став ся духовий перелом, ми переступили невидимий поріг і молодість, юнацька молодість, лишилась по за нами...

Ми увійшли в житє й воно здавалось нам прекрасним. І хоч було воно, те наше житє, висловлюючись загально, якесь дивне, бо не підходило під жаден істнуючий житєвий шабльон, — одначе се нас цїлком не турбувало, ми навіть не відчували, що живем в спосіб відмінний ніж живуть инчі люди. З рештою, що нас могло обходити те все, коли ми почували себе так щасливими. Ми майже дотикали наше щастє. Коли, нераз, серед сердечної розмови, раптом западала хвиля мовчанки, — ми виразно чули його присутність біля нас: воно уносилось над нами, з обличчєм осяяним усміхом, з великими, люблячими очима, і рухами своїх снїжнобілих крил навівало на нас безмежну радість і тихий сум...

А часом біля нас коїлось щось дивне. Раптом нас огортав незрозумілий ляк. Ми спозирали один на другого, і в очах наших відбивав ся нїмий запит. Чайка починала плакати, немов стараючись слезами ублагати якогось незримого ворога, що буцїм причаївсь за нашими плечима і чигає на нас й на наше щастє.

Немов у відповідь нам розлягавсь з колиски голосний плач дитини і проганяв гнетючу мару. Ми зривались з місць і бігли до дитини, гейби шукаючи в неї захисту. І коли розбавлена дитина починала до нас усміхатись, починала махати ручками, кивати головкою, тріщити оченята, — цїлий наш страх перед таємничою небезпекою зникав, і ми знов почували себе щасливими і дужими.

. . . . . .

. . . . . .

Одного дня, коли я й Дрозд прийшли зі служби, ми застали Чайку всю в слезах: дитина була хвора, в гарячці. З першу ми вчули в собі лише турботу, відтак, на другий і на третій день,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

коли дитині ставало що-раз гірше, нас охопив панічний страх. Ми відчули, що надходить щось страшне, невідпорне, неминуче. Четвертого дня мав прийти лікар. Коли ми прийшли того дня зі служби, Чайка зустріла нас розпучливим поглядом:

— Був лїкар... — промовила вона, — дифтерія.

Дрозд стиснув кулаки і немов збирав ся скочити на когось, я впав знесилений на стілець, і всї троє ми мовчали. І сидячи той і другий день над вмираючою дитиною, ми також мовчали всї троє. А коли дитина вмерла, Дрозд пішов собі на поле нїби цїлком байдужний, я пігнавсь у місто і цїлу ніч пив в борг, а Чайка лишила ся сама при дитинї...

Минуло кілька днїв по похоронї, і за цїлий той час ми всї троє майже не балакали межи собою, от-так перекидались словом — другим, з конечности. Ми немов уникали друг-друга. Менї здаєть ся, що ми навіть відчували тоді якусь ворожнечу один до одного, всї троє.

В тиждень по похоронах Чайка почала пакувати свої річи. На наш запит, що вона хоче робити, Чайка відповіла цїлком байдужо, що їде до своєї тїтки на провінцію. І ми її не спиняли. Вона поїхала. Попрощалась з нами зимно.

Ми з Дроздом жили ще з місяць на тім-самім мешканю, але не було вже єдности між нами, якось нїяково почували ми себе разом і ми розійшлись: я пішов мешкати до товариша, Дрозд до другого.

Швидко по тім я переніс ся на провінцію, до повітового місточка, де менї вдалось одержати досить добру посаду. Розпрощались ми обидва сердечно і навіть впились на прощанє, але не було вже того чогось старого, давнього.

Чайки більше не бачив і нїчого не чув про неї. З Дроздом зустрівсь раз на желїзниці, в ваґонї, років десять — дванайцять по нашій розлуці,

— „Шпак — Дрозд!“ — гукнули ми обидва рівночасно, кинулись собі в обійми, втїшались, як дїти. Почали розпитувати себе взаїмно про житє. Дрозд постарів ся, почав навіть лисїти, зробив ся товстий. Йому поводилось не зле; мав добру посаду з потрійною платнею, був кілька років вже жонатий і мав двоє дїтий. Балакали з нервовим поспіхом, перебиваючи друг-друга і — як то звичайно буває при таких балачках — швидко вичерпались.

— Друже, — промовив я, коли сидїли ось так мовчки, дивлячись друг на друга, — пригадуєш собі коли-небудь наші старі, давнї часи?

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Дрозд кивнув головою в відповідь і хвильку знов мовчали.

— Памятаєш Чайку?

Дрозд нїчого не відповів, лиш скинув на мене очима, і в очах його мигнула мовби тїнь якась, мовби щось, затаєне глибоко в серединї, вигулькнуло раптом на верх, визирнуло крізь очі і зникло знов.

Ми мовчали, неначе-б прислухувались до якихось далеких відгомонів чогось гарного і чистого, що вже на віки відійшло від нас, нїколи не повторить ся, не вернеть ся...

О. ОЛЕСЬ.

Живу в якімсь чаду-туманї...
Лечу на дикому конї
В краї таємні і незнані,
А там у рідній сторонї
Сумують образи кохані.

——

О, як давно я всїх їх кинув!
Утїк і слова не сказав,—
Коня, як злодїй, осїдлав
І вітром в темну нїч полинув,
Чому не впав, чому не згинув!..

——

Вернути ся-б, упасти в ноги,
Але затримати тепер
Уже коня немає змоги,
І вкрила курява химер
Усї стежки, усї дороги.

——

Лечу в якімсь диму-туманї,
Навколо привиди страшні,
Краї пустельні і незнані,
А там у рідній сторонї
Сумують образи кохані.

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

СОФІЯ ТОБІЛЕВИЧ.

Життє Івана Тобілевича (Карпенка-Карого)

(Дальше).

Розвага

Товариші Івана Тобілевича молоді канцеляристи з ратуші повітого суду, з якими доводилось мати стосунки і по за стінами канцелярії, були люди ріжних станів, напрямків і талану; одні були чуткі до всього доброго, поступового, що любили і поважні книжки і поважні розмови, а инші веселі лехкодухи, що зі страху перед книжкою, раньше часу покидали школи, а тепер, за ради насушного, виписували в канцеляріях почерки, старанно виводили закорлючки і викрутаси заглавних літер і були певні, що роблять не маловажне діло на світі. Ті любили кавалєрствувать, на вечерах танцювали до упаду, любили випить, співали модні романи: „Ґондолїера“ і „Крамбабулі“. — Хоча в загалї і вся компанія канцеляристів молода, весела, жизнерадїсна, любила і посміятись і побавитись веселими оповіданнями, комічними анекдотами в корідорі ратуші і повітового суду, межи двома копіями з протоколів і відомостий, де закуривши циґарки, щоб дома не журились, мала законну причину хоч на пять хвилин покинуть канцелярський стіл.

Іван Карпович признавався, що за ради відпочівку і собі навчив ся курить:—„Сидиш, сидиш за роботою, всї встали, пішли курить, ніби роблять якесь діло! Не випала, думаю собі, іти так, щоб стоять дурно, мусїв навчить ся курить“.—Всї вони були охочими товаришами і до чарки і до гулянки; — про розчарованих гамлєтів не було чути нїчого, а про Колюмбів відкриваючих нові землї, теж, а коли наступав вечір, то висидївши цїлих десять годин над паперами, всї вони ішли веселою гурмою шукать не Америку а трактирчик Медового, де що дня збіралась молода компанія, і богато там було всяких розмов, жартів, сміху і народніх, українських пісень!

Ой, ти розваго людська — народня пісне!

Кого ти тільки не веселила, не розважала?

В кім не будила запалу і натхнення на великі думки, на величні діла?

Кого не заспокоювала в тяжкій скрутї?

І кріпака і артиста і простого робітника.

Ти одна допогамаєш убогому шевцеви, що ввесь вік зігнувшись латає чужі чоботи!

Ти веселиш молодих робітниць за залїзними станками завідських машин!

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ти розважаєш моряків в далекій чужині серед бур і безкрайнього простору морських вод!

Ти вязнів і каторжан в рудниках холоднього Сібіру єдиная пораднице і утїхо!

І салдатів, на бій смертельний ідучих — ти вірна сестро і подруго!

В щастю і в горю кожнього Українця ти невідступна товаришко! Ти вилилась з під самого серця страждущого з покон віку народа і промовляєш до кожнього серця!

Так лунай же голоснїйше на славу собі і утїху людям безсмертна українська пісне!

* * *

Так ото в тім убогім, мізернім шиночку проводились не сумні часи за порцією чаю, або ковшем квасу. На богатше угощеннє не стать було бідних канцеляристів, але молода кров грала і веселила більше, ніж саме дороге вино! Тут радили, спорили, обмірковували всї біжучі справи, тут обмовляли всї недїльні погулянки, забави, вечорниці, тут нарештї вирішили і сформували перше дїло українського народнього театру!

Хтож був тодї душею товариства що збірав і оживляв коло себе всю компанїю?

А хтож більш, як не Марко Кропивницький! Він був старший і лїтами і посадою [1]), а обік сего мав силу даних, якими імпонував не тільки в канцелярській сфері а й скрізь і всюди: — весела, привітлива вдача, чудовий голос, вроджений талан будучого знаменитого артиста єднав йому всюди друзїв і поклониць, хоча він щей не виступав на кону. Він, будучи обезпечений матеріяльно, мав більше незалежности і вільного часу, мав пару коний для власного ужитку і вів широкі товариські стосунки з околичними панами і иншими богатими людьми. Марко Лукич і Іван Тобілевич з перших часів знайомости подружились і полюбили один другого — і та приязнь, з боку Івана, помимо всїх непорозумінь, що пришли згодом, трівала до самої смерти!.. Згадки про ті щирі, братерські відносини одного до другого, остались до кінця віку самими дорогими для його серця. З Марком, Іван був завжди нерозлучним товаришом, разом з ним всюди ходив, їздив і був щасливим свідком його успіху на вечорах а опісля і на сценї, коли розпочались театральні вистави.

Перше нїж слїдкувать за дальшими фактами і подїями з життя Івана Тобілевича, не можна обминути одної слабої струни його душі,

---

[1]) Він був тодї столоначальником в ратушї по уголовних дїлах.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чи спокуси, що його вічно до себе вабила — не можна не згадать про його любов до театру. Той театр з дитячих лїт мав завжди для нього якусь велику, принадливу силу, будив у серці і радість і страх якийсь і цікавість. Ще зовсім малим хлопцем слухаючи в домі своїх батьків оповідання гостий про українські вистави мандровних труп Жураховського та Молотковського, слухаючи цілі сцени і монольоґи, він дитячою фантазією переносив ся в ті події і неначе живими бачив ті образи, що вони ясували словами і співами. Мати знала на память всю Наталку Полтавку, любила співать всї пісні з неї і часто оповідала синови і домашнїм про свої враження з театру. І тим-то бачить сей театр, бачить справжнїх актьорів, стало улюбленою мрією хлопця — от де можна буде побачить козаків і запорожців! І коли, приїхавши в Бобринець перший раз, побачив на пляцу балаган якийсь, де показували „Ваньку Рутю-тю“, з надписом: „театр“, то зараз побіг туди. Перше вражінне від вистави було не важне, бо не маючи за що купить білєта, заглядав разом з вуличними хлопцями через дірку в полотні, і чи бачив там що — не відомо, а тільки памятав, що якісь страшні червоно одягнені люди, зі середини шатра, штрикали через полотно залїзними шпичками, щоб розігнать безбілетну публіку — і йому о мало що не повиколювали очий. Перелякany страшенно, тїкав до дому, що є духу! Ся перша невдачна проба не забила в йому пристрастя до театру, він ховав його тільки глибоко в душі і ждав слушного часу, щоб виявить. І коли, по скінченню школи, став вже чиновником і довідав ся, що в сусїдньому городї Елисаветградї заходами Тарнавського, Островерхова і Безродецької мала бути виставлена „Наталка“, то він ішов в ночи пятьдесят верстов пішки; сидів в театрі, неначе в церкві, і вийшов, як із церкви, після величної проповіди! Се почуттє ніби святодійности осталось у нього на завжди, коли він і сам грав і слухав як грають инші; він инакше зовсім дивись на сцену, ніж вся публика, він весь захоплював ся переживаннями артиста на кону і нїчого більше не бачив.

Щоб дістать дешевий білєт на вистави знаменитого Ольдріджа, він ходив з Бобринця в Елисаветград, вистоював з досвіта під театром, сидїв цілий день на бульварі, а після спектаклю в ночи знову ішов пішки в Бобринець, щоб на ранок поспіть на службу. Для сього треба було й справдї мати до театру якусь надзвичайну любов.

Ольдрідж зробив на нього таке вражінне, що і через тридцять лїт після, він умів передать хоч незрозумілі для нього згуки англїйської речі, але такі запальні, кипучі, отривчасті, зо всїма переходами, від нїжности до громових розкотів розгуканої ревности, озвірілого Отелльо! В сценї, коли той кидаєть ся на Яго, Іван забувшись де він,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кинув ся нервово назад і омало не розбив носа якомусь пану, що з заду сидїв.

Та ще підчас якоїсь драматичної події, не знаючи, що робить зі своїми слезами, забувши в Бобринці хустку до носа, взяв у якогось пана — сусїда свого з рук хусточку і обтер ніс і очи!.. Вернувшись до дому, не мало насмішив всю канцелярську братію, оповідаючи про свої пригоди. Всї канцеляристи теж дуже цїкавились театром і актьорами, хоча і не в такій мірі, щоб для сього не спать три ночі і йти сто верстов пішки! А все-ж таки сей інтерес до театру серед канцелярської молодї, справив те, що поміж всякими иншими розвагами, польованнє, залицяннє, поміж розмовами і піснями молодої компанії в убогім трактирчику, зародилась і виросла перша думка ставить українські вистави. Хтось один її кинув, а підхопила решта! Досить того, що так почалось дїло народнього театру. Се було в той час, коли і в Елисаветї під керунком знаменитого артиста-аматора Н. Ф. Тарнавського засновував ся подібний кружок. Думка про українські вистави родилась запевне в головах молодї під впливом народолюбних течій, до і послї реформаторського періоду, що ідучи з півночи на південь як бурхлива річка, зайняла ввесь край, не минаючи і глухих степових закутків. І в Бобринці не обійшлось без того впливу, хоч може не яснозрозумілого, але який по силї стихійних, природженних сімпатій молодї до українства — направив думки і серця їх туди, куди можна було прикласти свою працю і талан. Порішивши питанне, вся молодь взялась з запалом до театрального дїла, і віддавала йому увесь вільний час. Явивсь новий інтерес до життя, що зайняв собою, зацїкавив всїх і оживив на довго провінціональні будні і нудоту маленького городка.

За приводом актьора Голубовського, почавсь складатись артистичний кружок, до якого зараз же зачислили Марка Кропивницького і Івана Тобілевича. Зібрать кружок було не трудно, бо чиновники здебільшого були щирі Українцї і в життю балакали на рідній мові; хоча звісно, що богато було званих, та мало вибраних! Почались зібранья, наради, де грать, що грать і кому грать? Вибірались пєси, назначувались ролї обмірковувались деталї. На спільний кошт всїх, були зроблені потрібні костюми, декорації, акцесуари, — пізнїйше дїло само себе окупало. Перші вистави відбулись в якомусь злиденньому сараї з дощок збитому, при лоєвих свічках, при бідній обстанові. А пізнїйше грали в домі єврея Медового, який побачивши, що живе дїло варте того, шоб прикласти до нього коштів, упорядив в своїм домі театр, і там грали в протяг двох років українські і де-які російські штуки. Для всїх тут найшлась підходяща робота: одні грали, другі сценїрували, трегї малювали декорації, ті обставляли сцену, добувши у знайомих потрібні речі, инші писали

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ролї, ноти, афіші і оголошення, а инші критикували або хвалили, всї тут були не без дїла.

З українського репертуару грали обох „Шельменків", Наталку Полтавку, Москаля Чарівника, Покійника Опанаса, Іди жінко в салдати, Чорноморський побит і першу пєсу М. Л. Кропивницького „Семен Мельниченко", яка ставилась часто і мала великий успіх. З російського репертуару грали переважно твори Островського: „Бѣдность не порокъ", „Свѣтитъ да не грѣетъ", серед яких „Доходное мѣсто", перше займало місце.—„Тодї в тім глухім закутку, не дуже звертали уваги на цензурні установи і заборони",—пише в своїм коротенькім начерку про початок укр. театру Іван Карпович. „Городничий або справник не задумуючись дозволяли для постанови, не бачивши цензорського олівця, речі такі навіть, як заборонену цензурою пєсу Львова: „Свѣтъ не без добрих людей!"—Грали виходить російські і українські речі. Сї останні більше приваблювали публику, і завжди повно на них бувало поміщиків, міщан і простого люду.

Характеристичні, типові і комічні ролї з великим поводженнєм зайняв Кропивницький, який від разу завоював собі загальні симпатії яко артист і писатель. Іванови його зверхні данні позволяли грать ролї тільки дуже молодих парубків, а то й молодиць, бо велика була трудпація і недостача жіночого персонажу. В „Чорноморському побутї" йому доводилось напр. грать Цвіркунку! Незабаром біля кожнього актьора утворились особні партії прихильників між канцеляристами, які сперечались, хто красший і достойнїйший грати таку, чи отаку ролю? Одного разу більшістю голосів заспорили проти меншинства, що Іван Тобілевич не здолає ще заграть тієї ролї, що доручив йому режісер Голубовський, що для неї він ще за надто молодий і як актьор непрактичний. Не вірили, щоб він зі своїм хлопячим виглядом і нїжним, як у дівчини, лицем, міг справить ся з роллю, яка вимагала перше всього великого талану, довголїтньої практики і більше мужнього вигляду. Се здаєть ся мала бути пєса: „Світ не без добрих людий". Його приятелї опустили голови сумуючи, а й сам він страшенне бояв ся, граючи перший раз в життю таку одповідальну, повну драматичних переживань ролю першого героя. І ось прийшов той вечір. В театрі повно народу, а найбільше чиновників. І коли в дальшім розвою драми молодий артист, захопившись своєю роллю, забув і публику і вигляд свій дитячий і страх свій, передавав як йому Бог поклав на душу страждання героя, коли вся публика з напруженою увагою слїдковала за грою артиста і серед дїї засипала його бурними оплесками, тодї і з ґалєрки, що вся чорнїла канцелярськими мундурами, як верба галками, почулись грімкі, голосні вигуки всього гурту: „Аксіос! Aksios!" „Достойний!" „Достойний! Достойний!"

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Іван так засоромив ся, що не знав, що робить, тїкать, чи кланять ся? Після сього його успіх на кону був обезпечений. Всї згодились, що він не тілько має дар розуміть і пояснять статті і параґрафи свода законів гражданських, але і розуміти вічні закони, таємні переживання душі людської і страждання серця.

Що до инших згадок з тих часів, то ще як в тумані пригадуєть ся менї один спектакль в якомусь городї, де він грав дуже оповідальну ролю, і ображений некультурністю публики, що своїми грубими жартами з ґалерки не давала йому грать, — кинув серед дії спектакль і як був загрімірований і в театральній одежі, утїк з города. Отся рішучість, щоб, кинувши все, тїкать від зла, часто в життю була ним практикована.

В останнї роки його пробування в Бобринцї, туди-ж приїхала мати з трьома меншими дїтьми на постійне життє. Баба Настя вже зовсїм онемощіла, та треба було до помочи молодших рук коло печі, города і господарства, а опріч того і менших дїтий вже час було віддавать у школу.

Та ще пригадуєть ся менї його оповіданнє, про якесь нїжне і привітливе лице і синї очі, як небо, дївчини Марійки, що приходила до них на роботу. Були довгі розмови вечорами, і перша молода любов, а потім раптом несподївано хвороба її і смерть, і чорна посмуга жалю й суму від першої тяжкої втрати!.. Але тут же зараз служба, семя, сцена, переїзд в Елисаветград, прояснюють сю темну посмугу!.. А тільки память чистої дївочої любови, що пішла за ним і в Елисавет, помогла йому зберегти свою душу і не здатись на принадливі речі одної великої пані, що хотїла його ослїпить і купити своїм богатством!..

Переведений в Елисаветград на вишу посаду, він не радів, а навпаки бояв ся нових повинностий, які накидала на нього служба.

Пращаючись з Бобринцем, з закутком своєї хати, він почував себе як капітан корабля перед отвертим невідомим морем: „Чи міцний стер і надежнї вітрила? Чи доволї вугілля, дров і харчового запасу? Чи компас вірний?“ Тіж самі почуття переживав і він:—„Яке знанне і які переконання придбав він за сей час, виступаючи з вузенької річечки Сугакжі в широкий простір житейського моря? Чи вистарчить сил і моральних засобів, коли прийдеть ся опинитись серед грізних хвиль і воювать із противним вітром?.. Де прийдеть ся заякоритись і до якого берега пристати? А може доведеть ся стояти вічно на мертвій зибі циркулярних справ і інтересів, без надії вирватись коли небудь на вільний простір вільної дїяльности?!.. Як жить прийдеть ся? В чім шукать розваги і забуття? І чи знайдеть ся там десь далеко серед моря чужих інтересів, свій ясний зелений берег і своя власна хата?!..

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ЧАСТИНА ДРУГА.

Елисаветград.

Коли після скасованя панщини богато великих панів, отримавши викупні суми за селян, переїхали зі своїми родинами на постійне житє в город, тоді і дві богаті панї, обидві вдови: полковниця Некрасова і маюрша Рязянова оселились в Елисаветградї. Тут шукаючи розваги, познакомились з усїєю інтеліґенцією городською — офіцерами, учителями воєнної кавалерійської школи і з инш., і за приводом одного із учителів юнкерської школи, Федоровського, почали устроювать в своїх домах артистично-музичні зібрання, де що вечора співали, грали на ріжних інструментах, деклямували, а згодом почали виставляти українські і російські спектаклї. Ті артистичні вечори були такі інтересні і так подобались гостям, що слава про них в один мент рознеслась по городї, і бажаючих на них попасти було більше чим місця в домі. Щоби затруднити доступ, установлено входну плату, а коли й се не зменьшило натовпу слухачів, то перенесли сї концерти - спектаклї на справжню сцену, прилажену для сього в сали благородного зібрання, де вони йшли в протязї довгих лїт, розвиваючись в художнїй своїй вартости, розростаючись в численности своїх членів і виконавцїв і приваблюючи все більше коло слухачів.

Се було на два роки перед тим, як з Бобринця в Елисаветград переведені були всї казьонні інституції: Ратуша або Магістрат, Повітовий суд, Повітове казначейство, зо всїма чиновниками і їх сімпатіями до українства. Тодї бобринецький артистичний гурток з Іваном Тобілевичом на чолї (М. Л. Кропивницький поступив в той час в кієвський університет, як вольний слухач) прилучив ся до місцевого товариства і з того часу спільно вели свою дїяльність.

Обік артистичного кружка, вже по приїздї Івана Тобілевича в Елисавет, з тих же самих дієвих осіб в початку, заснувалось і розвинулось в протязї короткого часу друге товариство, що мало на метї глибокі і поважні завдання, се просвітно-благодійне товариство розповсюжування між народом ремесл і грамотности. До нього прилучилась згодом вся інтеліґенція города, громадські дїячі, представники всїх висших кляс і богаті поміщики. Результатом дїяльности того культурно-просвітного товариства було незабаром заснованнє в Елисаветградї в 1867 р. ремесно-грамотної школи, де мали змогу учитись безплатно всї бідні дїти городського пролетаріяту. Ініціяторами сього дїла, як писалось в офіціяльних відомостях, був учитель воєнної школи Н. Ф. Федоровський і полковниця Некрасова. Се товариство мало свій устав затверджений леґально в 1867 роцї, мало уставодавче зібраннє, раду старшин, і складало ся

Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

з пяти сот душ членів. Раз в рік, по заведенному звичаю, відбували ся загальні збори — на яких більшістю голосів рішались важнійші питання, а комітет товариства, що складав ся з обмеженного числа душ, збирався частійше, не обявляючи, для обміркування біжучих справ: вибирав комісії, назначав учителів, роздавав запомоги, давав розпорядки і т. и.

Діяльність товариства в протяг довгих літ праці утворила, окрім ремесної школи, притулку для підкинутих дітий, ночліжнього дому для старців, ще й „попечительство“ про бідних учнів і їх родин, і „Комітет народнього здоровля“—яким завідували лікарі, упорядкувавши безплатну лічницю для бідних. А на решті в часи турецької війни діяльність товариства витворила благодійну інстітуцію Червоного Хреста, куди, як ріки в море, злили ся і зєднили ся в одно всї инші благодійні кружки. Тодї в „Общинї Червоного Хреста“ було більш тисячі душ членів, а капітал від добровольних жертв виносив до сорока тисяч карбованців [1]). Комітет товариства Червоного Хреста упорядковував в повітї переносні лязарети і приготовляв фельшерів і сестер милосердних, для чого при земській больницї були відкриті курси під проводом воєнного лїкаря

Імена головних дїячів того часу, що записані в книзї небіщика Пашутїна і в памяти живого свідка і участника всїх подій д-ра Афанасія Ів. Михалевича ось які: Федоровський учитель воєнної школи, Некрасова і Рязанова богаті поміщиці, Пашутїн городський голова, і його жінка, перше учителька городської школи, П. А. Зелений презес земської управи, Сокіл-Бородкін поміщик, предводитель дворян, — в його домі відбувались загальні збори, — А. Ф. Якубовський нотаріус, презес товариства грамотности, Арістов прєзес окружнього суду і Червоного Хреста, М. Л. Лащенко смотритель духовної школи, К. Т. Старинкевич інспектор духовної школи, А. Ф. Волошин учитель ремесної школи, Василевський земський статистик, А. Грабенко земський статистик, богато, богато инших. Добровільні жертви на школу, приюти і инші благодійні цїли давали і міщани і пани і купці. Одна богата купчиха Остроухова віддала на ремесную школу свій дім і сад; инші теж жертвували, цїлі тисячи, — кождий по змозї допомагав дїлови культури і освіти, самі тільки вистави артистичного кружка, що відбувались в благородному зібранню, дали на користь школи одноразової запомоги чотири тисячі карбованців, а опісля своїми заробітками допомагало бідним учням і їх родинам, роздаючи що року більше тисячі карб.

[1]) Ті відомости і численні данні взяті з книги Пашутина „Елисаветград“,— тодїшнього городського голови.

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В артистичному товаристві того часу бути ось які люди: Тарновський богатий пан зі сусіднього села і його жінка — обоє дуже талановиті. Він мав великий успіх в українських побутових пєсах, і його щирість і простота виконання, лучила ся з величньою постатю і чудовим голосом. Дараган офіцер, поміщик, дуже гарно в українських спектаклях грав молодих парубків, а коли треба то й виходив в хорі, Федоровський офіцер, учитель математики юнкерської школи, грав і співав в хорі, Розов академік, бакалавр, тепер священник, чудово співав українські пісні. Шкляревич офіцер, учитель ґеоґрафії юнкерської школи, грав в російському репертуарі, Сорокін бобринецький чиновник, грав і виступав в хорі, Катруца чиновник, виходив в хорі, Михайло Тобілевич чиновник, брат Івана, був чудовим суфлєром, а также виходив в хорі, Тимофіїв чиновник, поміщик, для важного виду прозваний „граф Тимоня", грав теж. Канатови два брати чиновники, погано грали і погано суфлєрували, і були вічною темою жартів всїх актьорів і публїки, Іван Тобілевич секретар поліції; а опісля і Марко Кропивницький, що приїхав вже пізнїйше і на дуже короткий час.

Жіночі ролї виконували: жінка городського голови, Марія Пашутїна, вела російський репертуар, Єлєна Туцевич учителька народньої школи, чудово співала Наталку, рано померла від сухотів, Ганна Тобілевич дочка дядька Ґаврила, пристава, прекрасна драматична артистка, яка теж померла від сухотів. Марія Тобілевич сестра Івана, опісля відома артистка Садовська, співала прекрасно на концертах українські пісні і мала великий успіх.

Микола і Панас Тобілевичі ученики реальної школи, брали участь в масових сценах, і нарешті цїлий гурток молоцї, учительок, учениць і учителїв з Петром Нїщинським на чолї, учителем грецької мови в Ананьєві, який часто приїжджав в Єлїсаветград з дочками своїми, які теж виходили в хорі.

З сего видно, що люди, які в протяг довгих лїт складали артистичне і благодїйне товариство, належали до самих культурних і інтелїґентних слоїв суспільства. Тодї люди не спали, не нудились, а жили, а під словом—жити розуміли працювати і творити добро. Всякий інтелїґентний чоловік, помимо обовязкової своєї роботи, вибирав собі яке симпатичне і доступне йому дїло, і клав туди можливу суму своєї працї для загальної користи. Ті, що мали більше часу і були участниками одних товариств, чи спілок, брали участь і в других, — і як в життю буває— всї громадські справи, як стежки, що ведуть до одної мети, вились одна при другій, зустрічались, путались, пересїкали одна другу, а врешті всї разом вели — в Рим! А той Рим—то заповітня бажана мрія всїх шляхотних душ з-покон віку—то царство просвіти, добра і правди! Життє гро-

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мадське в залежности від тисячі ріжнородних факторів і причин, пливе хвилюючись як море, то виростаючи в силї громадських інтересів, то опускаючись. Часто з глибини життя, як з глибини моря, підіймають ся раптом питання, як вали морські, страшні і могутні в своїй силї, і горе тому, хто стане їм на шляху і задумає їх спинить!..

Добрі, чи злі починання підлягають тим же самим законам... В ті лїта люди більш-менш освічені, всї настроєні були часом і обставинами, щоб, чим можна, помагати дїлови освіти і добробуту бідних кляс. Треба тільки було уміть править і керувать тією силою доброго почуття, що, коли-б звернулась до одної мети, то гори-б перевернула! Хто був тодї тим першим проводирем, що направляв громадську думку і дїяльність до користних вчинків?—сказать трудно. Всяк по троху носив в собі те гуманне почуттє, яке й проявляв в дїлї, якому служив; тут всї впливали на одного—а один на всїх. Хоча запевне, що поводаторами загалу, як що були, то були тілько ті, що прислухались пильно до голосу життя і розуміли його мову... До таких чутких натур належав перш усього учитель Н. Федоровський чоловік, як кажуть, великої інтелїґенції і освіти, Тарновський муж і жона, щирі народолюбцї, українофіли і демократи, Павло Зелений заслужений громадський дїяч, Бородкін, Родкевич, Кефапа давні херсонські пани, прості і гуманні люди, і де-які инші, а між ними і Іван Тобілевич. А так, є ще живі свідки тих часів, а між ними найбільше заслугуючий на довірє Д-р. Аф. Ів. Міхалевич, який дає велику вагу участи Івана Тобілевича в обох товариствах. Іван Тобілевич був їх дїйсним членом і працьовником в протяг довгих лїт, а часто і центральною фіґурою, що впливала на ввесь оточаючий загал А який же вплив міг робить на суспільство не богатий, не знатний, не пан, а такий собі скромний чоловік і не великої ранґи чиновник? Чим він міг заімпонувать, якою силою, отим великим панам, що керували справами і города і повіту? А тим, що в сто крат висше і від роду і від богатства і від знатности, тією силою, що на світї держить все, р о з у м о м і т а л а н т о м! Я не знаю, як він познайомив ся і увійшов в коло громадських дїячів, але увійшовши він став між ними визначною і важною особою.

Коли почалась товариська аґітація, і на благодїйні цїли богачі давали сотнї і тисячі, доми і землї, Іван Тобілевич дав свою працю, думку і слово: в дїлї товариства він дав свою умілість і ініціятиву орґанізатора, на сценї—свій артистичний талан, в місцевій пресї—свої літературні здібности; і сї сімнайцять лїт його пробування в Єлисаветградї оставили глибокий слїд в життю всего громадянства ще на довго після сего, як йому, по незалежним обставинам, довелось покинути город.—Нїхто не умів так зеднувать собі серця людий, як Тобілевич, — гово-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рив не раз Д-р Афанасій Ів. Міхалевич,—нїхто не мав стілько друзїв серед всїх слоїв громадянства, як він.

То виходить, що коли сила переконання і проповіди має свою цїну на світовому базарю, та в тім головна заслуга Тобілевіча. Він не мав гроший, він в дїло дав те, що мав: свою працю і щире, переконане, льоґічне слово, і воно запалило серця! Під впливом слова золотим дощем полились гроші. Окрім устних бесїд і розмов в справі товариства, він написав богато артикулів і фелєтонів в місцевій пресї, де малювалось живими фарбами злиденне житте городської бідности, усї темні його сторони, бідність, хвороби, темряву, і се зворушувало самих байдужих. А коли в якому гуртї накипало яке питанне, дозрівав новий громадський інтерес. Який треба було розповсюдити між ширшим загалом суспільности, то хто-ж міг найти красші, зручнїйші способи, щоби ту нову ідею провести в дїйсність, в житте?! Він в ті часи предявляв страшенну силу працї і енерґії: ґазету наповнював передовими статями, фейлєтонами, театральними рецензіями і справозданнями про дїяльність комісій і спілок. Писав установи для товариств, вів рахунки театрального кружка, грав ролї і ставив спектаклї. Ті значні люди, що в дїлї отих просвітних товариств займали видатні становища,—були безперечно людьми великих громадських заслуг і інтелїґенції,—як на примір Павло Зелений предсїдатель земської управи, але не раз бувало, що перші артисти за ради скромности не хотїли, щоб їх виставляли в „красну строку“ як говорить ся в театрі. Инодї, щоб провести в житте бажану думку, вибиралось гуртом в представники, на предсїдательське місце особу, що мала значне імя, богатство, і тим могла помагати дїлови. Керуючись такою тактикою, товариство отримало леґально права і устав на відкрите школи, вибравши як представницю знатну паню Некрасову, якої брат Любачинський мав високе значінне в придворних сферах. Головні дїячі сего дїла не виставляли себе на показ, Іван Карпович не любив нїколи величатись тим впливом, який робив на своє оточенне, він працював тихо, як головна пружина механїзму, схована за тисячю вінтиків і колїсцяток, або як режісер театру за кулїсами. Він любив дїло, а не себе в дїлї; а тільки висловлюючи не раз передомною свої думки, як перед собою самим, він говорив що тої працї, яку довелось йому тодї нести одному, вистарчить і на десять чоловік.—Ох!.. і напрацював ся я тут—казав він не раз, буваючи опісля в Єлисаветградї—напрацював ся, і все надаремно! Тепер тут неначе Аравійська пустиня, анї людий тих, анї інтересів вищого порядку, одні комерції та ґешефти! Сумно!

Як видимий доказ невидимих відносин елисаветградського суспільства до Івана Тобілевича може служить один дуже характеристичний факт, що коли в 1883 роцї, по „незалежним причинам“ Іван сидїв в

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Новочеркаську над Доном без шматка хліба і для заробітку переплітав чужі книжки, то Елисаветградці в висших своїх представниках городської інтеліґенції, довідавшись про його бідованнє, зібрали з городських сум три тисячі, і офіціяльно хотіли прийти йому з запомогою, як громадському дїячеви. В сій справі делеґатом від товариства послали в Новочеркаск Івана Ленкевича. Та Іван Карпович рішуче тоді одмовив ся від тієї запомоги, хоч яке бідолашне було тоді наше життє!

Провіривши фактично участь і значінне Івана Карповича в громадській дїяльности, і проминувши його урядову службу, про яку буде дальше, не можна не згадати про той вплив—який мала на нього одна дуже освічена і інтеліґентна людина, пані Рогасська. Жінка учителя — вона держала кватирю для учнів і була їм справжньою матірю і учителькою. Аристократка з роду, демократка і народолюбка в переконаннях, проживавши довгі роки за границею в її культурнїйших центрах, перейнялась на скрізь змістом трьох відомих гасл революційних: „Libertée, fraternitée, édalitée!“ і все життє положила на послуги їм.

Яких тілько книжок не було в її бібліотеці? Починаючи з енцікльопедистів Дідро, Вольтера, Руссо, до економістів—Бокля, Мілля, Маркса, Мальтуса, і публіцистів нашого вже часу—як Щедріна, Добролюбова, Белїнського, Чернишевського, Михайловського і инших. Чого тільки не прочитав він за ті роки? З розмов її, як з живої книги, теж можна було богато де чого дізнатись. Вона перша звернула його увагу на всї темні сторони городського життя, на убожество городських мас, на недостачу потрібних закладів де-б могли вчитись дїти бідних кляс, намалювала тяжку картину покинутих дїтий і тим заставила його задумуватись над сими справами, направляючи громадську благодійність в сторону справжнїх потреб життя.

Іван Карпович все життє своє зберіг про неї найкрасші згадки.

І ось під впливом яких людий і обставин складались риси характеру Івана Тобілевича, формувались його ідеали і переконання. Обовязки служби, що заставили його на два роки покинуть Елисаветград після двохлїтнього там побуту, розділяють з початку його дїяльність, але не зупиняють його духового росту. Для суцільности картини я відступила трохи від хронольоґічного порядку подій, давши сей загальний нарис його праці, яка, розірвана з початку побутом в Херсонї, після його повороту знову зливаєть ся в одну цілість і тріває аж до 1882 року.

А тепер заглянемо в Херсон, куди його перевели на службу, і побачимо, що він там робить і як себе почуває серед днїпрових вод, покинувши в Елисаветї живе дїло, театр і рідну сїмю.

(Дальше буде).

Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

НАТ. РОМАНОВИЧ.

Мандрівниця.

(повість).

(*Присвячуєть ся Софії Русовій*).

Днї юности.

„Чарівний тільки ранок кохання...“
(З Надсона).

I.

— Прошу, ну, заходьте-ж... Добри-вечір! Знаєте, менї завжди чудно, коли отако стукаєте до мене в двері. Наче-б то се ми в К..., а не тут, в сих нетрях снїгових, де вже зовсїм не личить ся звичка культурна. Ну, чого-ж ви стали та й дивитесь? Сїдайте.

Так і сипала словами на зустріч гостеви струнка, чорнява дївчина.

— Як хочете, Надю, я не буду стукати, — покірливо обізвав ся високий, довготелесий студент сїдаючи біля столу. — Се вас нервує...

— Нї, нї, дякую. Вже будьте ласкаві завжди стукайте... тільки стук той ваш такий однаковий завжди...

— Може хочете, щоб я не приходив зовсїм, я не буду, скажіть,— так само покірливо відповів студент, а в очах зявив ся і біль і сум.

— Ех ви... дюдя ви, он що. Хочете, щоб я сказилась тут зовсїм не бачучи й облича людського? Ну, годї вже. Он давайте ґазети, листи, що в вас з кешенї виглядають.

— Та я власне того і йшов, щоб віддати їх вам, а ось і забув про них.

Витягнув все з кешенї і поклав на столї.

Надя взяла листа, читає. Він ґазету.

— Костю, доглядїть самовар, я наставила давно вже.

І читала далї. Чогось не розуміла наче, щось дивувало її. Дочитала. Зсунула брови, здвигнула плечима, озирнулась. Кость возив ся біля дверий з самоваром. Непомітно витерла сльози, що раптом полили ся з очий, і заломила руки.

На хвильку.

— Готово, Костю? Дайте вже я все приготую; поставте тільки самовар на стіл і сїдайте, читайте ґазету.

Надя схопила ся хазяйнувати.

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Було дуже тісно в хаті. Одне маленьке віконце, завішане білою занавіскою. Біля стінки притулив ся тапчан, на якім Надя улаштувала собі постіль. Поруч на скрині лежали книжки. Невеличкий стіл біля другої стінки — і вже більше місця немає.

— Ну, що ви вичитали цікавого? — поналивавши чай у склянки і усівши ся проти Костя, — спитала Надя.

— Багато де-чого є; хочете я вам прочитаю ґазету?

— Ні, краще я сама потім прочитаю... Ви-ж менї оставите одну... А зараз пийте чай, а там поговоримо.

Тихо в хаті.

Перед склянкою з чаєм сидить нерухомо Надя, утопивши очи в одну точку на стіні. І здаєть ся їй, що то вона не в стінку дивить ся, а далї, крізь стінку, і бачить перед собою безкрайю пустиню снігу, де гуляють темрява, жах і самітність. І більше нїчого немає, нїчогісенько .. А там десь дуже далеко, за багато верств від неї теж така халупка, одна, самітна, серед гнїтучої й холодної пустинї, а в халупцї теж самітна людина... і чекає її.

Надю вже кілька хвилин спостерегали гарячі з виразом таємного болю очи Костя. Пив чай і дивив ся... дивив ся на неї.

Відчула на собі погляд.

— Скажіть менї, Костю, їдуть наші? — подивила ся на нього і почала пити чай.

— Їдуть, — неголосно відказав Кость.

— Коли-ж се буде? Тепер зима, холодно дуже...

— Найкраще тепер... То нїчого, що холодно. На те є кожухи теплі. А головне, що в зимку дорога краща, легче втїкати. Можна так зробити, що будемо їхати весь час, тепер не дуже пильнують.

— Ви їдете?

— Я... їду... — Сум йому оповив лице. — Їду, бо тут не видержу довго. Груди болять, ноги ломить... Сей холод тут...

— Може і я поїду з вами... не знаю.

Надя кинула се й замислилась.

— Як що не думаєте тут довго сидїти, то найкраще їхати тепер, риску майже немає, — вимушено - байдуже сказав Кость. — Коли надумаєтесь, скажете менї. Бандурист,Диня,Дядя вже порішили. Я теж. Значить, ще ви...

— Еге... як надумаюсь. Буду думати. Розумієть ся, не маю охоти тут сидїти... та ще без вас, — додала жартовливо. — Проте не знаю, чи з вами поїду, чи ще далї на схід.

— До вашого будучого чоловіка...

— Еге, тільки треба ранійше звінчати ся. Ось сьогодня листа

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

одержала: швидко вже кінчать ся ріжні формальности з документами, і „начальство“ переведе мене до Василя, обвінчає і віддасть йому мене, як законну жінку. Такі то справи у нас...

— І ви кажете, що ще подумаєте? — В голосї Костя чути було страждання. — Як се дивно!

— Вам дивно, вам?

— Не сердьтесь, кохана, на мене. — Кость взяв руку Надї і поцїлував. — Але я, їй Богу, нїчого не знаю і нїчого не розумію!..

— Годї про се, — строго обірвала Надя і вирвала руку; — лишіть мене тепер саму.

— Надю, а може я посидїв би десь в куточку? Не буду вам заважати... тільки посижу. Вам так погано, бачу.

— То хочете, щоб гірше було? Ідїть, ідїть!

Мовчки Кость одів кожуха, шапку, обережно взяв руки Надї, що безсило сидїла біля столу, поцїлував їх. Потім його величезна постать зігнула ся в дверях і зникла в темнотї.

II.

Надя підвела ся, щоб двері зачинити за ним.

Машинально накинула футро й вийшла за двері.

Тихо. Темно. Холодно.

Біліє снїг. Всюди високі купи його, геть далеко його безмежні простори. Десь там розкидані маленькі халупки, та не видно їх. І не чути нїчого.

Тихо.

Така дивна, чудна, ч у ж а ніч... так не похожа на ту с в о ю, українську ніч, там, над Днїпром. Ніч сибірська. Ніч вигнанців своєї отчини. Непривітна, холодна ніч.

Але є в нїй щось, чим хоче вона знайти собі місце в серцях вигнанців — дїтий чарівної природи полудня. Вона — похмура, чужа, холодна ніч... Вона нїби теж самотна й осиротїла. Чула її тиша і журливий холод її. Блїдими крилами оповиває оселї вигнанців, мов жалїсна мачуха пробує приголубити пасербків своїх. Не її вина, що вони віддаляють ся й тїкають від неї.

І вона голубить їх, присипляє: — „Спіть ви, потомлені, спочиньте ви, змучені... Мати ваша, рідня земля, серце скрівавила вам, душу розпяла, згубили ви спокій і силу і щастє... Бідні, знесилені, дальнії люди! Вас оповину, вас приголублю, крилами блїдими я вас накрию — спіть, спочивайте. Тут тиша, самітність... чу! Тихо, мовчить все... як тихо круг вас. Тут тільки я з вами..“

Сумує журливо мачуха-мати сибірськая ніч.

Сумують по халупках-оселях вигнанцї.

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— „Нема нам спочинку, немає спокою. Тут тїло лиш наше, знесилене, немічне. А душі де наші? Далеко вони. Нас думи обсїли про все, що лишили, про всю свою працю, своїх всїх братів. Ми серцем там з ними... ми поруч стоїмо. Тут тїло лиш наше, знесилене тїло... Та й тїло не хоче. Хоч тут і самітно і тихо й спокійно. Жахна та самітність... Холодна та тиша... Зрадливий спокій... Морозять обіймн сибірської ночи; не спить ся спокійно під крилом її. Лежиш тут в обіймах холодної хмурої мачухи-ночи, а очи вже бачуть там геть за снїгами, за величезними лїсами, ген-ген далеко шлях один. За ним міста, річки та ниви; ще далї — все своє житє... Туди ми рвем ся... немає сили“...

Так промовляли сибірська ніч і вигнанці.

Надя стояла біля халупки й дивила ся перед себе. Там, далеко, в такій самій снїговій пустелї живе в і н, самітний, розбитий і чекає... її чекає, волї чекає, щастя чекає. Він, її Василь.

Вернулась в хату й сїла.

То що-ж буде? Їхати? Куди їхати? Куди? Чи десь втїкати з Сибіру, чи ще далї в глибину її зарити ся? Та не се важно: куди? Н е се в а ж н о. А кого вона любить... К о г о? Яке дурне питанне! Любить свого Василька, свого, рідного. І нїколи не покине. Н ї к о л и... обіцяла. Він не може без неї. Йому зле самому. Вона-ж його мати, його пістунка, його сестра, його в с е—як любив він казати. І не розлучали ся вони нїколи, все були у купі, аж доки його не забрали в тюрму. Більш року там висидів. Потім і її арештовано в купі з Костем та иншими. Тодї бачили ся часто. Але змінив ся Василь, не той став. Та й не диво! Багато пережив. Став підозрілий, нервовий. Як би вже випустили обох!—думала Надя...—відпочив би у неї. Але... його заслали, потім її—тільки у инше місце. Стали вони клопотати ся, щоб в однім місцї оселитись і ось...

Вона н е з н а є, як далї буде.

Любить його, любить. Він їй як брат. Все для нього робила, аби йому добре було.

Себе забувала, за себе не дбала... Може страждала часом від нього—то нїчого. Він рідний, гарний, безпомічний. Дати йому радість, тепло і щастє... як найбільше щастя... Приголубити як свою дитину...

А Кость?

Що-ж Кость? Що він її любить... Най собі здоров любить. Її любити може собі.

А в о н а? Любить?

Generated on 2015-08-07 16:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Чи-ж двох можна любити? Одного вона любить, все життє йому віддасть, йому коханому...

А хиба вона не цїлувала Костя, тодї, ще до тюрми? Хиба не тїшила ся мов приголублена дитина, як він їй шептав „люблю, люблю, кохана?..“ Хиба не завмерало серце від нїжних піклувань, гарячих поцїлунків?

Надя заходила схвильовано по хатї.

Все те було і не вернеть ся,—стискаючи пальцї суворо сказала вона собі.—„Не вернеть ся, се якийсь кошмар“. І як се могло стати ся? Се щось нове, непрохане увійшло в душу—недозволене навіть... так, недозволене для неї. Її душа віддана... її серце не належить їй. Але як воно увійшло?

Була знесилена, була розбита... ще перед арештованнєм Василя стало ся щось в їх відносинах. Все меньше та меньше віддавав ся він їй, весь час занятий, цїлими днями бігав. А то часом „покохає“ ще когось і з нею дїлить ся своїми почуваннями. Правда, навчила ся спокійно приймати се — вона-ж його так любила, його щастє оберігала. Але те, що багато віддавала мало одержувала, зробило своє дїло. Вона знесилилась. Так бажала його нїжности, турбот, піклувань, його присутности, а він бігав по зборах, на реферати, пропадав цїлими днями в конспіраційних справах, або замкнувшись у себе друкував щось. Ледви на хвилину можна було піймати його.

І болїло їй серце.

Проте коли приходив сам до неї, змучений, сумний, ставав на колїна і голову на груди їй клав—який огонь запалював ся в її душі, які крила виростали за спиною, яка матїрня нїжність лила ся з її серця.

...До неї вертаєть ся... від улюбленної роботи, від рїжних „симпатій“.

До неї вертаєть ся, як до своєї єдиної, рідної.

І так увесь останнїй час. І що далї, то більше тої відчуженности, неуваги і меньше тих хвилин щастя.

Душа так бажала надмірного кохання, і сама — сердешна — кохала!

Арештовано його на улицї, під час демонстрації... з якоюсь панночкою у купі. А її, свою Надю, він прохав дома сидїти, не йти з ним, щоб ще й її не забрали А з тою пішов...

Забрали його. І не стало сили у Надї. Страждала за нього, приходила до нього, писала. Вона-ж одна тепер у нього осталась, нїчого більше не має він, поки в тюрмі — безпомічний, безпорадний, самітний... І вона все жила ним, всї думки коло його.

Generated on 2015-08-07 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І знесилилась стражданнєм. І щось немов обірвалось в душі.

Коли познайомилась з Костем, зацікавилась ним. А він, увесь час, як у купі бували, готували брошурки, відозви, — несміливо і ніжно стежив за нею. Він так з разу немов привязав ся до неї, тільки таїв, ховав. Але раз якось мимохіть, боязливо зірвали ся слова з його уст: „люблю, люблю кохана". А вона їх впивала з утіхою, як втішала ся його ніжністю, чулістю, покірливостю.

І оповили їх хмари почуття. Мов в забуттю милували ся. — „Надієчко, кохана, кохана моя, що-ж се буде?" — казав Кость стямившись. — Ми не можемо подружити ся, я не маю права мати дітий, я — пролетар... І ми не маємо права утворювати проституцію з подружа уникаючи дітий, та й ви звязані з иншим..."

— „Тай взагалі нічого не буде, не буде, не буде," — шептала тоді у відповідь Надя.

— „Ти-ж не маєш права, ти віддала своє серце, ти не належиш собі", — шептав внутрішній голос в її душі.

Але пила коханнє душа ся; упоювала ся Надя ніжністю, відданістю.

Мимохіть упоювала ся...

Так би й гойдала ся на хвилях кохання... присипляла-б душу знесилену, серце покраяне.

Але-ж одним, єдиним коханнєм повне її серце, звідки ще инше візьметь ся?

Геть з тим иньшим коханнєм! Годі вже! Є в неї щастє, єдине коханнє... душу свою вона віддала.

Попрохала Костя забути про все, взяла себе в руки, ратуючи першу і єдину любов свою.—„Се так щось, дурниці,"—говорила собі.—„А то моє справжнє велике коханнє... Його збережу я."

Арештували її, Костя й товаришів, всіх в одній справі. Тоді вже часто з Василем бачила ся.

Вона дивила ся в темні гарні очи його, що просто в душу їй глядїли і думала: скажу йому, про все скажу потім на волі.

Але гнітило те, що криєть ся досі. Нові почування увійшли в її душу, а він, він не знає.

Що-ж се таке?

І опускали ся руки; і немов відчуждали ся обоє.

Потім його заслали. Вона лишилась у тюрмі і все рвала ся за ним, щоб уже у купі з ним жити, і в тім „у купі" шукала перятунку.

А тут у вязниці лишив ся з нею Кость. Несміливий, сумний, задуманий, ніжний...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Та ось вже вони й в Сибіру. Заслали всю їх компанію. Оселившись, де їй призначено, жила Надя сама. Раз з дозволу начальства одвідав її Василь.

Се перше побаченнє на волі... На волі, самі...

Здавало ся їй, щось иньше мусїла-б почувати... так повинно було б бути, наче тільки вчора розлучили ся.

„Василько, брате мій любий", — казали уста її, і се йшло просто з душі. А там, на днї душі щось ще лежало — недоступне, невидне йому.

Їй хотїло ся-б, щоб се инакше було. Ясно, щиро, отверто, безжурно... Так, було і щиро й отверто, але не те, не те... Він їй голову поклав на колїна... не мав слів. За сей час вязниці й заслання пережив більше, анїж за кілька років житя на волі.

„Надю, моя рідна",—шептав, а очи вдивляли ся в глибінь її очий, шукаючи її душі.—„Ось бачиш, аж коли се ми в купі. Ти-ж мене не покинеш, нї?"—Як до матери дитина горнув ся він до неї, змучений.

І лягла рука її на його волосє.

„Нї, не покину".—А на днї душі під захватом кохання, під захопленнєм саможертви поворохнув ся жах і холод.

— Нї, не покину! — голосно вимовила сама до себе тепер Надя в порожнїй хатї.

— Не покину!—вся істота її захвилювала ся...—Його, того, що над усе любила, що ним жила, ним дихала, його, своє перше коханнє, свого хлопчика безпомічного, свою дитину.. Покинути? То що-ж з ним було-б?

А! Що було-б!

Тодї до чорта вся віра, вся любов!

Тодї не має на свїтї нїчого прекрасного, нїчого вічного, як що любов зрадлива.

„Але ж", — підняло ся з глибини душі нове молоде почутє...

„Тихо" — гримнув внутрішнїй голос.

„Але я тут, в глибинї душі... я тут.

„Було і не повинно бути, — наказав внутрішнїй голос.

Надя згасила лямпу і поклала ся спати.

III.

Коли Кость відчинив двері своєї хати, його стрінули гомін витання і нарікань.

Крім Динї, з яким він жив у купі, в сїй халупцї, були тут ще Дядя та Бандурист, що теж в двох жили в далекій халупцї, затерянїй серед снїгів.

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вони тільки тимчасово пробували в сім селі; незабаром їх мали перевести далі на схід.

— Ну знаєш, брате, як тебе посилати по почту, — схопив ся з ліжка присадкуватий, солідний Диня, — то пропасти можна дожидаючи.

— Я-ж ранійше Наді відношу, як є що для неї, ти знаєш се, — байдуже відповів Кость

— Але-ж таки до чорта довго чекали ми сьогодня. І читали і дурниці верзли, і сварили ся, мало не били ся, — сказав лагідно Дядя, невисокий, чорнявий, міцно збудований.

— А найкраще я витягну в нього все з кешені і буде тихо, — всміхаючись підійшов до Костя блакітноокий русявий засмучений Бандурист.

— Отсе найкраще, — всміхнув ся й собі Кость, потираючи руки і хухаючи на них.—Премудрий ти, Бандуристе. Одразу втихомирив.

Всі вже мовчали. Диня лежачи на ліжку, лисиною до лямпи, вглубив ся в ґазету. Дядя біля столу, засунувши руки в довге кучеряве волосе, читав свого листа, час від часу похитуючи головою. Бандурист переглядав иньшу ґазету. Кость мовчки дивив ся в вікно.

Не бачив нїчого, темнота на дворі. Посилав свої думки в далечинь, до загубленої серед снігів халупки.

Минають хвилини.

Дядя перший почав, перечитавши лист два рази.

— Новини і не гарні... всї будуть слухати?

— Зараз, зараз, — заворушила ся Динїна лисина на ліжку; почекайте трохи.

— Та ну тебе з ґазетою, покинь. Ще дочитаєш.

І Дядя почав листа.

— „Ну, невеселі у нас новини, брате. Отак жили собі помаленьку. Аж ось заслабла наша маленька Зіна, а від неї й Олекса, Ще й досї слабі вони, лїкарі кажуть — невідомо що се за хороба, щось в горлї... Так сумно у нас в хатї тепер: анї гомону, анї руху; ми з жінкою так тихо ходимо, мовчимо.

Що-ж до знайомих наших, то Панас поїхав вчити ся до Відня, а Омельченко до Лемберга з ногою щось порадити, там є, кажуть, хірург вправний...“

— Тай конспірація тут яка! просто діявольська конспірація, — перебив Диня.

— От і усе важне, — зауважив Дядя згортаючи листа.

— То значить Зіна і Олекса сидять, а Панас та Омельченко за кордон подали ся, так чи що? — допитував ся Диня.

Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Еге-ж, так, — Дядя та Бандурист відповіли разом.

Бандурист поглянув на свою бандуру, дуже йому хотїло ся заграти і заспівати.

— Що-ж там буде тепер?—Диня сїв і утопив очі в Дядю.

— Та ті трохи посидять, а нам ось треба збирати ся до тих, що за кордоном...

— Що-ж ми з ними будемо робити? Ми-ж хотїли в Швейцарію...

— А очевидно поїдемо в Галичину. Панас та Омельченко поїхали ґазету там поставити, ось, ми в пригоді будемо там. Як пощастить доїхати на Вкраїну, то ми вже там про все довідаємо ся.

— Коли-ж ми їдемо? — спитав Кость.

— Ще може тиждень-два зачекаємо, — промимрив Дядя, читаючи ґазету.

— Надя казала, що може поїде...

— Як то: може? Нехай скаже напевно. Та і як вона поїде? чому? — здивовано Дядя підняв очі на Костя?

— Ото ще з бабами возитись, — здвигнув плечима Диня. — Не було мороки...

— Але-ж вона товариш наш і слабший фізично, — суворо перебив Кость.

— Ну се ти, Диня, дурниці плетеш... баби, морока... розуміть ся, ми Надю з охотою візьмемо, тільки нехай скаже... Хотїв би я, щоб вона з нами поїхала, дуже хотїв би, — сказав спокійно Дядя, обводячи всїх лагідними великими очима.

— Про се не може бути й сперечок,—гаряче підтримав його Бандурист.

— От що, товариші! киньмо лихом об землю, а я заспівлю.

— На те дїло святе повная наша згода, — сказав Диня і ліг на ліжко.

Дядя, сидячи біля столу, підпер голову руками і настроїв ся слухати. Кость притулив ся до вікна злившись з ним.

„Де ти бродиш“, — почав низкими нотами Бандурист,

„Де ти бродиш, моя доле?

„Не докличу-усь я-а тебе, — зразу взяв потім високо його мягкий голос.

„Все шукаю“ — жалувались низькими звуками співець і бандура —

„Все шукаю, все блукаю, а серденько ізнива“ — відповідали ім раптом високі, повні суму звуки.

Коли скінчив сю пісню Бандурист, тихо дуже було в хатї. Зворушений Дядя попрохав:

Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ще.

— Якоїсь иншої, можна,—згодив ся Бандурист і на хвилю замислив ся.

„Ой зійшла зоря вечіровая
Над Почаївом стала,
Виступило турецькеє військо
Мов та чорная хмара,..“

Затягнув Бандурист лїрницький мотив, тягучий, жалібний.

„Турки з Татарми брами облягли
Манастир воювати,
Матїр Божая Почаївськая
Буде нас рятувати.... і т. д.

Сей довгий лїрницький переспів, зворушливо-жалібний, навіяв на всїх тужливу задуму.

— Знаєте що, — сказав Бандурист скінчивши, — давайте „Зозулю“.

Диня підвів ся і сїв на ліжку.

— Еге, давайте.

І всї хором затягли урочисто і жваво:

„Закувала та сиза зозуля“...

І потім знов один голос мягкий, тужливий:

„Ой, повій, повій та буйнесенький вітер
Та визволи нас із кайданів неволї...
Та понеси на Вкраїну“...

прохав тужливо юнацький голос.

„А на Вкраїнї там сонечко сяє, там сонечко сяє“,—

підхопили ще троє голосів—

„Козацтво гуляє, гуляє і нас виглядає“
„І нас виглядає“.

Гремів спів в хатї і рвав ся з неї; рвала ся туга з стїн, туди на безкрайю пустиню, вливала ся в темряву сибірської ночи і краяла серце їй.

„Та понеси на Вкраїну“...

Вона—сибірська ніч,—темна, холодна, непривітна, таким міцним серпанком тиші і спокою оповила вигнанців, заглядає до них у вікна мягкою тїню, мовчазно пригортає їх до себе.

„А на Вкраїнї — там сонечко сяє“...

вилїтає крізь вікна спів туги і надії і побідною правдою ранить серце сибірської ночи, що з мачухи матїрю вигнанцям стати схотїла.

„На Вкраїну“... „На Вкраїнї“... „На Вкраїну“... „На Вкраїнї...—

Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

уперто лунає на снігових просторах Сибіру—і рвуть ся до неї серця вигнанців і думки їх на ній.

Бандурист засмучений, перебирає струни. Диня лежить, очи втопивши в стелю. Дядя — непорушний — засунув пальці в кучері. Кость з похмурим суворим виглядом біля вікна злившись з ним.

IV.

— Який се вітер вас занїс? Та й вітру наче нема, — відчиняла Надя двері Костеви, і дзвінко розглягав ся молодий голос в свіжім повітрі, що рвало ся в хату крізь розчинені на хвильку двері.

— Як же давно були в мене! Що робили? Були заняті?

— Думав, — змішано відповів Кость роздягаючись.

— Думали! Ото маєш, нїчого кращого не мали... Безглузде заняте. От я покинула його зовсїм. І на голову легче і на серці спокійнїйше.

— Я прощатись прийшов, — тихо мовив Кость.

— Вчора був у мене Бандурист і Дядя був. Бандурист співав менї в останнє і так сумно стало менї. І все про Україну, так рветь ся серце його туди.

— А як же... там в нього і наречена.

— Так? А я й не думала, та й не подумала-б, що в нього наречена. Але, який він гарний, приємний, енерґійний...

— Був, та тепер змінив ся. Ми боїмось, що се такий вплив нареченої. Вона арістократка, пишна панна. Арештували були її тільки випадково, через Бандуриста. А він ще з весни став якийсь не той... І тепер рветь ся до неї, вона-ж, там, на волї.

— Я теж дивувалась. Дядя стільки менї оповідав про нього, що він і вчитель ваш і так багато душі вклав в працю. А то раптом — нїчого не робить і якийсь сам не свій.

— Закохав ся... — зітхнув Кость.

Надя здвигнула плечима.

— Надю, — несміливо почав Кость помовчавши трохи. — А ви... ви-ж казали, що подумаєте...

— Та кажу-ж вам, що покинула зовсїм думати!

— Ну і що-ж? — запитливо підвели ся його очи на неї.

— Ну й нїчого!

Кость сидїв похнюпившись в кутку.

— Ну, кажіть усе: куди їдете, що будете робити? — питала Надя, ходючи по хатї маленькими кроками.

— Та ще невідомо докладно; там буде видно. Аби звідси втїкти. На Україну, розумієть ся, заїдемо, там все скажуть. Думаю, що в Галичину поїдемо, там щось будемо робити.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— В Галичину? Правда, я чула вже се від Дяді... А я так звикла, що всі їдуть в Швейцарію або Паріж...

— То, бачте, кольонії руських спеціяльно, а ми хочемо українську кольонію заснувати і в українській землі—там легче нам буде і друкувати. Та й цікаво: Що то за закордонні Українці, правда? Один мій знайомий бував там і досить придивив ся до життя тамтешніх Українців. „Рутенці" — казав він... Але він взагалі великий скептик.

Надя дивила ся на нього уважно.

— Скажіть, Костю, ви ніколи не оженитесь?

— Чому се ви питаєте?

— Згадала, що ви колись казали, що не маєте права.

— Те саме й зараз скажу.

Очі Костя зайняли ся полумям і він весь зарумянив ся.

— Не можу женити ся, бо не хочу плодити бідних дітей, я— бідний пролєтар. А без дітей...

— Знаю вже, знаю далі... Можете не говорити. І ви думаєте з сим вік прожити?

— Думаю.

Сумно дивили ся його очі.

— А от я ніколи не думала ще про себе, про дітей... І нічого не знаю, як буду жити. Та й взагалі я не хочу думати... ні про що...

— Може й говорити не хочете, Надю? Я, щож... я піду собі...

— Та ні, сидіть. Я можу й не говорити з вами, як не схочу.

Мовчки ходила Надя по хаті. Мовчки, задумано сидів Кость.

Очі їх зустрілись.

— Та коли-ж їдете?

— Після завтра в ночі. Я прийшов попрощати ся тепер, бо потім може багато клопоту буде й не матиму часу. Наші вже збираються ся, складають ся. Диня гримає на мене, що не допомагаю, а хожу.

— То чого-ж ходите? — Надя кинула бистрий погляд на нього.

— От і сам не знаю, чого хожу, — сказав і змішав ся Кость. — Не знаю. Та правда, час менї і йти вже.

Підвів ся і знов сів.

Надя ще раз глянула на нього.

— Як час, то йдіть, — дуже вже байдуже та недбало відповіла вона.

І знов ходить по хаті.

Кость стежить за нею очима.

Тихо.

І за вікном тихо. Сибісьрка ніч притаїла ся і заглядає. Про-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

щаєть ся. Темна, тиха, смутна. Сніг непорушно лежить зачарованою пеленою. І ніч — сама з ним; оповила його, схилилась низько над ним... та все надслухає...

Але тихо, всюди тихо... зовсім тихо.

— Я йду, Надю, — став раптом перед нею Кость. — Дайте руку на прощаннє.

— Прощайте — коротко розляглось в хатї. — Пишіть.

— Надю, Надїчко, — несподївано припав Кость до її рук. — Щастя моє, моя голубка...

Надя стояла непорушно, тремтїла.

— Кохана моя, кохана...

До болю стиснула йому пальцї Надя.

— „Кохана"... і хочу, хочу бути коханою, — раптом скрикнула вона і в нестямі обхопила його шию руками.

V.

Широко розкинуло ся над річкою Гуляй-Поле і пишаєть ся зеленими садками. В осередку міста блищать банї церкви, і навколо неї тїснять ся жидівські крамниці. Тут же й площа для торгу. По оден бік її мужеська ґімназія, по другий жіноча.

Сюди то й поспішив перевести ся з глухого, колись славного міста Ч. судовий урядник Кузьменко для виховання своєї улюбленої одиначки Надюсї, коли їй минуло вісїм років.

„Така розумненька дитина, — казав він; — наука їй мов мграшка; час вже до ґімназії".

Натяг мундура, почепив медаль і взяв за руку маленьку чорняву дївчинку з великими цїкавими очима.

„Прошу любить та жалувать", — сказав він начальниці, передаючи їй свою дочку.

І маленька восьмилїтня дївчинка з великими цїкавими очима притулила ся до чашї знання.

Все хотїла знати і легко давало ся їй знаннє. Знала, що є Бог на небі і молила ся йому склавши ручки на грудях, що вечора й що ранку, довго і пильно молила ся. Знала, що треба рости на втїху батькови й матери і слухати ся їх. Знала, що треба бути скромною акуратною ученицею, усердною і тихою. І знала всї граматичні правила, всї нїмецькі та французькі слова.

Вивчила вже й євангеліє.

І раз за обідом сказала:

— Треба, щоб всї робили як в євангелії сказано. Треба всїх любити, всїм помагати і не лицемірити.

— Коли-ж, доню, житє так устроєне, що не можна часом все за

Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

євангелією. Добре було-б воно так, як ти хочеш, але неможливо.

— Так тож Христос учив, треба так і жити.

— А люде не в силї, доню. Житє не таке.

— Тодї до чого-ж читають всї євангелїє?

— Ох-хо-хо... розумна ти моя, — зітхав батько і цїлував в голову Надю.

Одна росла Надя. Була близька подруга, часом бавили ся у купі, та все таки одна росла Надя. Про хлопчиків вона знала, що не можна з ними бавити ся, не можна зближати ся з ними, бо „неприлично"; не можна навіть довго дивити ся на них. А танцювати на вечірках в ґімназії — можна. І тодї вже вони — кавалєри.

Читала багато Надя. Батько записав її в бібліотецї, щоб не нудила ся. Бо все морочить: — „менї нудно, уроки скінчила. Нема чого робити".—Брала відразу по дві книги, які сама хотїла. Вірші і романи. Залюбки читала Жюля-Верна, Майн-Ріда, Вальтер-Скота, але одночасово захоплювалась романами Доде, Гейнце, Дюма.

Твори Г. Емара, Твена, Е. Тур, Маміна-Сібіряка, Чарської, Лухманової, Андерсена, Амичиса, Гоголя, Гончарова, Толстого, Григоровича, Турґенєва, М. Вовчка зустрічали ся на Надїнім столї з такими перлами літератури як „Миліонеръ или месть современной дѣвушки", „Аристократическій полусвѣтъ", „Женщины Петербургскаго большого свѣта, „Отъ поцѣлуя къ поцѣлую" і т. и.

Сьогодня Надя плакала над стражданнями „Матери-Страдалицы" — героїнї романа з серії додатків до ґаз. „Свѣтъ"; завтра оплакує смерть героя Інсарова в Італії і долю його жінки Олени; оплакує передвчасну траґічну смерть здорової „новоі" людини — Базарова і поетичного Неждановa.

Пушкін, Лєрмонтов, Котляревський, Шевченко, Некрасов, Никитін, Кольцов, Майков, Плещеєв, Фет, — сї поети були в шафі у батька Надї, великого любителя літератури, і перенесли ся звідти на Надїні полиці, і до них вона часто звертала ся. Вірші любила списувати в окремі зшитки, також залюбки деклямувала Никитіна, Пушкіна, Котляревського й Шевченка.

В хвилї туги, мелянхолїйного жалю і безнадїйного суму тринадцятилїтнє дївча деклямувало з Нікітіна „Вырыта заступомъ яма глубокая"... „Выхожу одинъ я на дорогу" Лєрмонтова, його ж „Мы пьем изъ чаши бытія съ закрытыми очами", та „Думи моі, думи моі". А таких хвиль туги і безнадїйного суму багато було. І часто тодї Надю тягнуло на кладовище; і любила вона блукати серед могил, зупиняючись перед памятниками і роздумуючи.

Любила списувати вірші про любов, більше сентіментальні,

Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

романтичні; любила романси мелянхолійні і пристрасні. Вчила ся грати на скрипці і фортепянї і часто вечорами награвала свої імпровізації.

Закохувала ся Надя часто і переживала всї муки і радости закохання.

Їй було сім років, коли вона вперше закохала ся. Він був молодесенький офіцерик, малий на зріст, з нїжними, пухкими щічками, з малесенькими усиками, соромливий мов дївчина. Коли він танцював з паннами, блискучі очі Надї поїдали його; підходив він до маленької дївчинки, що притулила ся до мами, брав її за руки й крутив ся по залї — Надя була безмірно щаслива. Нїжний дотик його рук, любий усміх дитячих уст з під чорненьких вусиків говорили маленькому серцю так багато. Коли, розходячись з вечірки, сонну Надю одягали в прихожій, і батько піддержував її, вона питала: — де-ж Василь Іванович? — і заспокоювалась лише тодї, як чула його голос біля себе і довірчиво простягала йому руку.

Потім уже маючи девять років і будучи в першій клясї ґімназії, закохалась Надя в одного товариша дитячих игр, теж першокласника. Хоч з хлопчиками товаришувати було неприлично, то не могли й заборонити сього Надї в окремім випадку. Поруч з садибою Кузьменків жила одна міщанська родина, де була дївчинка Надїних років і двоє братів-ґімназістів. От вони всї і бавили ся у купі. Найулюбленїйшою грою була „зборна палочка“. Ховали ся в садку, що схиляв ся до річки, в густих кущах бузку, у вишняку, на подвірі, в льоху, а один шукав.

Одного разу Надя і Івась (оден з братів-ґімназістів з яким вона любила бути) несподівано для обох заховали ся разом у вишняку, і поки „зборна палочка“ шукала, у них відограла ся така сцена.

Десятилїтнїй мущина обяснив ся ляконїчно:

— „Я вас люблю, Надю. А ви мене?“

— „А я... нї,—рішуче і твердо одрізала девятилїтня женщина і втїкла.

Але в глибинї душі мусїла признати ся собі, що вона Івася любить і власне жалїє, що сказала „нї“. І мріяла ще раз почути від нього таке запитанне... але дарма. Юний лицар більше до питання про любов не вертав ся. Товаришували, бавили ся дїти ще який час. А потім Надя довідала ся, що Івась пише листи на рожевім папері кучерявій Олї і затужила. Любила й тужила. Думала про Івася, бачила його у вісні, і се тягло ся два роки.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Потім закохалась у брата одної з подруг, хоч і не була знайома з ним, тільки здалеку бачила. Се був час її захоплення Онєґіним Печоріним. А юнак був вродливий, симпатичний, стрункий задуманий, блїдий, з чорними огненими очима. Він був опорою родині, уроками утримував себе і сестер. Був солїдний, серіозний, смутний. Надя здалека любовала ся ним, і чомусь нїжністю до нього повна була душа її. Молила ся за нього, притаївшись десь в куточку церкви, палко і щиро, пропонуючи себе в жертву за нього на життєвім його шляху; випрохала портрет його в сестри його і завжди на грудях носила. В ранцї і в вечері хрестила і цїлувала портрет, а у всїх важких випадках юного життя свого притискала заповітний портрет тїснїйше до грудей, як єдину свою охорону від усїх бід. Коли нарештї познайомила ся зо своїм „героєм", нїміла від щастя в його присутности і замирала на весь вечір, сховавшись в куточку і дивлячись на нього. А він не зважав зовсїм на неї, на сю маленьку дївчинку, подругу своєї сестри. Проте се побожне, нїжне почуттє жило ще три роки в в Надїній душі, жило до того часу, коли вона на пятнадцятім роцї свого життя, будучи вже в К. в шостій клясї ґімназії, познайомилась з гуртком молоді і вступила на шлях самоосвіти, аналїзи і критичного відношення до житєвих явищ. Тодї се екзальтоване романтичне почуттє зникло.

(Далї буде).

ОЛЕНА ЖУРЛИВА.

I.

Хтось шепоче: „Я кохаю,
Я кохаю усміх твій".
Вірить казцї? Я не знаю,
Я боюсь повірить їй!
Може й так. Чого-ж, буває,
Серце жаль менї стиска,
Заговориш — слів немає
І дріжить в руцї рука.
І стоїш... Душа тріпоче
Має крилами, летить!..
Серце муки, щастя хоче,
І жахаєть ся любить.

II.

Перший снїг, лапатий, білий,
Тихо в вікна з ранку бє,
Стогне серденько моє
І питає: „Де твій милий?"
Не питай ся, серце хворе,
Де мій милий... я одна...
Наше щастє впало в море
Й не достать його зо дна...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вічна весняна казка.

I.

Високо в горі гнала ся за зимою весна; дужа й біла хутко доганяла стару зморщану сїру зиму...

Стара боронилась.

Сипала снїгом, дула холодом, забігала в гаї, стелилась приморозками по деревах, і, нарештї, зморилась. Бігла важко дихаючи і плачучи холодними сльозами.

Гладесенький ясень, молода береза, пристойний бузок і стрункa тополя слїдкували за боротьбою і сміялись так, що аж їм бруньки тріскались.

З під снїгу, протираючи очи, виглянули білі і синї квітки і здивовано прислухались, нахиливши голівку, до шуму в горі. Навіть соромлива фіялка і та, зацїкавившись, вилїзла з під почорнївшого торішнього листу і дивилась в слїд обом синїм мрійним оком...

Поважний бусел, стоючи на одній нозї високо на клунї, клекотїв веснї жадання перемоги.

Викрутаси старої нїчого не помогли; весна догнала таки зиму, повернула її кілька разів так, що з неї аж снїг посипав ся, і штовхнула далеко, далеко на північ.

В боротьбі з рук весни висипались квітки — білі, блїдорожеві, полетїли на землю і вкрили дерева.

Зими дерева не любили; раді були, що збули ся її, і з радости зазеленїли жовто-зеленим, як молоде каченя, пухом.

Побачили се струмочки.

Переганяючи один другого, побігли з гори в низ, весело підскакуючи, щось белькочучи, один другого наслухаючи. Де-котрих з них переняли хлопцї і загатили.

Решта бігли донести про сю новину старій бабусї — річечцї.

Та щойно прокинулась. Відкинула ногами холодну ковдру, що вкривалась нею всю зиму, важко дихала і щось незадоволяно булькотїла.

Струмочки прискочили до неї і повиперед ки почали росповідать про те, що перед хвилею зробилось в горі.

— Е, менї се не диво; що року бачу сю кумедію. І які-ж ви дурні струмочки, що що-року таки біжите до мене з сею новиною, — скептично зауважала річка.

Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— А виспалась я добре, — додала вона знов, і протягнувшись, розправилась і розлила ся далеко, далеко на луки.

Забігла в село, знесла там кілька містків, перекинула до гори багато хлівців і, весело підкидаючи і граючись ними, поплила в низ.

Старі, дуплясті, порохняві верби в наймоднійшому вбранню з мягеньких сірих кітиць дивили ся в неї, кокетуючи своєю вродою.

Молода струнка береза нахилилась і мила в річці свої довгі коси.

На хвилину заглядали в річку біленькі хмарки, поправляли свої кучері і бігли далі...

Прилетів і свіжий теплий вітрець, чиркав крилами по річці і збивав їй дрібні хвильки; літав по лісі, ворушив чуби гордих дубів і високих сосен, пестотливо дмухнув в вічи сові, що сиділа на дереві, перескочив через поле, тепло дмухнувши жайворонку, що співав в горі, і сховав ся в гай.

II.

В тім гаю близько дороги росли осібною купкою від других дерев дуб, кострубата сосна, підстаркувата осика. Поміж дубом і сосною тягнулась до гори біла береза, около них в маленькій долинці біг струмочок, на другому березі котрого стояла присадкувата груша. Всі вони бачили, як летїла Весна, і тепер балакали про се.

— Нарештї-ж стане теплїйше, — заговорила береза, — після теї рани, котру зробили менї в грудях люди, менї було дуже трудно зімувати. Я зараз-таки пороспускаю бруньки і за кілька день буду зелена.

— Ну, я ще зачекаю, не такий я дурний, щоб повірити сій легкодусі, що вона переможе. Стара баба крепка, не хутко її звалиш, я сам поважаю її за ту силу, хоча й вона не раз морозила мої листки, — загув дуб.

— Запевне, весні можуть радїти тільки не дуже розумні — відізвалась грушка, — що до мене, то я не цїкавлюсь її цвітами, менї аби були грушки.

— Менї теж все одно, — зауважила суковата з рудим гіллєм сосна. — Зима мене не заморозила... весна не зарїє.

Тільки що вимовила сосна ті слова, як з гаю вилетїв вітрець, котячи перед собою безлїч торїшніх листків; долетївши до них, погойдав ся на довгих вітах берези, скудовчув жовту чуприну дубови, затрусив осикою, перелетїв струмочок, перескочив через кремезну грушу і легко покотився по полю.

Дуб чмихав і незадоволено тряс густою з пожовклого листу чуприною.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ох, на силу опамяталась, — застогнала осика, — вічне сей дуросвіт псує мені нерви: налетить несподіванно і почне тріпать тобою мов ганчіркою. Я завсїди радію теплу; мала надїю загрітись, і, коли згадаю, що ся пустота буде трясти тобою цїлу весну і лїто, то моя радість сходить на нїщо. І хто його виховав, що не навчив поважать нї старости, нї слабости.

— Цїлком згожуюсь з вами. Може загравать з такими дурнями, як сам, а не з поважними деревами Хоч я й не хилю ся і не звертаю уваги на його дмуханнє, а все-таки непріємно, коли він дує тобі на голову, наче якому блазню, — незадоволено заговорив дуб.

— Воно ще дитя той вітрець, — обстала береза, — і так лагідно уміє росчісувать в лїтї мої коси.

— Нам нема чого росчісувать, то й не маєм за віщо любити, — обізвалась сосна, — а ви не хваліть ся передомною своїми косами; може мої кучері далеко кращі від ваших кіс. Вони в мене кучеряві і зелені, від коли себе памятаю, а ваші коси тільки в лїтї гарні. У вас нема таких гарних шишок, їх завсїгди збірають люди і певно виробляють з них дуже гарні річи. Проте-ж я не хвалюсь.

— Менї дуже подобають ся ваші кучері, — звернув ся дуб до сосни. — Як би не отся береза, що стоїть між нами, я-б давно вас засватав; гарна пара була-б з нас. Я теж не аби який: в осени білш як два кадуби струшують люди з мене жолуддя і везуть туди, де видно то село.

— Береза хвалить ся своїм тонким станом: я їй не заздрощу. Що з того, що вона гарна, як немає здоровля; морозу боїть ся, снїгу теж. От я кілько вже прожила на світї, кілько вже шишок народила а нїчого не боюсь; навпаки, моє гілля що року густїйшає, сама все більш густїю і радію сьому: з краси води не напеш ся, а як маєш товстий стан, то встоїш проти всякої бурі—говорила сосна.

— Правду ви кажете, добродїйко грушо; здоровля — велике щастє; я по собі знаю, що значить бути слабому. Нїчо тобі не миле, стоїш і труснш ся від найменьшого вітру. Не хотїла б нї тонкого стану, нї довгих кіс, і все своє срібло, яке буде на моїх листках, я віддала-б за здоровлє. О... ох — заскрипіла осика і замовкла.

— Треба буде сказать струмочку, щоб довідав ся, які речі виробляють люди з мого жолуддя. Мене се не дуже цїкавить, а все-таки лучше знати,—з робленною байдужністю промовив дуб.

Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Вони ними свиней годують, — несподівано обізвав ся з низу тоненький голос.

Всї, крім берези, незадоволено зашуміли. Дуб, хоч як трудно було, нагнувсь і поглянув в низ.

В низу, в ногах берези, ріс молоденький дубок з нїжним тоненьким гіллєм.

— А ти з відки се знаєш, блазню,—зневажливо спитав дуб.

— Ви ростете високо, а я маленький, і менї тут все чутно. Торік дївчата збірали ваше жолуддя, і я чув, як вони говорили, що будуть годувати ними...

— Ну, менї се не цїкаво, що вони там говорили—перебив його дуб.—Дарую тобі тільки тому, що молодший і мій родич, а на другий раз прошу не втручатись в розмову старших, ще не доріс до того.

— Я-ж не втручав ся, лиш, коли ви казали, що хочете довідатись у струменя, тодї сказав вам о чім чув.

— Годї, годї, замовчи, — закрехтала осика, який тепер світ настав, що молоді не поважають старших.

— Ет, — захитав твердим чубом дуб, менї здаєть ся, що й пора вже заснути.

Всї помовкли.

III.

На другий день з ранку викотило ся червоне сонце, вмило ся в річцї і поплило високо на небо.

Прокинулась береза і почала розкутовать свої бреньки, звідтїль вилазили маленькі, пахучі вохкі листочки.

— Чого ти заходилась вбіратись так рано, — спитав молоденький дубок.

— Бою ся, що знов, як вторік, прийдуть люди, зроблять менї рану в грудях і виточать мій сок, тодї в мене не буде сили розвинути ся. Ще хочеть ся трохи пожити. Я хотїла-б перерости дуба, щоб сонце, хоть раз, посвітило менї просто на голову.

— Не бійсь; ще будеш жити. Я тут, в низу, буду доглядать тебе; як тільки хто доторкнеть ся, — пошарпаю їм геть лице і руки. Я дужий; не дивись на те, що я маленький: в мене є сила,— заспокоював її дубок.

— Дуб хоче одружитись і через мене не може. Непріємно, що заважаю їм; чому-б то менї не рости десь осібно, далеко від них, —жалїлась дубкови береза.— Але менї вже здаєть ся, що я вже не довго проживу, тодї хай женять ся.

Молоденький дубок затремтів.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Не треба говорити за смерть. Ти така гарна, я буду доглядати тебе від хлопців в лїтї; зимою захіщу тебе своїми вітами. Буде тобі тепло і затишно; і знов розцвітеш на весну, і знов буде прилїтать вітрець росчісувать твої коси. Менї трудно уявити собі життя без тебе поміж сим дубом, вічно слабою осикою і заскорузлою грушою. Не люблю я й сосни з її цупкими кучерами. Памятаю, як вчора хвалилась вона своїми шишками; їх збірають люди і вживають замість трісок на підпал. Я пошанував в нїй жінку, і тому вчора не сказав їй сього. За певне, вона найвідповіднійша пара для дуба і...

— А ви вже встали, — закрехтала раптом осика, — я всю ніч не могла заснути; щось в низу гризло мій корінь, а в лївий бік дув вітер весь час. Яж над ранок задрімала; чую щось гомонить — прокинулась, а то ви. І охота вам базїкати з сим дурнем.

— Ге, та ви вже вбрали ся, — здивованно крикнула вона, — що то значить, як молодий хлопець коло боку.

Вона оглянула березу, опісля добавила,—не скажу, щоб менї подобав ся кольор вашої одежи. — За надто вже зелений, смаку не видно; я завсїди вбіраюсь дорого, але поважно.

— Моя сукня з початку тільки зелена, опісля потемнїє, — нїби боючись образити осику тою яскравістю, оправдувалась береза.

— Хіба що так. А може й менї вбратись — буде теплїйше. Он груша, яка стара, і та заквітчалась.

І осика теж почала розгортувать бруньки, витягаючи з відти блїдо-зелені листочки.

Дуб хропів, помотуючи жовтим чубом; нарештї він прокинувся, а за ним і сосна. Обоє були заспані і злі, окинули зневажливим поглядом нове вбраннє осики і берези, і мовчали.

— Я цїлу ніч мерзла;... весна прилетїла, а в повітрі все-таки холодно. Взяла і вбралась, може загріюсь. Біда з тими слабостями; правду казати, не я винна в тому, а ті, що виховали мене так нїжно, — хутко зашуміла до сосни і дуба осика.

— Про мене, вбірайте ся, — загув дуб, — а я сам не поспішаюсь; всї знають, що в мене буде вбраннє і гарні жолуді, котрі збірають люди і... — дуб нахилив голову, щоб подивитись, що робить дубок.

— А у вас на тїлї струп зробив ся, — сказав дубок.

— Струп? де струп! Я — дерево здорове, може заразив ся від берези, а сам веду житте нормальне.

— Де він той струп, — схвильовано питав дуб молодого родича.

— Тут в низу, на ногах; я давно вже його бачив, але не хотїв казати о тім, щоб не схвилювати вас.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Я певен, що то не струп, а мозоль, котрий натерла менї береза, бо почуваю себе зовсїм здоровим, — і дуб гордо тряхнув своїм кучерявим чубом.

З того боку кричала груша: — Струмочок біжить хутко і щось дуже схвильовано белькоче, певно якась новина.

Всї притихли і стали прислухатись. Любили слухать дерева веселе дзюркотїннє струмочка. Навіть дуб, котрий скептично відносив ся до його, і той часом зацїкавлював ся його жиботїннєм. Довідатись докладно чого небудь у струмочка було трудно; оповідав їм завсїгди о тім, що бачив по до дорозї з гори і нїколи о тім, що бачить дальше.

Сьогодня підскакував по камінцях ширший нїж звичайно і схвильовано белькотав: —Сьогодня коло мене ночувало багато людий, всї вони пили з мене воду. З ними сила візочків на одному колесї, і в кожнього є заступ. Один з людий здорово вдарив мене тим заступом, але нїчого, слава Богу, злило ся. Тепер вони всї йдуть сюди.

— Скоро вони тут будуть? — зацїкавились дерева.

— Не знаю; я мушу скорійше бігти, щоб далї росповісти,—і побіг, пустотливо вихиляючись, сїрий і блискучий зі золотими від сонця цяцками на спинї.

IV.

— Як-то добре, що я завсїди вбрана, як слїд, — заговорила сосна, — другі ходять занехаяні всю зиму, тільки на весну прибирають ся. Хтось-би міг подумати, що вони завсїгди так вбрані.

— Добре, як ви здорові і можете переносити рїжні клїмати; а як деревина нїжна, то мусить опуститись при злих для неї обставинах. Грій на мене цїлий рік сонце, то може-б і менї було в голові вбратись. І знов, зауважте собі раз на завше, я призвичаєна до дерев гарного виховання, і не хочу розуміть таких натяків, — заскрипіла осика.

— Цїкаво, що їм тут треба тим людям; на певно вони йдуть по жолуддя Непріємно, що мусять вернутись нї з чим. В осени, коли я врожу — друге дїло, а тепер і в мене самого нема, — перебив суперечку між сосною і осикою дуб.

— Ви помилились і сказали не те, що хтїли: їм потрібнїйші мої грушки, як ваші жолудї, — засокотала груша.

— Я сказав те, що хотїв сказати, і певен, що не помиляюсь,— поважно відповів дуб, - Як би кому потрібні були ваші грушки, то не зимували-б з вами; вони й тепер ще висять чорні і поморщені.

— Запевне, моїми грушками не годували свиней, — іронічно засмiялась груша.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Розумні дерева не слухають того, що говорять блазні... а зрештою, я не хочу балакати з вами, — розгнівав ся дуб, і замовк.

Всї мовчали, тільки осика скрипіла, що їй в низу щось гризе корня. Кожен думав свою думку. Нарештї поспались...

В ранцї, коли всї дерева ще спали, збудив ся дуб і тихенько зашелестїв до дубка.

— Слухай малий, ти не спиш?

— Нї, — обізвав ся дубок.

— А той струп ще є? —

— Є.

— Я тебе хочу просити, щоб ти не казав при всїх за нього. Я ще молодий, женитись хочу, і непрiємно, коли знають про твої слабости. Обіцяй менї, що будеш мовчати.

— Добре, я обіцяю, — згодив ся дубок.

— Ти хотяй молодий, але розумний; наглядай і скажи менї, що буде далї робитись з тим струпом, хоч я певен, що він хутко злїзе. А за свиней скажи при нагодї, що ти помилив ся; видумай щось инакше — ти-ж деревце розумне, а коли виростеш, я багато де-очім поговорю з тобою. То обіцяеш менї?

— За свиней не обіцяю, — не люблю брехати.

— Хіба се брехня буде захістить старшого від зневаги; бач, ота дурна груша, що говорила вчора, хіба менї легко було переносить.

— Що се ви так навчаєте молодця,—втрутилась в розмову сосна,— прислухую ся до вашої розмови і нїчого не можу зрозуміти. Голова менї геть забита звісткою, що вчора принїс струмочок. Як ви думаєте, прийдуть сьогодня ті люди, що він казав, чи нї?

— В кожному разї йому можна вірити. Він, хоч і дурноватий струмень, але не брехливий; я його люблю за його дитячу правдивість. Ви певне непокоїте ся за ваше вбранне? Воно сьогодня свіжійше і краще ніж звичайно, — підхлїблючи відповів дуб.

— Гляньте-ж, як вбралась наша береза, а груша? А, ей Богу, вже обчепилась квітами; шкода, що ті люди не прийшли зимою, тодї-б напевно збачили рiжницю між нами. Але, я так заговорила ся, що й забула спитать вас за здоровля. Що той струп? Буде зле, коли ви заслабнете, бо я чую в вас рідну собі деревину, котра мене розуміє.

— О, будьте спокійні,—весело захитав головою дуб,—я ще вчора сказав, що се мозоль, так на моє й вийшло. Сей юнак каже, що там...

— Як нема, то добре,—перебила його сосна.—В мене голова за-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

раз дуже заклопотана, хоть би вітрець прилетів, то можна було б в нього довідатись, коли вони прийдуть... ті люди, — хвилювалася вона.

Дуб незадоволено замовк.

— Що, вітрець, — заскрипіла осика, — ну й заздросна з вас баба. Зобачила на мені гарне срібне вбрання, то вже їй хочеться, щоб той дуросвіт струсив. Їй нема чого боятись з тими зеленими голками, то й не подумає, що може то другим зашкодить. Еґоїстка стара.

— Як ви смієте мене ображати — обурилась сосна,—а ви чого не обстанете за мною, — звернулась вона до дуба, — тільки словами вмієте любить, а не ділом!

— Я не люблю втручати ся в чужі справи, — відповів той.

— Ач, який правдивий обізвав ся! А хто щойно підговорював дубка, щоб мовчав за струп. Думаєте, я не чула? Я мала надію, що ви джентельмен, а ви — чорт зна що. І тому, я не хочу мовчати.

— Так і видно, що стара дівка: кричить, аж голки ті кострубаті тремтять. Фе! — закачав ся дуб.

— Я хоч стара, то для себе, а ви, молодець зі струпами те-ж для себе, і з сеї пори між нами все покінчене, — гордо відповіла сосна.

— І чого вони сварять ся вічно, — тужила береза, — як би менї хотїло ся рости он, на горбочку, щоб не чути нї їхньої доброї розмови, нї їхньої сварки.

— Бідна ти, моя бідна, — гладив тоненькими вітами її високий стан дубок. — Як би я виріс хутчій, то оборонив би тебе і від сосни.

— Е,—зітхала береза, — прийдеть ся менї певно й померти теж між ними, а не на воли.

Обом було тяжко.

Дубок хілив ся до берези, заспокоюючи її, а вона сумно качала зеленими пасмами кіс і мовчала...

Було тихо. Сонце заливало світлом гай; тепер старий дуб грів на ньому свою патлату голову; кілька промінїв прокралось поміж його галуззєм і лягло на бе́резу. На груші все більшало квіток; струмочок дзиркотів.

За тою долинкою, що протїкав струмень, було видно людий, що орали в полї, перекидаючи великі, чорні, блискучі брили землї, з котрої здіймала ся до гори пара.

Generated on 2015-08-07 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

V.

Сонце вже перестало гріти дубови голову, а залило золотом спину струмочка, коли прийшли ті люди.

В ріжно-кольорових сорочках, в незґрабних чоботях, сірі і зігнуті, вони від разу заповнили собою цілий гай; вони голосно гомоніли, збірали в гаї патиччє, клали огонь. Дим стелив по землї і обволїкав дерева.

Дуб тряс патлатою головою і незадоволенно чихав.—Не скажу, щоб було приємно, коли тобі підкурюють під ніс, — буркотїв він.

Осика зітхала і жалїлась, що її нїжна вдача не призвичаєна до такого повітря. Груша заявила, що вона настільки здорова, що їй все одно, яким повітрєм не дихати.

— Ще зобачите, кілька грушок нарожу, — хвалилась вона.

Дубок і береза мовчали.

Сосна гнївалась на всїх і займалась тим, що хутко випускала зі себе молоденькі, зелені голочки.

До вечера ще прийшла така сама партія сірих людий, а за ними приїхало багато возів, на котрих були поскладані маленькі візки з одним колесом.

Тепер дим перестав обволїкати дерева, а тягнеть ся в гору тоненькою безсилою хвилькою.

Люди посїдали круг великих казанів і щось їли, опісля пішли набірать воду в сірі чайники, де-нїкотрі лягали животом на землю і пили просто зі струмочка. Над вечер поставили візочки маленьким колесом до землї, а тими двома патиками в гору, понапинали на них полотно і полягали спати.

Було ще дуже рано, коли дерева збудились від страшенного крику якогось дерева

Найперш прокинулась осика. — Боже мій, там когось вбивають Вставайте но, — репетувала вона, — де тут візьметь ся здоровлє, коли тобі по ночах не дають спати. І знов чого кричати, все одно нїчого не поможе, тільки другим попсує нерви тим гвалтом.

Всї перелякано прислухувались до того крику, що несамовитим йойком виривав ся з грудий.

Опісля дерево затріщало і гукнуло на весь гай, і довго було ще чути його безсилі стогнання, коли роскалювали на дрова.

Знов обволїкав дим дерева.

Сїрі люди розрівнювали дорогу, зсипали землю в маленькі візочки, закладали нею ямки, і міцно вбивали її якимись великими деревами, молотками.

Generated on 2015-08-07 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

По цілих днях тепер не було спокою. Раз-у-раз кричали дерева і безсило падали; опісля їх несли на беріг струмочка, і з них робив ся той неприємний дим, від котрого чихали всї дерева.

Були днї, коли люди не возили візочками землї, тодї десь набірало ся багато жінок і дітий. Жінки сідали круг диму і щось мішали в казанах, дїти лягали під грушу і скочувались до струмочка...

Де-котрі з сірих людий спали біля струмочку, а инші сидїли і розтягали руками якісь довговаті скриньки, з котрих виходили ріжні згуки; ті згуки стелились по полю, ховали ся в гаю і там, задзвенївши кілька разів, умірали.

Раз в ночи, коли сірі люди спали, один з них прийшов, учіпив ся за гіляку сосни і висїв там аж до ранку. В ранцї сірі люди відчепили його; приїхало кількох людий, білих, гарних, котрі щось довго робили з ним, а опісля поїхали. А сірі люди викопали яму недалеко груші, поклали туди товариша, засипали землею і притовкли молотками.

Тепер дерева не сварили ся; по цілих днях мовчали, бо кожне бояло ся, щоб і з нього не зробили диму. Тільки осика нарікала на некультурність сірих та береза тужила.

— Знаєш, я-б хотїла, — говорила вона дубкови, — щоб ті люди зробили з мене дим: лучше від разу вмерти, ніж так жити. Там, під землею, я чую, як тисне мої коріння дуб; сказати йому — буде гнївати сь, менї-ж і так тяжко; а дивлячись на людий, робить ся ще тяжше. Я тобі не казала, що в мене було двоє дітий; — виросли вони з мого коріння тонкі і ніжні. Я дуже щаслива була тодї. Одного разу прийшли такі самі люди, зрізали коло самого кореня моїх дітий, обстругали з них галузки і забрали зі собою. Я довго дивилась їм в слїд, думала, що вернуть ся і зоставлять моїх дітий коло мене; нї. О, багато вони зробили менї; най їм Бог не памятає.

Дубок не находив слів, щоб потїшити березу і, співчуваючи, зітхав ..

Струмочок по цілих днях белькотїв одне і те саме, що сірі люди пють з нього воду, і що без нього їм було-б зле.

Про одну тільки новину довідались дерева.

Осика витягнулась і зобачила, куди утїкає струмочок. Він біг в долину і ховав ся в якомусь ясно-зеленому полї, на якому росли на тоненьких ніжках блакитнї квітки з жовтим серцем. Раз на те поле прийшла корова, і зникла в ньому, і над нею знов зазеленїло те саме зелене, мягке поле.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Дуб поволі скидав зі себе торішній лист і надягав нове вбрання, а дивлячись на нього, почав вбіратись дубок.

Береза все про щось думала і хитала зеленою головою з розпущеними косами.

Осика по цілих днях тремтіла і нарікала на здоровле, хотяй пекло сонце і не було вітру.

VI.

Одного дня дерева зобачили, що люди привезли багато великих блискучих ужів, укладали їх рівно в два рядки, і поміж ними посипали піском. По тих вужах стали їздить візки на чотирьох маленьких колесах.

Принїс раз новину й струмочок.

Голосно белькотів з під містка і хвалив ся, що в нього є гарні цяцьки.—Сьогодня, коли я витїкав з скелї, прийшла дївчина брати воду; вона голосно кричала: її нареченного привязали до стовба люди і вкинули йому в груди багато сірого жолуддя. З її очий падали в мене великі блискучі перли, я їх несу туди в низ і там буду ними гратись. І, весело підскакуючи сірим тїльцем через каміньчики, поплив в долину.

Береза згадала, як їй люди пробили груди, вставили туди деревинку, а по тій деревинці біг її сік в велику дїжку і падав зі срібним дзвоном. Шкода стало березї дївчини нареченного і тих перлів, котрими буде гратись струмочок.

Дубок зрозумів, чого засмутилась береза, гдадив зеленими вітами її стан і обурено говорив:

— Не люблю я сього струмочка з його пустою головою.

Сосні певно надокучило мовчати, бо звернула увагу на сї слова і спитала:

— За віщо ти його не любиш?

— У нього нема жадних ідеалів.

— Ідеалів, — протягнув дуб, — а на що йому ті ідеали, хіба йому зле живеть ся.

— Хіба ідеали повинні буть тільки у тих, кому зле, — спитав дубок.

— Запевне, — загув дуб, — ідеали най подобають ся таким дурням, як ти. Поважна деревина повинна думати о тім, щоб їй добре розкорінитись, навипускати як мога більше парустків і вродить багато жолуддя, тодї не страшно стояти нї на морозї, нї на сонцї, все тобі буде на поміч. А он ідеали у нашої берези, і що з того? Кора на нїй тонка, довбонув раз ножичком — і пробив груди, а в мене — кора кріпка, не хутко добереш ся до мого тїла і, чортового батька, напєш ся мого соку.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Може воно й так, а все-таки тяжко жити без них.

— Ха, ха, ха — засміялась груша, — я живу без ідеалів 40 літ і менї анї крихотки не тяжко. Буває иноді тяжко — то від грушок, котрих я роджу безліч, а свій тягар тільки приємний.

Осика заскрипіла:

— Як можна так голосно реготати; вітру нема, я трохи заспокоїлась, знов розбудили. Не помислять, що може кого й разить такий міщанський сміх.

— Запевне, — заговорила сосна — ідеали гарна річ, я люблю, коли за них балакають, тільки в житті їх не можна проводити, бо загинем.

— Як-би у вас болїло так, як у мене, то ви не думали-б о таких дурницях, — приткнула осика.

Береза тихо зашелестїла:

— Мовчи дубок, все-одно, тебе нїхто не розуміє, тільки насміють ся.

В ту-ж ніч береза почула, що до її хтось легко доторкаєть ся.

Се був дубок; він витяг ся в гору і тер ся кучерявою головкою о її коси і шепотів:

— Я люблю тебе, моя люба березо. Ти власне той ідеал, котрий я собі утворив, люба моя, біла березонько.

— Ой, Боже мій, Боже, — захитала головою береза, — на що ти се все говориш; тепер менї ще тяжче буде. Я теж кохаю тебе, мій любий молоденький дубок, але знаю, що ти менї не пара. Я вже хутко всохну, а ти — молодий; тобі ще жити треба.

А дубок все горнув ся і запевняв, що буде її любить, що коли виросте, принесе їй в подарунок свої перші жолудї.

Береза чула, як від тих слів повних пестощів і ласки, їй теплїє в грудях. Їй захотїлось взяти трохи щастя від життя і — нагнувшись, вона обвила дубкови голову зеленими косами.

І з тої пори береза ожила, пестотливо гладила косами дубка, мельодїйно шуміла листом, а коли бував вітер, в стомі і млостї гойдала тонким станом.

Вона не чула, що говорили круг неї, не звертала уваги, що по тих блискучих вужах вже бігала якась довга гусень, котра, дихаючи, випускала зі себе густий смердючий дим.

На полї вже стояли копи, в косах берези де-неде проглядали жовті цятки. Корінь дуба все більш тис і муляв їй ноги, стара рана болїла, а вона все забувала і ластилась до дубка, тонка і біла; гладила його кучері, а він все висше тягнув ся і пригортав ся до неї струнким станом.

Generated on 2015-08-07 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Пішли дощі, поспадало з берези золоте листє, в дубка теж порідшали кучері, а береза все тулилась грудями до дубка, гладила його голими вітами і була щаслива...

Одного разу, коли дубкови геть поспадали кучері, прийшли якісь люди, оглянули його кругом і стали копати коло його коріня.

Береза чула, як стукали чимсь острим по її корінняхі відрізували від її тїла маленькі білі корінчики.

Дубок гнув ся до берези і перелякано шепотїв:

— Береза, люба береза, що се?

Люди обережно виняли його тїльце з землї, загорнули аби-як коріннє берези, і понесли в той бік, звідки біг струмочок.

Сумно і тяжко було тепер березї.

Дуб по цїлих днях спав, і все більш його корінь муляв ноги березї, рана в грудях болїла, а від того, що люди повідрізували білі тоненькі корінчики, чула себе зовсїм слабою. Розпучливо дивилась туди, де занесли дубка, і тужно хитала вітами.

Пташок в гаю вже не було; сїрі люди кудись щезли, залїзна гусениця бігала і проразливо кричала; від того крику осика геть заслабла.

Прилетїв старий сердитий вітер, позбивав з дерев останнїй лист, і тріпав березою так, що пригинаючись чіркала косами по землї.

Опісля прийшла зима, і все поснуло мертвим сном.

На веснї всї прокинулись.

На дубї було безлїч струпів, а на грушцї — чорних грушок. Спала тільки береза — бруньок на нїй не було; стояла біла і обдерта.

. . . . . .

Дубка занесли і посадили коло воріт великого дому; з другого боку воріт росла маленька липа.

Цїлу зиму тужив за березою дубок, а на весну пізно розвинув ся.

Липа росла поруч з ним і цвіла жовтим пахучим цвітом.

. . . . . .

...Минуло кілька лїт.

Дубок і липа давали тїнь і під ними поставили лавку. Голова дуба чіркалась об голову липи і, коли в дуба вродились перші жолудї, він кинув їх під ноги липі...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИКОЛА ВОРОНИЙ.

Найдорожчий скарб.*)

I.

—„Хто бунтує?.. Князь баварський?
Що?.. Стоїть за княже право?!
Ґульф не хоче підкоритись!..
Се цїкаво... се цїкаво!..“

Так на бе́нкетї гучному
Кидав грізні запитання
Конрад, римський імператор,
Повний гпїву й дивування.

—„Бач! ся ґава хоче права!
Може, їй корона снить ся?
А чи знає Ґульф, що право
На кінцї меча містить ся?!

Е, стрівай... Як бачу, треба
Обскубти хвоста сій птицї...
Завтра вранцї ми рушаєм
До баварської столицї!

Ми покажем недолузї...
Начувайте ся баварцї!
А тепер... на славу зброї
Нумо, друзї, ще по чарцї!..“

II.

Ой, то не хижа сарана́,
Не круки степ укрили,—
То Конрад рушив у поход
Свої потужні сили.

В Баварський край мечем, огнем
Він прокладав дорогу.
Столицю військом обступив
І взяв її в облогу;

Баварцї бились наче льви,
Жінки їх—наче львицї...
Але даремно! Не змогли
Відсто́яти столицї.

Скорив ся Ґульф: на те, мовляв,
Є певно до́пуст божий,
Щоб над столицею його
Замаяв стяг ворожий.

Хай буде так... І посланцї́в
З освідченнем покори
Заслав до ворога свого
Князь гордий і суворий.

Не сяло сонце з-поза хмар,
Туманом Альпи вкрились,—
І небо плакало дощем,
І бе́скиди журились...

Сумні вертались посланцї́,
Бо Конрад і на мову
Не дав ся зо́всїм, а прирік
Таку їм постанову:

—„Столицю знищу... Хто в нїй є—
Скараю і зневолю...
Але жінкам за вдачу їх
Даю життє і волю.

І що́ є сили взяти їм
На плечи дорогого,
Нехай беруть і геть ідуть—
Не вдію їм нїчого“.

Був ранок. Сонце вийшло з хмар
І глянуло в долину...
Яку-ж осяяло воно
Невидану картину!

*) Сей нїби історичний епізод, що скидаєть ся на „жарт крізь сльози“, належить до часів германо-римської імперії, власне до XI ст. Взято його з „Досвідів“ („Les essais“) давнього фр. філософа М. Монтеня. *Прим. автора.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Юрбою з міста йшли жінки,
На них-же, мов сувої,
Сиділи... їх чоловіки—
Уславлені герої!

„Так ось той найдорожчий скарб,
Що зважились ви взяти!“
Сміяв ся Конрад. „Я за ним
Не буду шкодувати...

Хвала вам, славні воякú
І лицарі до речи,
Коли з біди вивозять вас
Жіночі, ніжні плечи!

Ви горді з біса, та чомусь
Не звикли червонїти...
Чи поважатимуть же вас
Жінки, дочки і дїти?“

Сміялось сонце; гори, лїс,
Шаріючи, сміялись.
А Конрад сам і військо з ним
Аж за бокú хапались...

І ми з баварцїв сміємось.
Але спитать цїкаво:
Чи кожний з нас, чоловікíв,
На сміх той має право?

ІВ. СТЕШЕНКО.

Перед великим днем.

Місяць Лютий сього року — останний Лютий перед великим днем. На другий Лютий — сотні роковини народження нашого Ґенія, нашої сили й слави, Т. Гр. Шевченка.

Голосною луною пролетить се імя по широкій Вкраїні і за нею. Гарячим вогнем любови запалить ся кожне вкраїнське серце, і знову могутнїм морем здіймуть ся в ньому мрії, надїї на прийдешне. Але ті українські серця чи зроблять все для пошани свого найкращого сина? Чи всї відчують величезну його постать? Чи всї зрозуміють його розумом, а не тільки серцем?

Не хочу бути ворожбитом, а тим паче сумним, за прийдешнє. Не хочу передбачати тих струмнїв отрути, які з ріжних причин повстають на національних святах, подібних нашому.

Хочу тільки одного,—щоб уже нині, заздалегідь, хто цїлком відчуває душу нашого поета, відчув її ще більше; хто може відчути, але не цїлком розуміє, щоб захотїв його зрозуміти більше.

Хочу про нашого поета нагадати, бо треба нагадувати навіть про те, що ми знаєм, що ми любим, і для чого, одначе, ми не робим часто того, що робити завжди повинні.

Що-ж ми хочемо про поета нагадати? Ми хочемо спитати, чи всї памятають смисл національного нашого придбання в особі Шевченка?

Чи всї памятають його велике значінне? Не питаю про се в народа, нашого темного народа... Питаю, в так званої, інтелїґенції, сих більш

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

свідомих верстов... Знаю на се сумну відповідь і хочу піти їй назустріч. В чому і яка сила Шевченка?

Виясняти вагу якоїсь людини можна в двох напрямах — історичному, на полї доби дїяча і для його сучасників або близших наступників, — се вперше. І вдруге: в напрямі, сказати-б, вічному, незалежно від місця й часу, — при чому друга заслуга людини є безмірно цінніїша.

Ті-ж методи оцїнування мусимо прикласти і до Шевченка. Але не беремось поки що до оцїнки в повному обсягу його життя й дїла: розглянемо його тільки яко поета. Оцїнувати, а насамперед вияснити поета, річ взагалї, а в наш час особливо, не легка. До нього підходять з різних точок; видумують ріжницю між якимсь мистецтвом для мистецтва і мистецтвом для життя; визнають віддальність від реального життя чимсь прекрасним і т. д. І не розуміють одного: що всї паростї мистецтва, чи поезії, мають право на істнованнє, коли тільки вони дійсне мистецтво. Що широчінь творчости одного поета не підвалина для ганьби вузькости другого: кожен дає, що може, і в своїй сфері може бути великим.

Се необхідна умова спеціалїзації штуки.

Але, з другого боку, широчінь творчости одиниці, при однаковій силї творчости вузшого типу, дає перевагу першій. Трудно через таку мішанину поглядів встановити й крітерій для оцїнки, та встановляти його треба й можна. Але можна тільки тодї, коли дбати про ріжнобічність оцїнки і підходити до зяви з тими вимогами, яким вона може відповісти по своїй істотї.

З сього боку містико-символичній критицї до поезії Шевченка приходити зайво. Тим, хто шука за світом реальним світа нереального і жде від творів мистця на нього вказівок, в поезії Ш-ка не знайти для себе нїчого. Хіба містик буде ламати його творчість! Поезія Ш-ка є світ реальний, а коли часом і фантастичний, то не в містичному смислї модернїзму.

Той же критик і той читач, хто шука розгадок життя в самому життї, чи хто хоче переступити за межі його, але йде методом реальним, вважає житте за самоварту річ, а не тільки за символ, той в поезії Ш-ка знайде для себе багато.

Що-ж власне знайде? Перш за все — вічне. В чому-ж те вічне? В тому, що для багатьох здаєть ся малозрозумілим, для других неважливим, але в чому необхідна умова мистецтва: в мистецькому виконанню завдань. Що-ж є воно? Влучний вияв почуття, змальовання образів, їх гармонїя во імя настрою чи ідеї.

Без сього мистецького боку нема мистецтва; є лише блїдий кістяк

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

або розбита машина, з окремими гарними або й з усіма поганими частинами.

Чим творить ся мистецький бік твору? Силою почуття і уяви поета. Але й сього мало.. Треба владання внїшньою формою, — для поета, — словом. В слові істота й сила поета. В слові його почуття, картини, ідеї.

Великий поет — великий дух і велике слово.

Хто умів сполучити сї дві речі, того твори невмирущі, — більш чи менш, залежно від ступня уміння злуки. Нема нї одного поета, якого всї твори були-б у сьому смислї бездоганні, але нема й нї одного, хто-б мав титул невмирущости і не показав словом живих образів та почувань.

Бо, справдї, що значить невмирущість поета? Се залишене на віки в слові уміннє викликать в нашій душі відповідні уяви, або просто се— залишені в слові зяви.

Зяви, звичайно, внутрішнї, нашого духа, незалежно від того, що своїм предметом вони мають: чи внїшний світ, чи внутрішний — психіку автора або його героїв. Таким чином, свою невмирущість здобувають вічні твори через естетичний бік; через те, що являють ся вічною красою; тим, що викликають її завжди перед нашими очима.

Для краси творів неважливо, до кого і до чого вони відносять ся... Важливо лиш влучно розвязане питаннє „як", та й то в смислї головно формальнім, а не ідейнім. От через що визнають ся вічно прекрасними твори Гомера, Софокля, Данте, Шекспіра і др., не вважаючи на всю їх рїжницю. В тому-ж смислї, вічно-прекрасними можна назвати і твори Шевченка, не вважаючи на їх часом недосконалости і хиби. В них є багато образности, багато ідей, почуття. В них є багато такого, що може привабити кожного завжди. От через що навіть закляті вороги в його поезії знайдуть для себе де-що... А чого-ж треба більше для визнання твору вічно-прекрасним?

Зовучи твори таким найменнєм, ми прекрасне їх виконаннє не можем одрізняти од змісту, який може бути більш або менш широким, і за який не зовсїм продумана критика може поета або підносити, або легковажити. Зовучи творчість прекрасною, ми теж не можемо забувати ідейного її боку, що перешкажає часом насолоді прекрасними образами... І памятаючи все се, ми мусимо сказати, що в поезії Ш-ка багато змістового та ідейного матеріялу, щоб назвати її повною вічного прекрасного.

Поезія Ш-ка своєю широчиною може задовольнити багатьох і на багато часу.

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Чого ми шукаємо часом в житті та мистецтві? Тихо-ніжної або величне-бурхливої природи, з усіма її впливами на душу.

І природу, саму ріжноманітну, маємо ми в поезії Ш-ка: і наші поля й гори, і козацькі могили; і Дніпро-Славуту... І не наші поля й гори; і далеке море... Для чистого естета, що хоче цілком одійти од життя і відпочити на лоні природи, в поезії Ш-ка відповідного матеріялу багато.

Ще більш його для тих, хто хоче життя в самих ріжноманітних його проявах.

Є й сімйові картини з кольоритом іділлї, нпр., „Наймичка", є й з кольоритом інлівідуальної або сімйової драми—такі нпр., твори, як „Катерина", „Княжна" і ряд других.

Є в нього картини й соціяльної боротьби з сучасної йому доби і з історії: першими зайнято багато місця в „Кобзарі", і других досить згадати хоча б „Гайдамаки".

Є твори й національно-патріотичні, знов таки і відносно сучасного і відносно минулого.

Є твори й національно-політичні, що відносять ся і до нашого і не до нашого народу, до сучасного Шевченкови і минулого для нього.

Є в Ш-ка і народня фантастіка.

Є і фільософський елемент, і сама ріжноманітна лїрика на всякі сюжети.

І врешті в його поезії видко особливу ідейність в смислі демократизму.

Всї сили свого слова і духу вжива поет на боротьбу проти неправди, за скривджених людей, і всюди виявляє глибоку щирість.

Переліченых сфер, зачеплених в поезії Ш-ка, досить, щоб зрозуміти широчінь її, а, разом з тим, основу її вічности. Досить є в нїй матеріялу, що одійшов і одійде до минулого, але чимало й такого, що буде сіяти вічною красою. Що власне, — попильнуємо довести ширше иншим разом, а нині, вкажемо напр., на його історичні або побутові картини або лїрику альтруістичного типу.

Стверджуючи факт вічно-прекрасного в поезії Ш-ка, ми мусимо одначе не забувати можливої подвійної його влачі. Твір може мати вічне значінне або більш для людськости, або більш для рідної нації, — і се часом одрізняєть ся гостро.

Те-ж треба заважити і що до Ш-ка: в його творах є загально-людські мотиви і така-ж краса, — і окремі, національні мотиви. Сї останні для нас, Українців, мають і матимуть особливе значінне.

Правда, свобода, рівність і т. и. прекрасні речі; але коли вони гучать яко теорія, або коли вони десь в иншому місці, або в иншому

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

часі, а не в нас, і не для нас, чи для наших нащадків, — то проповідь їх не має такої виливової сили. І навпаки. Се приємне „навпаки“ і стосуєть ся цілком до Ш-ка. Він друг щастя всіх людей, але співа особливо про щастє рідного краю, який так потрібує його.

І через те, поезія Ш-ка вічне джерело любови до рідного краю і тільки примусова, історична нелюбов до тих, хто на заваді рідному щастю.

От через що широка і вогненна його поезія світитиме нам довго. Прийдуть инші часи, зявлять ся може поети більші від Ш-ка, але в його поезії завжди знайде собі всякий ще одну іскру, що освітить його душу.

Таким чином Ш-ко є представник вічного і в загально-людськім і в національному смислі слова. Він і для нас і не для нас. Він для всіх, хто хоче живучої води чистого духа.

З його ваги для нас випливає й історичне значіннє Ш-ка.

Він зняв голос за нас і про нас, коли нація поринула в темряві сну.

Се була дійсно траґічна картина. Се був нїби голос одинокого ратая в пустелї.

Але голос був близький до серця оспалих, і вони стали оживати. І ожили і живуть і житимуть вічно. І вічною гармонїєю бренїтиме в їх серцях поезія Ш-ка.

Загально-людська, національна, альтруістична, вогненна. Цїлий райський букет духових квітів, часом колючих і гострих, але повних високого призначення служити вічній вроді.

Такий образ поета представляєть ся нам по вивченню його творів.

Величний, палкий, але й нїжно-тихий, з журливими слїзьми на очах.

Таких поетів мало, не тільки в нас, а в цїлім світї. Їх одиниці, як в небі великі зорі...

Тим зорям ми обовязані своїм життєм.

Покажім же, що носим в душі світло ясних зор, а не темінь північну.

Що і наші душі гідні великого свята. Покажім се, і хай відносини наші до памяти великого поета натхнуть наші душі.

Наші душі й житте.

Перед великим днем великого поета!

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. ЄВШАН.

Літературні замітки.

(Нові повісти й оповідання Нечуя-Левицького.—Наша читаюча публика).

Я обіцяв поговорити окремо про два нові томи оповідань та повістей Івана Нечуя-Левицького [1]). Стаття про „Криве дзеркало української мови", додана до них, занадто сенсаційно подїлала й за її криком загубило ся вражінне самих творів. Не знаю впрочім, чи знайшли вони тепер чим-небудь показний гурт читачів.

Нові повісти й оповідання Нечуя значені роками останнього десятиліття, почавши від 1902 року, деякі були вже друковані, хоч в иньшій редакції, але тепер, зібрані разом в двох поважних томах дають змогу приглянути ся ближче, чим став талант Нечуя в останні часи. Питане цїкаве будь що будь з огляду на славу Нечуя як одного з перших наших письменників, який сотворив українську повість і відомий в історії лїтератури як майстер українського слова...

Ідейні основи того письменника не були сильні нїколи, хоч він любив і любить будувати свої твори обовязково на ідейнім підкладї. Свого часу почав говорити проти космополїтизму, видвигаючи український націоналїзм, — показало ся, що се була боротьба з вітраками, що улюблені його герої, власне „нові люди" ála Радюк, не можуть бути репрезентантами наших національних змагань — і не лише Драгоманів але навіть такий „лагідний" Конїський [2]) уважав за відповідне виступити з острою критикою Нечуєвого роману. Вже тодї, в 70 рр. він, видко, не орієнтував ся в нашому житю, якого напрям, як романїст, хотїв віддати. Так само не особливо орієнтував ся в лїтературі, коли став говорити про прінціп реальности, національности, та народности, як провідні думки лїтератури. Атакуючи ті погляди Нечуя, висловлені в окремій розвідцї в „Правдї", д-р Франко писав тодї: „Само поняте „правди" вимагає, щоб в лїтературі змальовані були і всї окремішности даного народа, — а сама цїль лїтератури — служити народови, — вимагає, щоби вона була для нього зрозумілою. Таким способом оба прославлені автором „прінціпи" — народність і національність, се то само, що й його самостійність — річи конечні і природні, але зовсїм не жадні провідні прінціпи", так як прінціпом не можна назвати спання, їди, дихання, і т. п., хоч се також річи правдиві, природні і для чоловіка конечні [3]). Взагалї — помилка Нечуя була все в тім, що він любив вламувати ся в отворені двері, — з того виходили всї його непорозуміня ідейні з українським житєм та з лїтературою...

[1]) Іван Нечуй-Левіцький: „Нові повісті й оповідання". Київ 1911—12. 2 томи: ст. 419+112—8⁰. (томи 7—8 збірного видання повістей).
[2]) Конїський: Коли-ж вияснить ся? — „Правда" 1875.
[3]) „Молот" 1878 — ст. 215.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але все таки Нечуй-Левіцький був у нас не буденним автором, свій талант белетриста умів використати і виявити його в ряді широких картин, осяяних красками та свіжістю української природи. Єфремов охрестив його „битописателем пореформенної України", — се половина правди, коли відкинути слова „пореформенна Україна", то буде правда ціла про Нечуя. Він був майстром в описуванню побуту, малярем картин, не конче тих, про які говорить критик. Що дійсно любив свою літературну працю — се видно з перших вже його творів. На повість „Микола Джеря" міг здобути ся тільки артист, залюблений в красу української природи... Шляху, яким повинна йти українська літературна творчість він не міг собі освідомити, але чув стихію українського слова, жив нею як письменник і дав цінний вклад в українську літературу...

90 роки почали відслонювати вже самі лиш слабі сторони того письменства. „Не той став", „Навіжена" — се вже повторення, типи і ситуації вже відомі... Широкого розмаху вже не було. Нечуй-Левіцький в літературі почав жити вже „з ренти", тим, що придбав давнійше...

А тепер стає перед нами з своїм доробком за останні десять літ. — І тут маємо вже лише руїни колишнього таланту, самі схеми, поначеркувані вже непевною та безсилою рукою. Основний фонд, з якого черпав весь час письменник, зужив ся.

Якими інтересами живе тепер Нечуй-Левіцький — видно з його праці про українську мову. — Але позатим — Нечуй навіть як „битописатель" зовсім підупав. „Кайдашева сімя", „Причепа", „Старосвітські батюшки та матушки" — яке те все повне кольориту, соковите і яскраве супроти анемії останніх творів! Там був розмах, темперамент — тут кінчить ся „битописательство" майже голою передачею безконечних розмов цокотух, описом розмов, хатньої обстанови, вигляду дієвих осіб. Разом з тим пропав і гумор. Автор „Баби Палажки..." вже не може тепер здобути ся на змальованє подібних, свого рода класичних сцен, гумор його тепер безсилий та млявий, кінчить ся оповіданнем про Грицька Бинду, як то він транспортував на село купленого в Київі бичка. Того рішучо за мало на Нечуя-Левіцького...

Найбільше проявляєть ся безсилість творча автора в браку всякої композиції. Теперішні його твори не мають ніякого центра, се орґанізми без костей, розлазять ся на наших очах, не мають ані початку ані кінця; саме лише говорене. Прочитати такі повісти як „Неоднаковими стежками" або „На гастролях в Микитянах" можна лише з великим силуванєм самого себе, а прочитавши не здаєш собі справи, на що вони написані, яка творча думка кермувала їх автором. Про актуальність теми я вже й не говору. В результаті теперішні повісти й оповідання Нечуя мають ще менше дійсно ідейного субстрату як колишні. В сфері національних ідеалів розріжняє тепер ав-

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тор двоякі типи чи двояких людей. Одні уміють говорити по українськи, люблять борщ, співають залюбки українські пісні, пишуть „книжечки для народа“ з области медицини, думають про „фінляндські полотна“ — Леонід з пов. „На гастролях в Микитянах“, Яків та Лїда з пов. „Неоднаковими стежками“ — другі нїчого не роблять, тільки думають про карти, про забави і пїятику, коли не про щось ще гіршого. На тім кінчить ся національна тенденція тих творів. — В сфері етики Нечуй знов розріжняє двоякі типи людей: одні здібні до любови ідеальної, другі гулящі та розпустні, і знають лише т. зв. вільну любов, яка сердить автора майже на кождім кроцї. Найцїкавійше те, що в вільній любови він обвинувачує не лише актьорку Софію Леонівну, але причепив ся й богу духа винної попадї Ладковської, звичайної сельської зальотницї, яка виходить просто на карикатуру. — Коли до того всього додамо гумористику в родї „телєґрами до Грицька Бинди“ та любоване в історичній маскаради, яке знайшло такий яркий вислів в костюмовій студії т. є. в історичній драмі „В диму та в полумьї“ (1657 р.) — то будемо мати в головному зачеркнені границї духових та літературних інтересів теперішнього Нечуя-Левицького.

А тепер від тих пережитків нашої літератури перейдемо до „злоби дня“...

Від нового року почав виходити цїлий ряд нових орґанів преси. Настрій громади підняв ся о сто процент. Перед тим було „тїсно“ для всеї української пишучої братії, йшли все скарги, що орґани служать клїкам і не приймають творів „чужих“ людей, хоч-би се були й не знати які таланти. Тепер нарештї стало просторнїйше, з поміж молодих українських літератів майже кождий став редактором. А своя „клїка“ очевидно найдеть ся скоро, і будуть люди писати. Богу дякувати—талантів у нас багато, понаписувано творів теж богато, не було лише на них місця.

Очевидно — можна і навіть треба з того всього тїшити ся. Як неяк ростемо. Але... тут власне треба-би взяти під увагу нашу публику. Вже давно сказав про нас Белїнський, що ми маємо масу письменників, як-би було ще стільки публики — то й не треба-би нїчого більше бажати для української літератури. Справа тут поставлена хоч і парадоксально, але добре. Бо дїйсно: а щож буде з публикою для тих всїх нових орґанів? Чи знайдеть ся вона так скоро?

В чужих літературах має кождий, менше чи більше відомий автор, чи який небудь літературний орґан свою публику. Се сталий круг читачів, які не лише купують книжку і передплачують журнал, — але перше всього інтересують ся ними, ждуть їх, читають, і горячо дискутують, зживають ся з ними, беруть до певної міри участь в літературнім житю, тріумфу-

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ють удачею свого автора чи свого орґану, солїдарізують ся з ними, навіть беруть на своє сумлїнє їх помилки. Там, де єсть така публика — можна говорити про лїтературу як вислів духа часу, там єсть власне оте Wechselwirkung поміж лїтературою і житєм, і ті зерна, які посїяла лїтература в житє громади вертають ся їй стократно.

Може я й говорю про якусь ідеальну публику, про таку, якою вона повинна бути, але думаю,— що вона не єсть знов чимсь таким неможливим. На всякий случай тільки говоренє до т а к о ї публики має ціль. В противнім випадку нема до кого говорити. А говорити треба, говорить ся вічно про виховуванє меншого брата, про його духові потреби, дискутуєть ся спеціяльно про те, якої власне поживи духової йому потрібно, самі письменники та критики поставили публику як найвисшу інстанцію над собою, люблять питати її в спірних справах. Чи не велике непорозумінє те все—чи не хибно тут з самого початку поставлені відносини до публики?

Бою ся, що ми занадто зайшли в глухий кут і тепер се мстить ся на наших лїтературних відносинах. Як скрізь в нашім житю, так і тут не має відповідної діференціяції. А тому єсть всяка нераз дуже кумедна а взагалї дуже шкідлива мішанина. „Смѣсь нижегородскаго съ французскимъ“. На кількадесять тисяч нашої інтелїґенції, яка говорить про освідомленє широких мас і просвіту меншого брата, нема гурту, який мігби удержати орґан—очевидно передплатою тільки,—який мігби розкупити 1.000 примірників доброї книжки. Нема і тут нїчого не вдїєш. Але за те, як часто почути можна слова: у нас нема що читати, нема добрих письменників, те все, що є, то дрантє. Попробуйте увійти в дальшу розмову з таким добродієм, то переконаєте ся, що він не знає того „дрантя“ навіть з імени, книжки у себе нїякої не має, а як має то нерозрізану, а як щось читав, то під примусом, ще за часів своїх „студій“. Такі добродії—се не виїмок а тип—се наша публика. Сенсаційні револьверові романи вона читає, а рідної лїтератури для неї нема. І тому я й кажу: наша лїтература і орґани лїтературного житя майже не мають публики, не мають до кого говорити.

Але винні тут найбільше руководителї „общественнаго мнѣнія“,— друга „публика“, яка творить лїтературу. З давна був у нас звичай, що письменник любив балакати з читачем „інтімно“, per ти, удавав простака перед читачем, просто „дурненького“. Се мало зблизити їх обох, письменника з публикою, автор сподївав ся знайти у своїм читачу найкрашою критика, який-би оцінив його твір своїм „здоровим“ розумом. Наслїдки виявили ся скоро. Демаґоґія автора стала певного рода conditio sine qua non, читач взяв верх, став вередувати, кермуючись своїм здоровим розумом почав установляти всякі закони для лїтератури і для письменників,—просто забув, що він тільки читач. Забув ся до тої мі-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ри, що сам почав писати вірші, атакувати редакції, став літератом. І як кажу, вже Белінський звернув увагу, що у нас дуже богато „творців", більше як читачів. Тепер, очевидно, коли справа задалеко зайшла, досить трудно навертати публику з її традиційного шляху, трудно від разу дати їй виховане і завести який такий лад. Вона тепер паном—і тому навіть найповажнійші журнали кінчать дефіцитами, книжка не оплачуєть ся, дійсних читачів мало Сьогодні майже кождий пересічний читач подасть вам ряд „аргументів" проти літератури і поодиноких авторів, кождий з них надзвичайно „мудрий". Він каже наприклад що той Стефаник собі думає, він всї розуми поїв чи що? Я красших письменників привик читати—а на такі річи я й сам здобуду ся, як схочу. Або пішла мода гіршити ся творами такими як Винниченка, тому, що вони „порноґрафічні". Кождий прекрасно знає, як жадно, з насолодою, читають ся всякі пікантні сцени в таких творах нашою публикою, але прочитавши їх з насолодою наш „читач" з емфазою скаже публично: я такого смітя не читаю. Зараз завтра пишу, аби менї не присилали більше журнала. Нехай навчуть ся шанувати наперед святі почування своїх передплатників!..

І йдуть листи до редакцій. Повні гніву, святого обуреня, наук моральних. Нераз се цілі трактати про обовязки літератури, якою вона повинна бути і яким ідеалам служити, що повинен давати своїй публиці порядний журнал... Нехай прийде в якім творі неприхильна згадка про попів, зараз протест в цілім ряді листів до редакції: вона винна, що автор оповідання вивів неґативний тип попа. Трапить ся щось „неморальне"—знов відпадає публика, обурена в своїх святих почуваннях. Публика пише: що він собі думає, той автор; а як би його мама або сестра були такими—приємно було би йому? Нї—перестаю виписувати журнал!—Зачепить хто-небудь учителїв народних,—знов біда: обида цілого учительства, яке... І так далї. Нехай редакція тепер спробує задоволити всїх, щоби нїкому не наразити ся, ані поодиноким людям, ані партіям, анї клїкам,—що з того вийде?

Вийде такий „літературно-науковий" тижневник, яким була „Неділя", що виходила 2 роки при львівськім „Дїлї." Вона поставила собі за прінціп—безпрінціпність, отворила свої двері на розтїж: давайте, люде, що маєте, ми всьому раді... Люди давали і „Неділя" виходила, публика могла бути вповнї вдоволена. Кождий мав тут, що хотїв: літературу, критику, науку, публіцистику, новелї, поезії .. Пішли до друку всякі „старі записники", причинки, др Щурат висипав массу старих черепків, подаючи їх з серіозним видом ученого, пішла всяка стара тандита, археольоґія, рецензії на „Церковний співаник на всї свята цілого року" і т. д. Аби всї були вдоволені, містило ся афоризми, в роді такого напр.:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Не одного доля кине,
На щасливую дорогу,
Але так неделїкатно,
Що при тім він зломить ногу.

Аби ґрафомани не нарікали—отворив редактор віддїл для „сезонової поезії“, з такою заміткою від себе: „Сьогорічний сніг має щастє в поетів. Недавно П. М. Петрушевич посвятила йому низку римів. А тепер ми одержали на тему снїгу знов кілька поезій з ріжних сторін нашої України“. І пішли вірші на тему:

Білий, білий, білий, білий
Пада, пада, пада снїг...

Містили ся також „гумористичні кавалки“. Одна письменниця видрукувала п. з. „Підслухане“ таку сцену: Мати чотирох доньок:—Бійте ся Бога, дівчата,—по кутах павутине—жених повісить ся!—Наймолодша розтріпана:—Нехай би вже й повісив ся, аби лишень приїхав!—А якийсь поет, що так скажу, помістив такий вірш—„Дума холостяка“:

О такеє то воно:
сьвітить місяць крізь вікно,
тихо всюди, хоч сїй мак,
лиш годинник бє так так...
ой так так знак тому;
Скучно спать самому... і т. д.

Одним словом—„Неділя“ так себе поставила, що і „неморального“ нїчо не трапило ся, і всї віддїли, які мають бути в „лїтературно-науковім“ журналї, були, і нїхто не був ображений, бо кождий читач міг присилати безпечно до друку „Підслухане“. В безплатнім додатку до „Дїла“ все було, що треба галицькій публиці і „Дїло“ певне себе могло бути острим критиком в лїтературних справах, зводило кампанїю з „Лїтературно-Науковим Вістником“, який стоїть нисше критики, нападало на його слабу беллєтристику, на повість Кобилянської...

Небішку „Недїлю“ я дав тут тільки як приклад—вона найкраще надавала ся для „науки моральної“, як не треба редаґувати лїтературно-критичного орґану, а властиво як треба, аби публика не ремствувала. З того йдуть дальші консеквенції, власне наука для тих, що вірять в публику і хотять впливати на її умовий та духовий розвій. Отже: або перейти на бік публики зовсім, дати собі тесати кіле на голові і грати в дудку ґрафоманів—але з тим всім й „Неділя“ не зайшла далеко і остаточно впала—або, наражуючись їй, попробувати йти супроти публики, поки вона не порозумнішає, виросте трошка бодай... Я почав від нових орґанів преси, які почали виходити. Тїшити ся ними можна і треба, „з обовязку“, але, знаючи обставини можна й бояти ся за них. Дай боже, щоб вони розвинули ся як найкраще, але, не в напрямі демаґоґії і не йдучи під лад публики, а дїйсно виховуючи її. А там далї побачимо...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А. ЧЕКИН.

Боротьба за виборче право жінок в Анґлії.

(Лист з Льондону).

I.

Боротьба за виборче право жінок в Анґлії увійшла нині в найкритичнїйшу фазу. Ми не скажемо, що проблєма полїтичної еманціпації жінок може бути розвязана тут лише тепер, або нїколи. Се було-б гіперболою, не оправданою ані житєвими обставинами, ані історією руху суфражисток в Анґлії. Але—се й робить з сучасного становища руху досить критичну ситуацію — нїколи ще ранїйше рух сей не стояв віч на віч перед такою великою можливістю задоволеня його вимог, як нині, в парляментську сессію р. 1912—13.

Передовсїм ідея жіночої рівноправности взагалї набрала за останню чверть XIX і перші десять лїт XX віка незвичайної популярности в широких верствах анґлїйського суспільства. Ся ідея за сї часи значно відбила ся на суспільно-полїтичному житю країни і особливо на економічному становищу жінок.

Всї стадії просвіти доступні нині жінкам. Від 1892 р. студенти і студентки більшости анґлїйських унїверситетів зрівняні в правах навіть що до одержуваня вченого звання. Чимало жінок одержують в Анґлії щорічно докторати і бакалявреати й чимало з них зостаєть ся при унїверситетах, як лєктори і т. п.

Богато також змінив ся і родинний лад Анґлії. Наслїдок февдалїзму—повна залежність жінки від її чоловіка, уступило місця відносної економічної її самостійности. Через Married Woman Property Act з р. 1882 (Закон про власність заміжньої жінки) заробіток, або яке иньше майно жінки коли вона виходить заміж не переходить ipso facto до її чоловіка, але зостаєть ся її власністю. Недавно ще в Льондонї мав місце епізод характерний для сього економічного становища жінок. Жінка одного лїкаря, виповняючи директиву своєї орґанізації—no votes no taxes (нема права голосу, нема й податків) кілька років не платила до державного скарбу належних податків, а що в Анґлії істнує закон, що чоловік відповідає за довги своєї жінки, то, кінець кінців з нього й почали правити жінчині податки. Та що він був сам небогатий і не мав з чого заплатити, а жінка його не годила ся дати йому на се ані шеляга, то його й потягли до вязниці. Діло дійшло до парляменту, й лїкаря тоді випустили, так і не змусивали його жінку заплатити довги до державного скарбу.

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Разом з сим і виключне право чоловіка на дітий не істнує вже від р. 1886.

Само собою, ні сі, ані анальоґічні їм акти парляменту, яких ми не можемо навести тут через брак місця, не становлять ще повної суспільно-економічної еманціпації жінок. Далеко не всї ще наслїдки патріярхату знищено в Анґлії навіть в родиннім ладї. Доволї сказати, що для розводу з невірним чоловіком жінці потрібно доказати судови не лише те, що він веде роспустне житє, але ще що він глумить ся з неї і бє її, тодї як чоловікови для розводу досить довести лише факт невірности з боку жінки. Але сї факти мають велике симптоматичне значінє. Вони визначають початок нового відношеня до питання жіночої рівноправности з боку дїячів і керовників державного житя в Анґлії, що, своєю чергою є відбитем нового погляду на питанне зі сторони широких верств анґлїйського громадянства.

За найкращу іллюстрацію сього стає те, що в Анґлії тепер майже нїхто, крім найобскурнїйших ретроґрадів, які здавна вже не грають тут нїякої ролї, не стане покликати ся на непристойність для жінок виходити поза мури семї. Всього-ж півстолїття тому назад, в р. 1861, з приводу смерти славнозвісної анґлїйської поетки Елїзабети Браунінґ, такий відповідальний чоловік, як мінїстер Фіц Джеральд, сказав: „вона була ґеніяльною жінкою; але її місце як і місце всїх жінок, на кухнї". В наших часах полїтичні дїячі визнають, що жіноча праця досить конечна не лише коло колиски та на кухнї, але й на полї лїтератури, що більше, вони нинї формально визнають, що й на полї полїтичної дїяльности жінкам належить роля не меньша, чим на полї лїтератури. За останнї роки, напр., ані одна виборча кампанія не обходила ся без аґітації зі сторони жінок серед виборців.

Таким робом, житє мало по малу вибило з під противників жіночої рівноправности більше тривкі підстави.

У них нема тепер прінціпіяльних арґументів навіть проти полїтичної еманціпації жінок, проти участи жінок в виборах до парляменту. Бо нинї в Анґлії жінки не лише *допомагають* чоловікови в його полїтичній дїяльности, але беруть і *активну участь в полїтичному житю країни, голосуючи на кандідатів до місцевого самоврядованя*. За останнї роки громадянство призвичаїло ся вже до того, що серед „радників" місцевого самоврядованя, серед членів „рад ґрафств" та иньших місцевих орґанів правительства (County Councils, County Boroush Councils Town і Parish Councils) фіґурує декілька жінок, що навіть висші уряди—як голови або мера, так й предсідателя ради — часто займають вже жінки. І треба сказати, вплив жінок на місцеве самоврядованнє показав ся остілько продуктивним, що

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

й ті, хто не хоче допустити жінок до участи в виборах до парляменту, не насмілюють ся виступати проти представництва жінок в „радах ґрафств“.

Тим часом в Анґлії сфера компетенції місцевого самоврядування не богато відріжняєть ся від сфери компетенції парляменту, оскільки річ іде про суть завдань того й иньшого. „Ради ґрафств“ дбають про умови істнованя мілїонів населення великих міст, парлямент — про умови життя всієї нації. „Ради ґрафств“ своїми by-rubs реґулюють економічну, суспільну і навіть полїтичну дїяльність лише меньшого числа людий, ніж се робить парлямент. Але, коли не звертати уваги на те, що охорона країни й представництво її інтересів за кордоном належить звичайно до парляменту і відповідальних перед ним мінїстрів, то в дїяльности низших і висших урядових і законодавчих орґанів знайдемо мало що такого, чим би вони ріжнили ся по сути. Фіскальна полїтика, напр., місцевого самоврядования не меньше розвинута, ніж загальнодержавна й, навіть, складнїйша за неї. Що до загального законодавства, то і в сім випадку місцеве самоврядованнє має широку самостійність, реґулюючи напр. просвітну дїяльність своїми by-rubs, майже зовсім незалежно від центрального орґану держави. Крім сього до нього головно належить переведеннє в житє виданих парляментом законів. Очевидно, коли жінки одержали право брати участь в законодатній і адмінїстративній працї місцевого самоврядования, вони тим самим одержали безперечне право на участь в полїтичній дїяльности взагалї. Бо від права дбати про умови істнованя мілїонного населення міст і права переведення загально-анґлїйських законів про права безпосередньої участи в законодатній дїяльности парляменту відстань невелика. „Як можна арґументовати — каже лїберальний посол до парляменту, сер Альфред Монд, — що людина, яка голосує на виборах до Льондонської ради (London County Council), робить ся зовсім иньшою, коли їй належить подати свій голос на виборах до парляменту, остілько, що вона розумію-чи, що треба робити на перших, нїчогісінько не тямить в других? Жінка може бути президентом Льондонскої ради, але вона вважаєть ся інтелектуально непідготовленою поставити хрестик на виборчому папері! Дальше сього нельоґічність не може йти“ [1]).

Ми навели тут всї сї факти, маючи на метї показати читачеви, при яких позитивних умовах рух суфражисток в Анґлії підійшов до поворотнього пункту своєї історії. Як раз при такій майже повній відсуности арґументів проти поворотної еманціпації жінок, проти задоволення головного домаганя суфражисток — votes for women (голос жінкам) —

[1]) Alfred Mond, Baronet, M. P. Questions of to-day and to-monow, London, 1912 стор. 218.

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

на ухвалу палати послів внесений урядом проєкт виборчої реформи. Ся реформа не дає ще права голосу жінкам. Вона дає виборче право лише всякому дорослому мужчині, незалежно від розмірів його маєтку й нищить плюралізм анґлійської виборчої системи. Але доволі поставити до свого проєкту поправку в тому сенсі, що слово persons в законі означає не лише мужчину, але й жінку — або яку иньшу анальоґічну поправку—щоб на сей раз жінка одержала виборче право. Знаючи, що серед послів є багато таких, які стоять за задоволенне домагань суфражисток і числячи ся з інтервенцією в сій справі зі сторони жіночих орґанізацій, безпартійного парляментського комітету жіночої рівноправности, робітничої партії, а навіть кількох міністрів (головно Льойд Джорджа, сера Едварда Ґрея і Голдеа) кабінет Асквіта рішив не робити, як звичайно, питання довіря з голосования такого роду поправок. Значінне сеї уступки зі сторони кабінету ми зрозуміємо, коли звернемо увагу на те, що з 667 послів 407 звісні більше чи меньше як сторонники жіночої еманціпації. Таким чином рішене кабінету відкриває перед сими послами повну можливість голосувати по совісти, без страху, що їх воля може підірвати позицію кабінету, який проводить поступове законодавство. Навість більше. Асквіт, сам рішучий противник політичної еманціпації жінок, дав формальну обіцянку зробити таку поправку орґанічною, коли вона буде ухвалена палатою послів, і боронити її, разом з цілим проєктом, перед льордами.

Чи можна-ж називати таку ситуацію критичною — спитає читач — коли все свідчить про негайний успіх поправки? Аджеж поза незвичайною популярністю ідеї політичної еманціпації жінок та повною неумотивованістю опозиції до сеї еманціпації ми знаходимо чи мало й неґативних обставин.

Насамперед — серед лїдерів і дїячів головних партій парляменту нема солїдарности. В самому кабінеті питанне жіночої рівноправности викликало ідейний розлам. Коли Льойд Джорж та иньші лїберали радикального крила стоять за задоволення домагань суфражисток, антисуфражисти мають сильну підпору з боку Асквіта й иньших лїбералів чистої води. Се спричинило ся до того, що поправка буде внесена не від імени кабінету, а від окремих членів його—або Льойд Джорджа, або Ґрея. Також й серед консерваторів се питанне не знаходить солїдарного розвязання. Декілька лїдерів, вплив котрих на партію дуже великий, не бачуть можливости задоволити домагання жіночої рівноправности. І лїберали, і консерватори — антисуфражисти — боять ся головно того, що еманціповані політичні жінки будуть голосувати проти їх партій й тому так само, як се зробили колись бельґійські соціялїсти, ведуть активну аґітацію проти ухваленя висше згаданої поправки до проєкту виборчої реформи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І тому лише сама робітнича партія, внесла вимоги суфражисток в свою проґраму і добиваєть ся adult suffrage, або признаня виборчого права для кожної людини, незалежно від її пола.

Друге — навіть серед тих, хто стоїть за задоволеннєм домагань жіночої еманціпації, не істнує однакового погляду на розміри й форми сеї еманціпації. Коли послїдовно — демократична робітнича партія й кілька радикалів на чолї з Лльойд Джорджем висувають проєкт повного зрівнання мужчин і жінок в правах, на підставі загального виборчого права, богато з послів уважають можливим допустити до виборчої урни лише частину жінок. Одні з них стоять за те, щоб участь в виборах брали лише ті жінки, які наймають на своє імя кватиру (house hold suffrage) і мають маєток оцїнений (по доходу) не меньше як в 20 ф. шт. Иньші-ж стоять за участь і заміжних жінок.

Нарештї — навіть на те не можна надїяти ся, що той, хто досї голосував за політичну еманціпацію жінок, буде голосувати також за неї й далї. Conciliation Bill, на підставі якого жінки мусїли одержати household syffrage, був напр., два рази ухвалений палатою послів великою більшістю голосів, але був провалений не меньшою більшістю. Ірляндські націоналїсти, які третїм разом попереду віддали свої голоси свому білю, тепер голосували проти. Одним з мотивів такої зміни позиції було те, що кабінетови потрібно заощадити тиждень часу за для білля про гом-руль. Можна сподївати ся, що коли буде поставлена на ухваленнє палати послів поправка про виборче право жінок, богато з послів — і передовсїм ірляндські голосуватимуть проти, щоб не проволїкати дебати в сїй спірній проблємі.

Само собою, такі умови роблять ситуацію незвичайно критичною. Се зрозуміли робітничі й радикальні посли, які ведуть нинї енерґічну аґітацію серед невтральних послів, особливо серед Ірляндцїв-націоналїстів — і як сповіщає Labour Leader (N—p Oct. 24 p. 1912) — досить успішно. Але, навіть беручи під увагу се, а також дїяльність парляментського комітету жіночої рівноправности, який консолїдує нинї сили парляментських суфражистів за для солїдарного виступу; ми ще не можемо сказати, чи буде дїйсно розвязана тепер проблєма політичної еманціпації жінок. Бо головна роля в утвореню належної атмосфери випадає на долю тих, хто веде боротьбу поза мурами парляменту. Лише тактика руху суфражисток може зробити потрібний вплив на широкі верстви анґлїйської демократії і таким чином спричинити позитивний вердікт палати послів. Позиція суфражисток анальоґічна тепер до позиції химіка-експериментатора, котрому вчасна додача нового елєменту визначає позитивний результат цїлого експерименту, але котрому треба мати ся на бачности, бо, в противному разї, йому доведеть ся переробляти сей

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

експеримент зпочатку. Недоцінити або перецінити ту або иньшу тактичну методу для суфражисток значить — підірвати шанси на успіх і, таким чином, продовжити ще на кілька років боротьбу за те, шо могло-б бути одержане зараз.

Очевидно, хто хоче зрозуміти суть сучасного моменту в боротьбі за виборче право жінок в Анґлії, той мусить звернути ся, головно, до тактики руху, до того, яким робом провадить ся тут ся боротьба.

II.

Взагалї серед суфражисток ми знаходимо лише дві тактичні течії. Одна, репрезентована в двох орґанїзаціях—Womens Social and Political Union (Жіноча суспільно-полїтична спілка) і Womens Ireedom League (Лїґа жіночої волї)—стоїть за „бойову“ тактику. Се так звані суфражистки, або мілїтантки. Обидві орґанїзації звістнї нинї всьому світу через свої виступи в мартї сього року, коли жінки били вікна в крамницях Льондона й иньших міст, били мінїстрів, і таке иньше. Друга течія представлена цїлим рядом орґанїзацій, найбільша з котрих се — National Union of Women Suffrage Societies (Національний союз жіночих суфражистських громад) — веде боротьбу лише „леґальними“, „конституційними“ методами, орґанїзуючи депутації до мінїстрів і парляментських послів, уряджуючи віча і походи, друкуючи аґітаційні листки, книжки про жіночу рівноправність і т. д.

Досї в русї суфражисток перевагу мала перша течія. І не без причини. Лише „бойова“ тактика довела проблєму полїтчної еманціпації жінок до того, що тепер є якась можливість розвязаня сеї проблєми, Сеся тактика поставила її на перший плян полїтичного житя країни.

До заложення Women Social and Politikal Union (або, коротко, W. S. P. U, як ми й будемо далї називати сю орґанїзацію) в р. 1903, в Анґлії рух суфражисток мав дуже малий вплив на суспільно-полїтичне житє. Декілька орґанїзацій ледве істновало, не проявляючи себе нїчим, крім публїкації кількох брошурок, та збираня від часу до часу невеликих мітїнґів. Primrose League (Лїґа проліска), найстарша суфражитська орґанїзація, яка істнує з р. 1883 — не добила ся навіть того, щоб підтримувати питанне полїтичної еманціпації жінок au front de la vi public. Теж небагато зробила й Womeńs Liberal Federation, досить стара й велика орґанїзація. Було, правда, внесено поодинокими послами кілька проєктів, котрі, як звичайно, були ухвалені палатою послів в першім читанню. Але, після короткої дебати з приводу другого читання, їх „заговорювали“, себ то відхиляли навіть без формального голосованння— і, таким робом, нищила ся вся робота суфражисток.

Отже разом з Women's Social and Politikal Union повстали зовсїм инакші умови боротьби. Ся орґанїзація клясовим складом своїх членів

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

по всьому рішучо відріжнила ся від старих. В давнійших суфражистських громадах брали участь, крім кількох інтеліґенток, головно аристократки та жінки міщанских верств суспільства. В W. S. P. U. головне ядро становлять дівчата й жінки трудових клясів — з фабричних робітниць, служащих в маґазинах, конторах і їм подібних складаєть ся більшість членів сеї орґанізації.

Сей факт був причиною й багатьох иньших особливостий W. S. P. U.—Сеж бо аксіома політичної науки, що лише демократія здатна до реальної діяльности в напрямі соціяльно-політичної реформи. Лише демократія має потрібну дісципліну й, що ще важнійше, дійсну потребу боронити свої інтереси. Інертність консервативних і ліберальних суфражистських громад залежала від того, що, в дійсности в них не було глибокої потреби політичної еманціпації. Отсю інертність старих суфражисток заступила в W. S. P. U. енерґічна праця. На чолі W. S. P. U. стали жінки, які перед сим перейшли школу робітничого руху — дд. Панкгерст і Деспард — одна, колишній член Незалежної Робітничої Партії, а друга — ще й досі бере активну участь в Соціяль-Демократичній (нині Британської соціялістичної) партії. Се виявило ся в зорґанізованости виступів сеї орґанізації та її працьовитости.

Головно-ж своїми „бойовими“ методами W. S. P. U. добила ся незвичайного успіху. Треба признати, що з початку, ся „бойовість“ була досить сумирна. Дбаючи лише про політичну еманціпацію жінок, дівчки з W. S. P. U. не звертали уваги ані на зґляди, ані на інтереси якої небудь партії. Вони поставили своєю ціґлю — висунути жіноче питанне на таке місце, з якого всякому було-б видно, що житє вимагає політичного визволення жінок. Через се ніодин мітінґ лібералів або консерваторів не обходив ся — з того часу як зявила ся W S. P. U., а потім й иньші демократичні жіночі орґанізації — без того, щоб на ньому не було пригадано авдіторії про політичну дісквалїфікацію жінок. „Votes for women!“ „голос жінкам“ — кождий читав на пішоходах, де вапною писали сї слова члени W. S. P. U. „Votes for women!“ — чув він на вічах, де суфражистки раз-у раз переривали сим окликом ораторів. „Votes for women“ — доводило ся слухати й послам до парляменту, поки полїсмени виводили за двері суфражистку, яка приковувала себе кайданами до стовпів жіночої ґалереї. Се все було shokind, не по звичайному якось. Але все се мало той наслїдок, що про Votes for women заговорила преса, заговорили всї ті, хто досі нїчого й не думав про домагання суфражисток і навіть не знав, чи істнують такі люди.

До політичного виховання широких мас анґлійської демократії в справі жіночої рівноправности додавали й щотижневі мітінґи (віча) по ріжних кутках країни — часом орґанізововані сотнями в один день,

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

на вулицях, в парках, в публичних салях — та многотисячні процесії (походи) з прапорами й піснями.

Але найтяжша практична праця „бойових“ суфражисток була під час виборчої кампанії — як ґенеральної, так і льокальних, в поодиноких виборчих округах. Тактика суфражисток була досить проста. Коли кождий з кандидатів давав формарльну обіцянку, що він буде голосувати за жіночу рівноправність і взагалї поперати справу полїтичної еманціпації жінок, суфражистки не вмішували ся в кампанїю. Але коли такої обіцянки якийсь з кандидатів не давав, проти його суфражистки розводили енерґічну аґітацію, орґанїзуючи інтервенцію на мітинґах свого кандидата, збираючи свої мітинґи та уговорюючи виборців не давати голосів противникови жіночої рівноправности. Де кілька лїбералів і консерваторів потратили свої мандати завдяки суфражисткам і сей вплив аґітації з боку суфражисток на результати виборів був офіціяльно признанний партійною пресою.

Само собою, ті, що перед тим не звертали жадної уваги на жіноче питанне, почали, тепер означувати своє становище в сїй справі. У парлямент досить міцна ґрупа послів завязала особливий безпартійний комітет жіночої рівноправности. В р. 1909, як нїколи серед тим, один за другим вносили ся в парламентї законопроєкти про полїтичну еманціпацію жінок і лише через те, що на дневнім порядку полїтичного житя країни стояло богато дуже гострихпроблєм—фіскальна (буджет Лльойд Джорджа), конституційна (veto льордів) та иньші, всї „жіночі“ проєкти не були ухвалені палатою.

Цїлком природно отже, тактика суфражисток-мілїтанток, які, не жалїючи анї себе, анї своєї енерґії, анї гроший, вели боротьбу за votes forwomen і навіть попадали під суд і у вязницю за те, що не звертали уваги на вимоги „громадського ладу і спокою“, — стала дуже популярною серед дїячок суфражистського руху і взагалї серед широких верств жіночої демократії. Се видко було по тому, що до W. S. P. U. грошї плили широкою рікою й зробили з сеї орґанїзації найбогатшу суфражистську ґромаду.

Але, розуміють ся, така тактика мала значінне лише до того часу, поки було потрібно винести проблєму полїтичного визволення жінок на денне світло. Коли-ж ся проблєма стала на дневнім порядку парляменту, W. S. P. U. мусїла зробити ревізію своїх тактичних метод. З початку, ся ревізія звела ся до того, що „бойові“ методи були скасовані й енерґія суфражисток сконцентрована на орґанїчній працї щоденної лєґальної орґанїзації. Се було в р. 1910, коли в перший раз в історії анґлїйського руху суфражисток повстала можливість задоволення його домаганъ. Кабінет Асквіта обіцяв дати послам можливість голосува-

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ти по совісти, а не по партійній дісціплїні з приводу Conciliation Bill'я. З боку суфражисток відповідю на се було те, що всякі бойові виступи були на якийсь час відсунуті — доти, поки кабінет держатиме своє слово. Се рішеннє суфражисток — як свідчить секретар парляментського комітету жіночої рівноправности Брайльсфорд — давало більше, ніж що иньше, популярности біля, і спричинило ся до дуже добрих відносин меж парляментськими суфражистами з одного боку й дїячами мілїтантських орґанїзацій з другого [1]).

Одначе, як раз в грудні р. 1910 мало місце друге розвязаннє парляменту, спричинене загостренєм парляментської кризи й тим, що кабінет Асквіта мусїв одержати новий мандат від виборцїв для рішучої боротьби з палатою льордів. Жіноча квестія була знову заслонена важнїйшою, з погляду парляментських дїячів, і Conciliation Bill в сьому році не пішов дальше першого читання, і хоча в новому парляментї він був знову-ж поставлений на дневнім порядку, але вже при трохи иньших умовах.

Як звичайно, неминуча близкість розвязання проблєми полїтичної еманціпації жінок загострила протилежність інтересів. Анти-суфражисти, серед котрих,як ми бачили, є багато видатних членів лїберальної партії й кабінету, повели активну аґітацію. Де кілька з них виступили з промовами, які мали очевидну провокаційну закраску. Мінїстр Todvays, напр., заявив, що жінки нехай не надїють ся одержати виборче право без рішучої боротьби, навіть без революції й кровопроливу. Бо, казав він, коли в р. 1832 йшла боротьба між анґлїйською демократією і аристократизмом, лише дійсна боротьба дала першій побіду, — отже також мусить вести ся боротьба й за виборче право жінок. Се з одного боку. З другого — суфражистки мали рацію не вірити мінїстерству, бо, крім Льойд Джорджа, нїхто з мінїстрів не голосував за Conciliatin Bill, звертаючи увагу суфражисток на те, що ся міра не демократична, хоча робітники й віддали свої голоси за неї. Потім, серед послів в останнїх часах повстала нова течія, яка, бачучи, що кабінет обіцяв поставити на ухвалу парляменту проект виборчої реформи, голосувала проти Conciliation Bill, щоб мати більше часу за для иньших „важнїйших“ білїв.

Все се було причиною того, що керовники W. S. P. U. і Womens Ireedow League зостали ся зовсїм не задоволеними з полїтичної сітуації й порішили форсувати її.—„Кабінет хоче робити як мога меньше, але він готовий робити все, що від нього вимагають під загрозою сили [2]) — казала міссіс Панкгерст, яка заложила в р. 1903 W. S. P. U. Через

[1]) The Progress of Women Suffrage, by Brailsford, Dails News Year Book, 1911, стор. 273.

[2]) „Votes for Women“, Iune 21, стор. 610.

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

се суфражистки знову взяли ся за „бойові“ методи — але на сей раз далеко иньшого характеру. В Анґлії почали ся такі зявища, як похід суфражисток проти вікон крамниць і міністерських покоїв, як проби тероризму й саботажу. (В Дублині, напр., була спроба вбити Аквіта, в якого суфражистка кинула сокиру й порізала вухо лідерови націоналістів Редмонду; тамже суфражистки запалили театр і т. д.

III.

Відповідю на відродженне бойовости в такій острій формі була з боку уряду незвичайно сувора репресія.

Богато суфражисток заарештовано — й серед них головних провідниць W. S. P. U., крім одної міс Крістабель Панкгерст, яка втікла до Парижа. Їх судили, як звичайних злочинниць і дали кождій найвисшу міру кари, не звертаючи уваги навіть на те, що присяжні визнали мотиви суфражисток за чесні й поручали їх до лагідного вердікту. А коли суфражистки обявили голодівку, домагаючись узнання їх за політичних, міністер внутрішніх справ, Маккенна, не згодив ся на задоволенне їх домагань і звелів годувати їх силою. Кількох з арештованих довело ся йому, кінець кінців, випустити, бо суворий режім каторжньої тюрми разом з насильним годуваннем дуже підірвав їх орґанізм, а де кільки з них переведено навіть одразу до психіятричної лїкарні, тому що їх нерви не витримали ганебної операції з харчовою руркою. Взагалї, сам уряд, відповідаючи на запитання робітничих послів і на протести лїберально-радикальної преси, визнав репресію занадто суворою.

Звичайно, така репресія не могла зломити „бойовість“ суфражисток. Суфражистки, природно, признали її за простий виклик до ще більше рішучих методів боротьби. Й серед них багато знайшло ся таких, які почали бачити в боротьбі за виборче право жінок не більше не меньше, як боротьбу полів, в якій одна сторона має в своїх руках державний апарат, а друга нїчого, крім тероризму. Але в свобідній країні, де перед всякою партією й орґанізацією відкрита повна можливість дїйсного впливу на політичне житє, відносно до реальної сили її в країні, терористичні методи по досить зрозумілим психольоґічним мотивам, не бачили, що вони грають лише на руку реакції, яка подібно як дон Базилїо з Севільського Цилюрника—добре знає, що „calomnier, calomnier, il en restera toujours quelques choses“, й зі всякого нерозумного акту зробить добрий арґумент проти політичної еманціпації жінок. Уже тепер, вказуючи на нерозумне поведенне кількох поодиноких жінок, які підпалюють почтові скринки, анти-суфражистська преса каже, що таким істеричкам давати треба не виборче право, а лише білет до психіятричної лїкарні...

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Найбільше лиха зробило відрожденє бойовости одначе не тим, що воно дало в руки реакції козиря проти руху суфражисток. Воно спричинило те, шо богато поступових навіть послів стали казати, що така тактика суфражисток дає їм право взяти назад свою обіцянку обстоювати справу політичної еманціпації жінок.

Се вже було видко, коли палата послів голосувала останній раз Conciltation Bill, і провалила його великою більшістю голосів. Річ у тому, шо нова тактика суфражисток виміряна проти кабінету Асквіта. Як ми побачимо зараз, вони хотять провалити його. Тим часом тепер богато поступових послів особливо заінтересовані в тому, щоб кабінет стояв міцно. Передовсім за се стоять ірляндські націоналісти, які надіють ся одержати в сесії 1912—1913 р. закон про гом-руль, коли Асквіт буде мати досить сили вести боротьбу за нього з палаткою льордів. Уельскі лібералі чекають від кабінета ухвалення парляментом закона про відділенє церкви від держави в Уельсї. Більшість лібералів тепер чуєть ся не на силах взяти верх над консерваторами на виборах, без реформи виборчої сістеми, яка своєю плюральністю дає перевагу консервативній меньшости виборців. Ся-ж реформа вже стоїть на дневнім порядку парляменту. Нарештї, істнованє робітничої партії є нелеґальним, через те, що найвисший Суд Анґлії визнав за недопустиму участь тред-юніонів в політичному житю, й робітники одержали від кабінету обіцянку скасувати сей вердікт відповідним законом. Таким чином, ані одна з підтримуючих кабінет партій не стане підривати тепер позиції кабінету. Й коли робітничі посли, не вважаючи на те, що вийде з сього, завжди голосували за Conciliation Bill, то Ірляндці, котрі держать в палаті білянс голосів, в першім читанню голосували за білем, а в другім проти, для того, що Асквіт перебалакав з Редмондом і показав йому, яка небезпека грозить кабінетови від позитивного голосованя Ірляндців. Але навіть і робітнича партія—коли голосуватиме за виборче право жінок незалежно від результату, —не стане форсувати кабінет, голосуючи, як сього вимогали від неї дїячки й провідниці W. S. P. U., неґативно проти кабінета при всякім випадку.

Така ситуація мала-б дуже поганий вплив на долю висшезгаданої поправки до біля про виборчу реформу, коли-б в політичному житю взагалї й особливо в русї суфражисток за останнї часи не стало ся кілька важних змін.

Передовсїм—як ми казали висше, Ірляндцї голосували проти Conciliation Bill головно через те, що вони бачили в сім голосованню улекшенне становища кабінету, а разом в тим, зміцненне ґрунту під білем про гом-руль, але зовсім не з якихсь прінціпіяльних мотивів. Отеж те-

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пер робітничі посли ведуть з ними переговори, звертаючи їх увагу на те, що потреби політичного життя Анґлії вимагають еманціпації жінок, та що робітники будуть підтримувать ірляндські домагання лише в тім випадку, коли Ірляндці не підуть проти поступових домагань Анґлійців. Як сповіщає новий орґан робітничої партії, Daily Cilizen, в ч. 30 жовтня, сї переговори ведуть ся успішно.

Потім—і се найважнїйше—серед „бойових" суфражисток мав місце розлам. Коли W. S. P. U. обявила рішучу війну всїм партіям — і в тім числї й робітничій—з чотирьох провідників сеї орґанїзації вийшли д. Лавренс і його жінка, які мають великий вплив на рух суфражисток взагалї. В руках сих десідентів зостав ся головний орґан руху—Votes for Women. Рівночасно багато орґанїзацій бойових суфражисток—рішучо відмовили ся від позицій W, S. P. U. Особливу вагу має та обставина, що таку поставу заняли робітничі орґанїзації, в яких беруть участь десятки й сотнї тисяч жінок—як Women Labour League та инші, котрі передше були солїдарні з W. S. P. U. Сї орґанїзації тепер рішучо підтримують робітничу партію.

Таке пересуненнє в руху суфражисток богато сприяло прочищенню політичної атмосфери, зробивши очевидним те, що коло терористичної орґанїзації нинї зостали ся лише далеко не важнїйші союзники й взагалї, не багато й членів.

Одночасно з сим пересуненнем, мала місце консолїдація всїх конституційних суфражистських сил. На останнїй конференції National Union of Women Suffrage Societies вже брали участь також делеґати від тих самих орґанїзацій, які ранійше виступали разом з W. S. P. U. З другого боку—„конституційні" суфражистки ухвалили більше рішучу тактику, уформувавши свої відносини до ріжних партій. Одною з головних резолюцій сеї конференції було те, що National Union of Women Suffiage Societies ухвалює підтримувати лише робітничу партію у всїх її виступах. Заразом постановлено взяти ся енерґічно за аґітацію серед невтральних верств громадянства, щоб мати під час виборчої кампанїї добрий ґрунт для боротьби проти урядових-лїберальних консервативних кандідатив й забезпечити побіду кандидатови робітничої партії.

Таким чином, коли рух бойових суфражисток роскладаєть ся й тратить своє місце в політичнім житю Анґлії, рух „конституційних" суфражисток, приймаючи більше раликальну проґраму й тактику, консолїдуєть ся й починає грати ролю представника більшости анґлійських жінок. Се, разом з активною роботою в напрямі консолїдації парляментських сил суфражизму, являєть ся головним зявищем політичного життя

Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

й каже сподівати ся красших перспектив боротьби за виборче право жінок, ніж можна було-б чекати звертаючи увагу лише на відрожденє бойовости.

Висше ми казали, що хто хоче зрозуміти сучасний стан руху суфражисток, той мусить звернути увагу головно на його тактику. Тепер ми бачили, що як раз в области тактики помічаєть ся процес ревізії. Результат сучасної кампанії, таким чином, цїлком залежить від того, чи скінчить ся сей процес до часу, коли боротьба увійде в останню, критичну свою фазу, чи ні. Але незалежно від практичних наслїдків теперішнього моменту в русї суфражисток, еволюція його й особливо ріжні фази історії бойового суфражизму становлять цїкаву та навчаючу картину того, яку ролю в полїтичній боротьбі грає уміннє зважити й оцінити той або инший момент й його потреби.

В. ДОРОШЕНКО.

Український науковий рух в 1912 р.

І торік, як і давнїйше, українська наука розробляла головно українознавство, рідко торкаючи ся „загальних“ питань. І се цїлком природне, зрозуміле й нормальне явище в тім ненормальнім становищи, в якім перебуває наша нація. На що иньше нам бракне й сил, й часу, свого-ж, рідного матеріялу стільки, що жаль бере, коли чоловік хапаєть ся за що иньше..

А коли треба й слїд, шоб наша наука не обминала й иньших дисциплїн (науки природні, фільозофія, соціольоґія і т. д.), то непростимий вже гріх для Українця лїзти в сусїдню історію, літературу й етноґрафію. Непростимий тому, що у Москалїв і Ляхів робітників і без нас досить, тим часом як у нас обмаль і на своє. Жаль стискає серце, коли бачиш, як по унїверситетах у Київі, Одесї й Харкові панове професори заганяють своїх слухачів у таку страшну московщину, що з тих студій для українознавства нема навіть посередньої користи... Люди студіюють напр. Писцові книги, і для сього скрізь шукають чужого матеріялу, тим часом як у себе дома під боком, у Київі або що, мають цїлі гори непочатого рідного архивного матеріялу, а скільки то його по архивах Москви, Петербурга та иньших!

Здаєть ся, нема чого й ридати ся, бери ся до свого добра, студіюй його й пиши, пиши... Скільки цїкавих тем, скільки несподїваних відкрить, скільки блискучих моментів, постатей... здавало ся-б „ось де

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

наша Слава, люде, Слава України", ні. люде пруть ся на чужину шукати доброго добра...

І чим далі, все гірше! Коли давнїйше ми бачили в чужих, „сусіднїх" мовах, спеціяльно московській, чимало праць по українській історії, літературі, етноґрафії, то тепер їх стає все меньше й меньше...

Обрусительна система по волі, а послїдовно готова нас обезлицити, зробити нас народом без свого минулого, без усякої самостійної традиції, без батьківщини, народом „дядьків", не більше...

І хто його зна, до чого-б дійшло українознавство, як-би не підняла його на свої плечі молода українська наука. Тільки там, де є свідомість національна, тільки там є й чинна любов до розроблення науки, пізнання рідного народу.

Тіж, що звуть себе „общеросами", що зробили вони на сім полї? Нїчого, нїчого... А „вчені" з табору Пихнів, Шульгиних, Стороженків та Савенків не раз божили ся й кляли ся перед нами, що вони люблять рідну землю, що їх породила, і нарід, який живе на сій землї, нарід їх батьків і дїдів своїх, але не „тэже малороссы" й „общероссы" студіюють рідну історію, історію літератури, мову, фолькльор, а як раз Українцї, ті самі „Українцї", на котрих вони „рекут всяк зол глагол", лаючи їх і доносячи на них між иньшим і за сї студії, котрі виклинають як „мазепинську" науку.

Нехай, значить, на землї нїхто й не знає, що й була на світї якась, Україна...

Таку саму безплідну смоковницю становлять і „галицкіе русскіе", чи просто „москвофіли".

Тут процес уже дійшов свого льоґічного кінця. „Общерусской" або просто москвофільської науки в Галичинї не істнує, навіть на теми краєві. Науку в дійснім значінню сього слова, а спеціяльно українознавство в Галичинї можна побачити лише в національно-свідомім таборі. Галицькі „кацапи" се вже цїлком „гріб побілений".

Отже по обох боках „історичної прірви" над питаннями „хто ми, що ми, чиї сини, яких батьків?" працюють лише живі, свідомі національно елєменти. Що раз більше ми стаємо „самотними", що раз більше маємо покладати ся лише на свої власні сили. Та рівночасно зростає й крішпає наша власна наукова продукція, переводячи що раз більше в дїло старе „γνῶθι σεαυτον".

Та й хто-ж його й здїйснить, як не ми самі? Два огнища сього самопізнання поки що маємо. Одно вже по над двадцять лїт істнує і вже добре розгоріло ся, друге не так давно повстало, але й воно потроху міцнїє і вже ясне світло навкруг себе пускає.

Пригляньмо-ж ся до того „світу певечірнього". От-же Наукове

Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Товариство імени Шевченка у Львові, майбутня наша Академія Наук, випустило в минулім році такі видання:

1) 6 томів свого наукового орґану „Записки“ (томи CVII—CXII);

2) 2 томи „Етноґрафічного Збірника“ (властиво чотири: один подвійний: XXXI—XXXII, і XXXIII в двох випусках, кождий завбільшки в справжній том);

3) один том „Збірника фільольоґічної секції“ (том XIV-й);

4) один том „Памяток українсько-руської мови і літератури“ (том VII-й);

5) один том „Матеріялів до української етнольоґії“ (том XIV-й);

6) один том „Студій з поля суспільних наук і статистики“ (том III-й);

7) один том „Збірника математично-природописно-лїкарської секції“ (том XV-и, в двох випусках). Разом 13, зглядно 14, великих томів розвідок і матеріялів сливе виключно по українознавству. Крім сього львівське Товариство видало другим виданнєм 6-й том творів Степана Руданського. Натомість „Українське Наукове Товариство в Київі“ видало тільки чотири томи: два томи своїх „Записок“ (томи X-й і XI-й), один том „Збірника Медичної Секції“ (книга 2-а) і один том „Збірника природничо-технїчної секції“ (книга 2-а).

По за сими зорґанїзованими науковими робітнями вийшло розмірно небагато видань, — розвідок, матеріялів і статей, що мають наукову вартість, або так чи инакше можуть придати ся для нашої науки, отже мають не скороминуще значінне. [1]) Переходжу отже до огляду всього того надбання. Почну з історії, передовсїм розуміють ся з найдавнїйшої. Тут мушу відмінити найсамперед нове, третє виданне, значно розширене й доповнене, I-го тому монументальної „Історії України—Руси“ проф. М. Грушевського. (Київ 1913, ст. 650, ц. 4 руб.). Далї треба відмітити нове, друге виданнє иньшої роботи професора Грушевського, його популярної „Ілюстрованої Історії України“ (Київ, 1913, ст. 528), котра має чимале значінне й наукове, особливо завдяки тим високоцїнним ґравюрам, які в нїй знаходимо і які так яскраво унаглядняють нам нашу історію, роблять її для нас такою живою й, сказав би, дотикальною. [2])

Тїсно звязане з сими коштовними працями є виданнє д-ра Івана Франка „Причинки до історії України—Руси“. Часть перша (Львів, 1912, ст. 196, ціна 2 кор.). Тут хотїв автор подати критику історичних

[1]) Для відзнаки, згадки про менше важне, друкуєть ся петітом.

[2]) В 1912 році вийшов і російський переклад сеї історії під заг.: „Проф. М. Грушевкій —Иллюстрированная исторія Украины. Авторизованный переводъ со втораго украинскаго изданія. Съ 387 рисунками. Спб. Изд-во „Просвѣщеніе“, 1913. ст. XVI+536, ц. 3 р. 50 коп.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

курсів проф. Грушевського, але ся критика властиво не попадає в ціль, бо всї уваги й замітки д-ра Франка зводять ся до того закиду, що проф. Грушевський не так, як би хотїло ся авторови, використовує джерела, не у всїй їх повноті. Але „повнота“ річ, як відомо, відносна, і як би професор пішов за радою д-ра Франка, то його історія зробила ся-б хиба свого роду збіркою, передруком оповідань Геродота, Іордана, то що, а не науковою історією. В своїх „Причинках“ подає д-р Франко цїлу купу перекладів, невикористаних ніби професором, оповідань кількох старинних авторів.

Що до методи праці д-ра Франка, то досить буде зауважити, що, розмахнувшись на велику історію, він говорить і про популярну „Ілюстровану“ і про російський „Очеркъ“, мішаючи до купи всї сї так неподібні до себе і завданнєм і обробленнєм курси. Се розуміть ся не виходить на користь „критики“. В крашім разї книжка д-ра Франка може бути чимсь в роді „Виїмок з жерел до історії України-Руси“, але знаємо, що проф. Грушевський таки давненько вже дав гарну, наукову збірку такого роду „Виїмок“.

Згадаю ще на сім місцї популярну „Історію України-Руси“ покійного адмірала М. Аркаса, видану в другє в минулім роцї в Краковї (Краків, 1912, ст. XVI—424). Наукового значіння вона не має, повна помилок; ілюстрації — не сучасні ґравюри, а новітня мазанина. Се все не дає нам і трохи права й можливости рівняти її з усїх боків з прекрасною працею проф. Грушевського. Написана книжка Аркаса мовою приступною для російських читачів, чого не можна сказати про передмову д. Лепкого, (який закінчував се виданнє по смерти Доманицького).

Новим виданнєм вийшла торік іще одна популярна „Українська Історія“ Грицька Коваленка (Київ, 1912, ст 240, видання 2-ге „Віку“, доповнене).

Одмічу ще тут статю д-ра Богдана Барвінського „Історичний розвиток і національна приналежність українсько-руського народу“ в „Руслані“ 1912 р., ч. 5 і 7.

Дальше мусимо відмітити ще одну книжку проф. М. Грушевського: „Культурно-національний рух на Україні в XVI—XVII віці“ (Київ—Львів), 1912, ст. 248).

На сторінках „Вістника“ я вже мав нагоду звернути увагу читачів на сю незвичайно інтересну працю;[1]) тому звільнений знов про неї росписувати ся. Скажу лише коротенько, що кращого загального огляду культурної історії України XVI—XVII віків ми не маємо. Цїнність книжки побільшуєть ся її ілюстраціями, винятими з сучасних видань і рукописей. Разом з малюнками „Ілюстрованої України“ сї ілюстрації становлять цїлий музей нашої старовини, який наочно й яскраво виказує нам велике багатство нашої старої культури та свідчить, що ми нація з великим і цїкавим минулим, а не якийсь нарід „пастухів

[1]) Літ. Наук. В.“ 1912, кн 5 ст. 296—298.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

та свинопасів", як се не раз закидали та й досі, бува, закидають наші воріженьки, чи з „сусідів", чи таки з поміж наших власних перевертнів.

До історії XVI—XVII в.в. відносить ся й инша праця — „Студії над орґанізацією львівської Ставропігії від кінця XVI до пол. XVII ст." молодого дослідника, д. Федора Срібного (львівські „Записки", тт. CVIII, CXI і CXII). Праця ся, роспочата друком ще в попереднім році, і ще не скінчена в сім, основана на архивних жерелах і приносить дуже багато цікавого матеріялу для пізнання внутрішнього життя славетного брацтва. Автор докладно спиняєть ся на участи Греків у брацтві та в супереч поглядам польського вченого Вл. Лозінського доводить, що головну ролю у брацтві відогравав український елемент, а Греки мали другорядне значінне. Лозінський же казав, що ініціятива в життю брацтва і взагалї в життю львівських Українців того часу належала до Греків. Дуже багато інтересного матеріялу призбірав д. Срібний і для характеристики матеріяльних відносин братчиків.

До історії XVI і початку XVII в. відносить ся й робота д-ра Івана Крипякевича про знаменитого Поссевіна, початок котрої уміщений в кн. VI-ій льв. „Записок" („З діяльности Поссевіна", ч. I).

В XI-ій книжці київ. „Записок" д. І. Каманїн дав характеристику „Лицарства Козацького".

По історії-ж козацтва взагалї маємо книжку проф. М. Грушевського „Исторія украинскаго козачества", том I-й, яка є перекладом VII-го тому його великої „Історії України-Руси". (Вийшла при кінці року).

Історії XVII віку торкаєть ся ще одна праця „Чуднівська кампанія" 1660 р." д. В. Герасимчука. Є се докладно опрацьована студія про один із більших конфліктів між Московщиною й Польщею за Україну, що так траґічно скінчив ся для першої, здачою 50.000-ного війська московського під командою Шереметева під Чудновим (тепер Житомирськ. пов.), головно завдяки Юр. Хмельницькому, котрий перемінив фронт, порозумівши ся з Поляками, бо залежало йому більше на знищенню Москви. Переходимо тепер з XVII віку до XVIII-го. Тут передовсім відмітимо інтересну жерельну працю дра Івана Джиджори, „До історії Ґенеральної Військової Канцелярії" (льв. „Записки", том CVII), котра торкаєть ся мало ще дослідженого адмінїстративного устрою Гетьманщини, трактуючи про одну з важнїйших її центральних інституцій.

Сюди-ж треба віднести й критичні уваги „З історії устрою Гетьманщини" д. М. Василенка з приводу праці одеського вченого М. Слабченка „Малорусскій полкъ въ административномъ отношеніи", виданої в 1909 році в Одесї (див. льв. „Записки" т. CVIII).

Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Д. Василенко виказує слабі сторони великої роботи д. Слабченка і в звязку з сим переглядає деякі основні питання полкового устрою, межі сотенної орґанізації, відносини полкового устрою до давнійших староств, то що. Заговоривши про автономний устрій Гетьманщини мусимо відмітити ще український переклад того розділу відомого курсу проф. барона Б. Нольде, „Очерки русскаго государственнаго права“ (Спб. 1911), котрий торкаєть ся саме сеї автономії [1]).

Церковне житте на Запорожу в XVIII віці малює живий, інтересний нарис д. Ореста Левицького („Церковна справа на Запоріжі в XVIII ст.“, Київ. „Записки“, кн. X), а про житте нашого духовенства в Галичині в тім самім часі оповідає д. Меланія Бордун: „З життя українського духовенства львівської епархії в другій половині XVIII в. (льв. „Записки“ тт. CIX і CX і окремо: Львів, 1912, ст. 100).

На підставі актів митрополичої реґістратури з рр. 1747—1790, які тепер переховують ся в музеї ім. митрополита А. Шептицького, авторка малює нам не дуже світлий образ побуту українського духовенства. А в тім се лиш перша половина праці, в другій обіцяє д. Бордуняівна показати й иньший бік медалї. Про чужі „Нові праці по історії Галичини 2-ої пол. XVIII в.“ (1772—1790 рр) інформує нас д. Іван Кревецький в CVIII томі льв. „Записок“ (див. „Наукова хронїка).

Занотую ще при сій нагоді пару фелєтонів, що дотичать України XVIII в., аби врятувати їх від забуття. Є се стаття д. С. Подолянина в „Раді“ 1912 р. ч. 27—„Гетьман Мазепа в Західній Европі“; стаття Дра Вальтера Роде (Dr. Walther Rode) „Iwan Mazepa“ в кн. 4—5, „Ukrainische Rundschau“ 1912 р.,і фелєтони д. В. Різниченка в „Ділї 1912 р: „На могилї останнього Гетьмана України“ і „Реставрація палати останнього Гетьмана України“ перепечатані обидва в Харк. ґазеті „Сніп“, ч. 31—32.

Варто б ще наприкінці занотувати пару інтересних фелєтонів д. С. Подолянина, котрі торкають ся знайомости Европи з старою Україною: „Українець за кордоном і мандрівка в минуле“ (Рада 1912 і окремо, Київ 1912, ст. 23, ціна 6 коп., вид. „Дзвін“) і „Ucraina Seu Terra Cosaccorum“ („Рада“ 1912, ч. 219). Иншій знов фелєтон д. С. Подолянина „Наполєон I і Україна“ (ibid. ч. 141) переводить нас уже у XIX вік, показуючи о скільки і як великий завойовник цїкавив ся нашою країною, 1812 го року і фактам з ним звязаним на Україні торкаєть ся інтересний фелєтон д. С. Єфремова. „1812 й рік на Україні“ (ibid. чч. 199 і 200).

По історії Галичини XIX в. головно культурній, маємо ряд статей і розвідок молодого вченого д. Михайла Возняка.

Найсамперед відмітимо його статю „З історії введеня української мови в галицьких середнїх школах в 1-шій половині XIX в.“ („Наша Школа“ 1912 кн. IV—V і VI), що становить цїкавий знадібок взагалї до культурної історії тогочасної Галичини, бо як слушно говорить проф. С. То-

[1]) Б. Нольде, Автономія України з історичного погляду. В перекладї і з передмовою Миколи Залїзняка. Львів, 1912, ст. (6)+53, ц, 30 сот.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

машівський, словами котрого кінчить автор свою користну розвідку: історія української мови в галицьких ґімназіях є до деякої степени образом культурного й політичного розвою галицьких Українців". В сій науці, себ-то в тім, як вона поставлена була, треба шукати, каже д. Возняк, між иншим причин малого поступу галицьких Українців, тої мертвеччини, що запанувала була в їх життю, зміцнення москвофільства. В иншій статї „з-за редакційних кулїс віденського Вістника та Зорі Галицькоі" (львв. „Записки" т. CVII) д. Возняк знов торкаєть ся культурного життя Галичини, публїкуючи тогочасні писання, які обстоювали права народньої мови, і які за се обстоюваннє відкидали перейняті москвофільством редактори згаданих часописей. Цїкавий матеріял „До історії української наукової і просвітної орґанїзації в Галичинї 1848 р." подає д. Возняк в CX т. львв. „Записок". Мова в нїй про відомий „Собор руских ученик", котрий властиво був зїздом тодїшньої нашої інтелїґенції, бо стількох ученик, як тоді зібрало ся на тім соборі, розумієть ся, й в нашпх часах тяжко нарахувати.

Той же автор в статї „З зарання української преси в Галичинї" (ibid т. CXI) знайомить нас з заходами галицьких Українців таки в 1848 роцї коло видавання часописи.

Д-ка Евстахія Тишинська спиняєть ся на відносинах між Погодіним і Зубрицьким в статї „Погодін і Зубрицький" (ibid CX), виказуючи заслуги Погодіна коло розбудження ним умового руху серед Галичан на полї історичних дослїдів та заперечуючи його обединительні змагання.

З суспільно-політичної історії тогочасної Галичини маємо лише одну розвідку д. Івана Кревецького „Баталїон руських гірських стрільців 1848—1850 р.) (ibid т. CVII). Сю розвідку передрукував автор в своїй книжцї „Руська самооборона на галицько-угорськім пограниччу. 1848—1850 р." (Львів 1912, ст. 83), про котру я вже мав нагоду говорити в „Лїт. Наук. В." докладнїйше ще торік (див. кн. X, ст. 187—189). Відсилаю охочих до тої рецензії.

Резюме всїх дотеперішнїх дослїдів над культурним життем Галичини до половини XIX віку знаходимо в книжцї д. М. Возняка „Просвітні змагання галицьких Українців в 19 віцї (до 1850 р.)", виданій тов. „Просвіта" у Львові [1]). Книжка склала ся з статей друкованих протягом минулого року в орґанї сього Товариства „Письмо з Просвіти".

Подає вона загальний популярний нарис культурної історії Галичини і може служити гарним доповненнем відповідного роздїду „Історії українського письменства" д. С. Ефремова, малюючи ті умови, ту обста-

[1]) Львів, 1912, ст. 54.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нову, в яких повставало й розвивало ся галицько-українське письменство. Щоб покінчити з Галичиною 1-ої половини XIX в. принотую ще статю д. М. Тершаківця „Про наклад Русалки Дністрової (Льв. „Записки“ т. CVIII), в котрій автор старає ся дійти, скільки примірників її друковано і що коштував друк.

Новійшого культурного життя Галичини торкають ся деякі спомини й матеріяли, між котрими передовсім треба відмітити вихід в окремім виданню 1-ої частини „Споминів“ д. Олександра Барвінського [1]), друкованих передше в „Руслані“. Спомини сі мають особливу цїну завдяки доданним до них листам Кулїша. До 80-х років (1884—1887 р.р.) відносить ся „Історія одної студентської громади“ д-ра Осипа Маковея, (Львів, 1912, ст. 29, перед тим в ч.ч. 44—49, „Руслана“) котра знайомить нас з життем галицьких ґімназистів [2]). До історії москвофільства маємо знов у „Руслані“ (1912 ч.ч. 59, 60, 62—84) „Матеріяли до зносин москвичів з Росією“.

Для історика укр. середньої школи найновійших часів придасть ся праця д. Никифора Даниша: „Нарис історії п. к. ґімназії з руською викладною мовою в Коломиї від її основання 1892/3 до 1911/12 року“ (Коломия, 1912, ст. 52,—відбитка зі „Звіту“ Коломийської української ґімназії за 1911/12 шк. рік).

Тут же можна відмітити дві инші роботи, присвячені справі, що останнїми часами стала на передї укр. громадського життя—справі українського університету у Львові Перед нами дві публїцистичні брошури, присвячені сїй велико важній справі. Одна загальна, друга—має спеціяльнїйший характер. Се—„За український університет“ д. С. Будзи (вид. „Віку“ Київ 1912, ст. 50, ц. 10 коп.), друга дра Теодата Вінковського (псевд.), „Йосиф II чи Ян Казимир“ (Львів 1912, ст. 50, спершу в „Руслані“), писана „з нагоди святкованя мнимої 250-лїтної річниці єствованя Львівського університету). Автор рядом історичних фактів збиває арґументи Поляків, котрі завзяли ся вивести початки теперішнього Львівського університету від єзуїтської колеґії часів ще Яна Казимира.

По історії російської України XIX в. треба занотувати дуже інтересні матеріяли, подані покійним Василевим в CVII т. льв. „Записок“ в статї під заг.: „Причинок до історії українського руху в Росії“. Се — програма кружка укр. соціялїстів-федералїстів драгоманівського напрямку в 80-роках у Петербурзї. По за тим можуть бути користні для майбутнього історика отсї статї, огляди й матеріяли:

„Записки учителя“ д. Ю. Будяка, спомини з 1899—1906 років,

---

[1]) Спомини з мого життя. Перша часть. Образки з громадянського і письменського розвитку Русинів в 60-х рр XIX ст. з додатком переписки Ст. Новаковича, М. Лисенка і П. Кулїша Накладом Якова Оренштайна Львів, 1912, ст. 336, м. 8⁰, п. 1 к. 50 стор.

[2]) В Галичинї студент—се ученик середньої школи, ґімназист, бо студентів університету називають академіками.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

які дають дуже багато цікавого матеріялу для характеристики народнього шкільництва на Україні в наших часах.

Історик театру не обмине статей М Вороного, друкованих торік у „Літ. Наук. Вістнику“ під псевдонімом Homo „Театральне мистецтво і український театр. [1]) (Думки та уваги“), випущених і окремою книжкою під справжнім імям автора „Театр і драма“ (збірник критичних статей з обсягу театрального мистецтва і драматичної літератури, ціна 50 коп.)

Се низка думок з приводу цілого ряду болячок нашого театру.

Докладну і всесторонню картину українського культурно-національного руху на російській Україні і тих умов, в яких доводило ся йому розвивати ся, маємо в статі д. М Гехтера „Українське житте“ в 1, 3 і 4 кн. „ЛНВ“. Призбирані ним факти придадуть ся будучому історикови сього життя. Не обмине він і иншої статі того самого автора — „Український читач про українську часопись“. („ЛНВ.“ кн. 5—8), в котрій розроблені цікаві дані для характеристики сучасного нашого руху на рос. Україні, зібрані анкетою редакції покійного „Засіву“.

Мусітиме історик переглянути й статі проф. М. Грушевского, Ів. Стешенка, М. Русова, присвячені М. В. Лисенкови (Київ, „Записки“ кн. XI), проф. М. Грушевського і В Щербини про Я. Шульгина (Льв. „Записки“ і Київські, кн. X), а також збірник „Памяти Василя Доманицького“, виданий під заг. „Чистому сердцем“ вид. „Вік“ (Київ 1912, ст.—146).

Крім того вийшла „історично-статистична розвідка“ Т. Осадчого „Українське селянство та його історична доля“ (Київ, 1912, ст. 32, ц. 20 к.), в котрій автор переглядає невеселу долю нашого селянства, але ся брошура має лише як виданнє популярне значіннє. За те вже дещо цікавого про недавнє минуле й сучасне знайдемо в фелетонах С. Перфецького „З життя Холмщини“ („Діло“ 1912, чс. 69—74).

От все на нашій мові, що так чи инакше торкаєть ся нашої історії, старої й недавньої.

По за тим появило ся кілька праць про нас, наш нарід, землю і відносини в инших мовах. Здебільшого написали їх таки самі Українці, або прихильні до нас люде.

Годить ся хоч коротенько згадати за найцікавійші з сих праць. Отже передовсім мусимо відмітити книгу д. Вячеслава Липинського „Z dziejów Ukrajiny“ ст. XXIV+675, видану торік у Кракові, де крім перекладу на польське поважних розвідок проф. Грушевського маємо й ряд оригінальних, високоталановитих, повних глибокої й бистрої думки і широкого історичного знання дослідів самого д. Липинського. Книгу його ціла укр. преса стріла однодушними похвалами і лише польська так само однодушно неощадила авторови лайок, інсинуацій, аж до закидів „ренегатства“ (!!!) за його гарячу любов до рідного

[1]) Див. кн. 6, 10 и 11.

Generated on 2015-08-07 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

краю, покинутої своїми вищими верствами України. Книжка кличе їх вертати до рідного народу, ставати його вірними синами, показуючи як колись у старовину предки не лиш зраджували, а й любили Україну і душу за неї клали. Присвячена книга памяти тих, що повернули до свого народу: В. Антоновичеви, П. Свєнціцькому і Т. Рильському. Зміст її такий: М. Грушевський. Українська Шляхта на переломі XVI і XVII віку, В. Л (и)пинський (й), Назви „Русь" і „Україна" і їх історичне значіннє, К. Шайноха, Як польщила ся Русь, далі йде кілька незвичайно цікавих історичних документів. Більшу частину книжки займає широка монографія Липинського „Станислав Михайло Кричевський; З історії боротьби української шляхти в рядах повстанців під приводом Богдана Хмельницького" (ст. 145–513). Після сього маємо його-ж дві блискучі статі:

„Дві хвилі з історії пореволюційної України", далі документи з часів Руїни. Закінчує книгу знана з „Записок" львів. статя проф М. Грушевського, „Союз шведсько-український в 1708 р." і В. Липинського „Промова Самійла Зорки на похороні Богдана Хмельницького по літописи Величка".

Такий зміст сеї високоінтересної книги, котру конечно раджу прочитати всім, хто любить рідну історію. Статі „Дві хвилі", як зачуваємо, вийдуть і по українськи. Передмова до книжки під заг.: „До читача української землі" була переложена торік на укр. мову в „Раді".

„Z dziejów Ukrajiny" належить до української історіографії і змістом і духом і автором своїм.

Та маємо ще одну книжку в польській мові присвячену нашій історії і сим разом уже справді польську книжку. Се пряця відомого варшавського історика д. Александра Яблоновского (Aleksander Jabłonowski), Historya Rusi południowej do upadku Rzeczy-Pospolitej polskiej (Краків, 1912, ст. XV+366, ціна 7 К. 50 сот.), видана Краківською Академією Наук. Д-їй Яблоновский чимало прислужив ся нашій історії, але студіював він її з польського погляду і цікавив ся нею не для неї самої, а тому, що колись наші землі були під Польщою. Отже його цікавила не українська історія, а історія окраїн Польщи.

З таких самих мотивів виходив він, забираючи ся і до сеї книжки. Краківська Академія звернула ся до нього, як знавця „Ziem ruskich" Речи Посполитої, аби він написав їх „партикулярну" історію для виданої нею „Encyklopedyi polskiej". Але нарис „dziejów jednego z odłamów Rzpltej" вийшов таки за великий для Енцікльопедії і Академія рішила видати його окремо, а що для окремого видання він був занадто конспективним, то автора упрошено відповідно розширити свою працю.

Таке походженнє сеї „Історії". Звідси ясні й його хиби. Найголовнійша хиба — се трактованнє нашої історії не як цілости, а як додатку до польської. Автор кінчить 1795 роком — роком упадку Польщи. Розуміть ся про Лівобережжа перестає він згадувати вже від андрусівської умови, так що наша історія виходить у нього надто кривобока. В однім тільки не додержав своєї методи. д. Яблоновский — він почав історію України таки „від початку", а не від інкорпорації її до Польщи. Се велика непослідовність. Розуміть ся, історія д. Яблоновского цікава не лиш з того погляду, як Поляк дивить ся на нашу минувшість, — автор безперечно знає „dzieje wchodnich kresów Rzpltej" та стараєть ся обєктивно, як на Поляка, їх змалювати.

Се все не дозволяє нам перейти над його книжкою до порядку дневного, як над „розвідками" якого-небудь Равіти-Гавроньского, або нашого таки земляч-

Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ка П. Ковалевського, що написав чорносотенну „Исторію Малороссіи“ (Спб. 1912, ст. 220, ц. 1 р. 50 к.). Як перегляд історії польсько-українських відносин і почасти історії Польщи на нашій землі книжка д. Яблоновского користна, але читач не повинен забувати, що автор її передовсім польський патріот, а потім уже вчений.

Не забуваймо чим кінчить д Яблоновский свою книжку — розділом „siły żywotne żywiołu polskiego (sic!) w ziemiach ruskich Rzpltej w dobie jej upadku, jako rękojmia odrodzenia“ (sic!).

Не про наше відродженнє говорить автор нашої історії, а про відродженнє польського елєменту на нашій — не своїй землі! Наше відродженнє йому вороже. З нехітю бовкнув він фразу про „zakusy“ Йосифа II „podniecania ruszczyzny“ в Галичині, але тішить його, що польський елємент в Галичині дає собі раду і з „перфідією віденською“ і з „podnoszocą się wrogo ruszczyzną“, котрій ставляє „успішний опір“ (ст. 359).

Автор сподівається ся, що і на правобережній Україні Поляки „утримають ся на належнім їм становищу і можемо з жалем признати, що сподівання сї не марні: переслїдуючи наш рух та стараючися зрусіфікувати нашіспоконвічно „руськї“ землї (адже ж ми „русѣ русскихъ“, бо миж стара Русь, а не Московські Русичі з Фіннами помішані) російський уряд тим самим відступає їх на поталу польщизнї.

Сумна доля бідолашної Холмщини найкращий сього доказ. І vice verso: не будь українського руху в Галичині вона давно-б спольщила ся! Сього не хотять бачити слїпі оборонці „русскости“ з поміж наших землячків та сусїдоньків. Лїберали-ж à la Струве, гадаю, таки й свідомо ділитимуть з панами Поляками наші ризи.

На закінченнє додам ще пару прикладів з „історії“ Яблоновського на характеристику його поглядів. Повстаннє укр. народу за Хмельницького на його думку — бунт, а сам Хмельницький—демаґоґ. Автор плаче, що Польща, яка в самій собі nierządem стояла, „nie była w stanie ująć na stałe w mocne ręce niesfornych żywiołów jej kresowych“ (ст. 244)

Так само й гайдамаччина для нього — лише бунт гультаїв, „którzy nie chcieli się poddawać wymaganiom nowych, krępujących nieokiełzaną ich swobodę stosunków“. Бунту сього-б не було „gdyby nie znany brak sprężystości władzy“ (ст. 339). Погляди, як бачимо, найординарнїйші. Та до инших і не здатна піднести ся польська патріотична історіоґрафія. Тут уже й між Равітою й Яблоновским нема ріжниці, бо се-ж повстаннє українського народу проти польського панства!

Co innego повстаннє польського панства проти moskiewskiej держави напр. — то вже не бунт, а повстанцї, не гультаї „w najgorszem znaczeniu tego terminu“, говорючи словами д. Яблоновского, а лицарі і герої. О польська історична сумлїнність і обективність!..

Не спиняючи ся докладнїйше на чужомовних працях взагалї, що так чи инакше доторкають і нашої історії, відсилаючи охочих до бібліоґрафії по славянознавству Спб. Академії Наук, український віддїл котрої за рік 1912-й складаєть ся при допомозї Бібліоґрафічного Бюра Наукового Товариства ім. Шевченка [1]) нижче я відмічу лише важнїйші з сих праць.

---

[1]) Користним може бути для читачів постійний бібліоґрафічний покажчик польської історії в львівськім історичнім журналї „Kwartalnik Historyczny“, бо

Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Передовсїм мушу відмітити 3-й том солїдної працї на нїмецькій мові про стародавнїй памятник нашого права — „Das russische Recht (Русская Правда)“ проф. дра Леопольда Карла Ґеца. Третїй том присвячений третїй редакції Руської Правди (перший, що вийшов в 1910 р. трактував про найстаршу редакцію, а 2-й (1911 р.) про другу редакцію) [1]).

Критика стріла працю проф. Ґеца прихильно (див. рецензію на 2 й том проф. М. Владимирського Буданова в 10-й кн. київських „Университетск. изв.“ (ст. 1—18) і д. А. Преснякова на І і ІІ т. в журн. „Мин. Нар. Пр.“ (кн. 11, ст 153—167).

Для історії старої нашої культури дає цїкавий матеріял книжка В. Адріянової „Матеріалы для исторіи цѣнъ на книги въ древней Руси XVI—XVIII вв. („Памятники древн. письмен. и искусства“ Вып. CLXXVIII, Спб. 1912, ст. VI+161).

Кілька прань маємо до історії України литовського періоду.

Отже маємо велику працю але мало-самостійну д. П. Клїпатського, основану в великій мірі на історії проф. М. Ґрушевського[2]), далї продовженнє великої розвідки проф. І. Малиновського „Рада Великаго Княжества Литовскаго въ связи съ боярской думой въ древней Россіи“[3]), йогож „Сборникъ матеріаловъ, относящихся къ исторіи пановъ рады Великаго Княжества Литовскаго“ Томскъ, — 1912, ст. 139+LXX).

Про „Суды въ бывшемъ Великомъ Княжествѣ Литовскомъ“ пише д. О. Щербицький (Вильна, 1912, ст. LXXIX).

Д-ій Ян Якубовский в віддїлї II-ім „Prac Towarzystwa Naukowego Warszawskiego“ (віддїл наук антропольоґічних, суспільних, історії і фільософії) подав небезінтересні й для нас „Studya nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed Unią lubelską“ (Варшава, 1912, ст 104), а знов инший польський автор д. Пржемислав Домбковский представив „Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskiem w drugiej połowie XV i w XVI wieku“ (1447—1588, Львів 1912, ст 85+(1), ц. 2 кор.[4]). Далї треба відмітити останнїй випуск багатої на актовий матеріял працї проф. П. Жуковича „Сеймовая боротьба православнаго западно-русскаго дворянства съ церковной уніей (съ 1609 г.)“. Випуск 6-й (1629—1632 рр.)[5]). Живі образки з старого великопанського життя

сюди втягають ся на підставі „історичного права“ і всї працї по історії України. До речи сказавши показчик сей провадить бувший Українець Євген Барвінський, тепер „правдивий“ Поляк.

[1]) Dr Leopold Karl Goetz, Das russische Recht. Stuttgart 1910 — 1912. B. I. Die älteste Redaktion des russischen Rechtes, 1910, ст. VIII+312; B. II. Die zweite Redaktion des russischen Rechtes. 1911, ст. VIII+282; B. III. Die dritte Redaktion des russischen Rechtes. 19.2. ст XII+488. Дістати можна через книгарню Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, Ринок 10.

[2]) П. Г. Клепатскій Очерки по исторіи Кіевской земли. Томъ I. Литовскій періодъ. Одесса, 1912. ст. XLIII+599 (а також в „Запискахъ Имп. Новороссійскаго университета историкофилологическаго факультета, Выпускъ V).

[3]) Часть II, вып. 2-й Томскъ 1912 ст. 492+XXXVI+2, цѣна 3 руб.

[4]) Поляки видають у Вильнї спеціяльний журнал (Litwa i Ruś) присвячений Литві й Українї, в котрім маємо кілька статей і до нашої історії, між иньшим і до литовсько-руського періоду.

[5]) Спб. 1912, ст. VI+199.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

знаходимо в відомій книзі д. Владислава Лозїньского „Prawem i Lewem", яка торік вийшла 3-м виданнєм, перегляненим і доповненим.[1]).

Тут же згадаю й про відбитки з „Трудовъ Кіевской Духовной Академіи" розвідок д. П. Вікторовського „Западно-русскія дворянскія фамиліи, отпавшія отъ православія въ концѣ XVI и въ XVII вв." Випуск I (Київ, 1912, ст. 272), д. А. Осинського, „Мелетій Смотрицкій, архіепископъ Полоцкій" (Київ 1912, ст. 154) та І. Граєвського „Кіевскій митрополитъ Тимоѳей Щербацкій" (XVIII в.). (Київ, 1912, ст. III+240+(1), ціна 1 р. 50 коп.).

Писані досить примітивно розвідки сї можуть одначе придати ся як перегляд фактів. Книжка д. Осинського знадобить ся й історикови літератури, трактуючи про визначного дїяча нашого письменства середньої доби. Про початки козаччини маємо статю дра Мирона Кордуби в лїнській часописї „Zeitschrift für osteuropäishe Geschichte" (див. 1912, Band II, Heft 3 ст. 367—381: „Die Anfänge des ukrainischer Kosakentums").

Соціяльній історії старої України присвячені й живі й інтересні нариси д. В. Мякотина в „Русскім Богатствї" (1912, кн. 8 і 9, ст. 149—186 и 100-130).

Далї слїд занотувати 2-й том „Очерковъ изъ русской исторіи" проф. Д. Багалїя, в котрім зібрані моноґрафії та статї по історії Слобідської України (Харків,—1912, ст. 374, ц. 1 р. 80 коп.). Багато цїкавого матеріялу подає й 2-й том історичної моноґрафії проф. Д. Багалїя і Д. Міллєра „Исторія города Харькова за 250 лѣтъ его существованія (съ 1655 по 1905 годъ), виданої Харківською Городською Думою[2]). 1-й том, як відомо, доведений був до XIX в., а сей подає новійшу історію Харкова (XIX-й і початок XX віка).

Тут же згадаю до речи й книгу „Ученыя общества и учебно-вспомогательныя учрежденія Харьковскаго Университета (1805-1905 тг.), видану університетом під редакцією професорів Д. Багалїя й І. Осипова (Харків 1912, ст. 280, 8⁰).

Дуже цїкавий матеріял для історії нашого національного руху в початку XIX в. подає праця д. Василя Маслова, друкована свого часу в Київських Університетських „Извѣстіях" і видана тепер окремою книжкою[3])

Ряд праць головно по історії Гетьманщини знаходимо в виданих в 1912 роцї 8 і 9-м випусках „Трудів" Полтавської Ученої Архивної Комісії. Вип. 9-й „Трудів" Чернигівської Арх. Комісії, що вийшов торік, цїлком присвячений „Матеріялам до історії увільнення селян" (Чернигів, 1912, ст. 411+VI ц. 2 р.). Для історії великострадницької Холмщини дають дещо спомини сенатора А. Коні[4]), в котрих знайде для себе цїкаві сторінки й історик релїґійних рухів на Україні взагалї, напр. історик штунди. Сектанству присвячена велика книга д-ки В. Ясевич-Бородаєвської „Борьба за вѣру. Историко бытовые очерки и обзоръ законодательства по старообрядчеству и сектан-

---

[1]) Władysław Łoziński, Prawem i Lewem. Obyczaje na czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku. T. I. Czasy i ludzie, ст. XII+483 T. II. Wojny prywatne, ст. XII+587.

[2]) Харків. 1912. ст. IV+973, 4⁰.

[3]) В. И. Масловъ, Литературная дѣятельность К. О. Рылѣева. Київ. 1912, ст. V+371+144. Пор. ще статю д. М. Василенка в кн. 3 „Украинской Жизни": Декабристъ объ Украинѣ (ст. 84—91).

[4]) А. Ѳ. Кони, На жизненномъ пути. Т. I. Спб. 1912, ст. 679.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ству въ его послѣдовательномъ развитіи" Спб. 1912, (ст. XXX+656, цѣна 4 руб). Д-ка Ясевич сама, особисто й безпосередно студіювала сектантство і се надає її книзї особливе значіннє. Для кождого, хто хотїв би студіювати релїґійне життє російської України книжка д. Ясевич просто необхідна, подаючи великий і цїкавий матеріял. (Про сю книжку див. статю А. Конї, Изъ области религіозныхъ исканій". „Вѣстникъ Европы" 1912, кн. XII, ст. 115—139). Нарештї цїлий ряд питань найновійшої нашої історії, питань живої сучасности обговорювала „Украинская Жизнь" Тут були статї й про Холмщину (О. Білоусенка і А. Василька, див кн. 1 і 3), і про український унїверситет у Львові (Д. Донцова, дра Е. Олесницького—кн 6, 7), і про прилученнє України до Московщини (статя д. Д. Сїромахи з приводу того самого роздїлу курсу барона Нольде, котрий переклав у згаданій вище брошурі д. Залїзняк,— див. кн. 2), і кілька инших. Мають вони більше публїцистичний характер, але фактичною своєю стороною можуть бути користні і науковому робітникови. Нарештї короткий огляд історії й дїяльности Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові з нагоди 20 лїття його істновання, як товариства наукового, читачі знайдуть у моїй статї „Украинская Академія Наукъ" („Укр. Жизнь" кн. 10).

На сїм кінчу огляд історії і перейду до історії лїтератури.

(Далї буде).

С. ЧЕРКАСЕНКО.

З українського життя.

Страшні перспективи п. Шульгина. — „Совершенно иная" позіція п. Струве — Що робить ся в „тихихъ заводяхъ". — Селяне й українство. — Скорпіони. — Знов „Запорожецъ". — „Дрянь" лебединського директора. — Український депутат. — Втрати. — Відрадні зявища.

„Коли мазепинських сил вистарчить для утворення власної української культури, то репресії сього дїла не спинять".

Так писав у 10-м числї „Кіевлянина" п. Шульгин, волею націоналистів — депутат і 4-ої Державної Думи, а власною волею—запеклий україножер. Проведїм далї сї його міркування до їхнього льоґічного висновку. Як що-ж тих „мазепинських" сил не вистарчить, то рух зникне сам собою. Ergo — репресії в сїй справі річ зайва і завдають тільки клопоту та лишнїх витрат... А проте — се ви, читачу, так міркуєте і я з вами, а в п.п. націоналистів своя окрема льоґіка; а як і досї ще в них є порох у порохівницях, то й репресії оті всупереч з усякими льоґіками, ростуть і ширять ся. Правда, коли ми зважимо на оріґінальне, своєрідне трактованнє культури нашими приятелями, то те, що одразу здаєть ся чимсь абсурдним, може бути з успіхом пояснено. Річ у тім, що є розуміннє культури, на якім погоджуєть ся ввесь культурний світ: се — як сума завойовань людських у всїх сферах життя; в самій природї такої культури, звичайно, нїчого страшного нема, а навпаки —

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

культура веде людськість до повного визволення од усяких пут і до щастя. Але п.п. Шульгини мають зовсім одмінний на се погляд. Балакаючи про культуру, вони ніяк не можуть позбутись якогось просто таки орґанічного для них остраху, маючи очевидно в уяві своїй не те, що всі ми, звичайні собі люди, а якесь „чудовище обно, озорно".

... „Грізним сей („мазепинський") рух стане в ту хвилину, — пише Шульгин, — коли мазепинцям вдасть ся спорудити свою культуру. Коли Бог призначив, щоб українська мова в руках не панів Грушевських, а їхніх спадкоємців виросла в дійсно літературну й культурну мову, то питанне вирішить ся само собою".

І далі ще:

„Звичайно, доки супроти всієї російської літератури виставляють самого Шевченка, хоча й безумовно талановитого, але проте напів-грамотного алькоголіка, підправленого Кулішем, коли супроти всієї російської науки виставляють самого Грушевського, всієї музики — Лисенка, — доти мазепинці мають небогато шансів на перемогу. Але хто знає, що принесе будучина.

Націоналист російський не може собі уявити нїякого руху без страхіття: навіть і в людських культурних змаганнях у нього хтось комусь конче загрожує, хтось виставляє когось супроти, важить на якусь перемогу, а в будучині — дак і зовсім якийсь по меншій мірі катаклізм. А власне тільки й лиха того буде, що той культурний катаклізм поглине російський і инші войовничі націоналізми та всі зявища, рідні йому по духу.

Не жалують нас і „лїберально й радикально настроєні „русскіе люди", Доброзичливість та приязнь їхні досї ще не сягнули далї „благодушія" п. С. Котляревського, який в сїчневій книзї „Русской Мысли" ласкаво дозволяє нам учитись у початкових школах рідною мовою. Решта українських домагань для нього — незрозумілі, химерні вибаганки. А от п. П. Струве дак і того не хоче нам дозволити. „Русское общественное мнѣніе", по Котляревському, нїколи не силкуватиметь ся „задушити культурну самобутність окремих народностей Росії, обмежити їхню полїтичну і громадянську свободу" („Рада", № 22). Але П. Струве в тій самій книзї „Р. Мысли" подає до загального відому й оцїнку щирости своїх лїберальних і радикальних друзїв.

„Не один раз, — пише він, —доводило ся менї помічати, що лїберально й радикально настроєні „русскіе люди" ставлять ся дуже благодушно до українського руху власне через те, що вони фактично не надають йому нїякого значіння, а його остаточні цїли визнають утопічними, коли не просто дурницею. Моя позіція зовсім инша".

Не няти віри отвертости П. Струве, як виявило вже життє, ми не маємо нїяких підстав. Що-ж до позіції нашого лїберального приятеля з „Р. Мысли", то вона нам відома. „В обрусительній школї, — переказує „позіцію" П. Струве „Рада", — він бачить найкращий і найпевнїй-

Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ший засіб обеднати російські окраїни з центром, „сплотить“ російську державу“. Як бачимо, в новій позіції п. Струве помітно вже відрадне для націоналістів поглибленне: рік тому нам дозволено було хоч „глубокія и тихія заводи“, а зараз про них ані гадки. Ще ступінь — і п. Струве опинить ся в обіймах Пихнів, Савенків і Шульгиних. Туди й дорога!..

Нїхто не скаже, щоб позіція п. Струве була занадто новою: ся новина налїчує вже принаймні два столїття, й російська культура відтоді зробила чималий поступ і в „тихихъ заводяхъ“, де радив нам „освѣжить ся“ прощений ех-радикал. Що-дня ґазети приносять нам з провінції багато всяких ознак того поступу й росклад семї, роспуста, піятика, хулїганство, душогубства відограють у нїм не останню ролю. Нам ще досї вперто накидають обрусительну школу, нїби ми й без того не маємо її вже щось чи не півстолїття. Отже до „обрусѣнія“ досї ще так само далеко, як було і до школи, а замісць того ми маємо безпросвітню темноту народню; прищеплена-ж поодиноким особам з народу грамотність здебільшого набрала потворних форм, давши невичерпаний матеріял не тільки нашим письменникам водевілїв, але — що найстрашнїйше — поповнюючи кадри хулїганства. Поки п. Струве з упертістю вартого кращого вжитку, проповідує любе йому обрусїннє, російське громадянство на Вкраїні та й в инших місцевостях, вигукує пробі, а охранителї, нїчого кращого не вигадавши, — як лїки супроти сучасних соціяльних хвороб, радять вернутись до спасенної лози.

В мої завдання не входить обміркованнє широких засобів супроти соціяльних лихих зявищ сучасности; одним із могутнїх і найпевнїйших засобів боротьби з лихом є освіта, про яку я й згадав у звязку із закликом п. Струве. І менї хотїло ся зазначити тут, який великий і правдивий інстінкт у сім напрямку має сам народ. Своїми поривання́ми він нїби хоче промовити до своїх доброзичливих опікунів: „лозу лишіть, коли маєте хіть, про себе, а ми пошукаєм инших шляхів, щоб приєднатись до культури“. Не завадило-б се взяти на увагу й проф. Погодіну, що так зневірив ся (в останнїй торішнїй книзї „Укр. Жизни“) в бажанню народа українського мати свою рідну школу. Мої приклади здадуть ся може дрібними й малозначними, але треба мати на увазї, що я не подаю результатів якоїсь широкої анкети, а тільки те, що само, та й то на протязї одного місяця, потрапило до української ґазети. Се не малої ваги факти й краще над усяку анкету промовляють вони до тих, хто має вуха, щоб слухати.

„Володимир-волинське повітове земство улаштувало для селян 10-ти волостей двохтижневі сельсько-господарські курси. На курси приїхало більш 50 с е л я н. Перші лекції читано було м о с к о в с ь к о ю м о в о ю. Селяне слухачі мало розуміли сю мову і п р о х а л и л е к т о р і в, щоб

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ті читали лекції їхньою рідною мовою — українською. („Рада", № 23).

Що таке крамольне на думку націоналістів і дике, непотрібне на думку п. Струве й його „либерально и радикально настроенныхъ русскихъ людей" проханнє мало не аби-яку рацію, видно з такої ще кореспонденції;

„У містечку Краснополі, житомирського повіту, недавно закрились аґрономічні курси, які улаштовано було волинським губернськ. земством для селян. Курси дуже зацікавили селян, але біда тільки та, що з чотирьох аґрономів, які читали лекції, тільки один викладав дуже гарною українською мовою, а ті говорили так, що хай Бог милує. Читаючи зовсім незрозумілою мовою свої лекції, вони ще часто-густо пересипали своє читанне такими словами, як „кульминаціонный" і. т. и., і ніколи ані півсловечка не пояснили їх тоді, як один з сих лекторів цілих чверть години пояснював усім зрозуміле слово „шайба", і сим тільки розсмішив слухачів. По скінченню курсів на іспиті виявилось, що тільки те й знали з тих лекцій, що було читано українською мовою. На анкетних листах усі слухачі висловились за читанне лекцій українською мовою. („Рада", № 1).

Се ті, що „не просятъ". А ось іще красномовний допис із Гирявки, конотопського повіту (на Чернігівщині).

Доки на селі не залунала рідна пісня й рідна мова — село спало мертвим сном, хоч учителі й инша інтеліґенція й пробували розбудити його читаннями, чарівним лїхтарем та книгозбірнею.

Але зявила ся на селі людина, що має „добрий регентський хист і кохаєть ся в українській пісні".

Пісні сї так сподобались селянам, що незабаром гурток охочих співати дуже розріс ся, а слухачі завжди не вміщалися в хатї і стояли широкою лавою аж за сїньми. На репетіції співу стали справно приходити не тільки молоді, а навіть старі співаки, яких раніше можна було заманити туди тільки чаркою горілки, чи грішми, та й то не часто. І що найдивнїйше! — співки одбували ся й у найбільш робочу годину — жнива, коли селяне дуже стомлювали ся за довгу робочу днину.

Чиста українська пісня, позбавлена вульґарного намулу останніх часів, перейшла до селян, які потроху стали забувати таких пісень, як

„Да вдарили гопи, гопи!
Да вдарили врєзали
Ті и раза!"

Але однієї рідної пісні мало. Потрібна справжня освіта, якої нема в нас, і тому не диво, що людність наша, нидіючи в темряві, піячить, бешкетує і т. д. („Рада", № 24).

Анальоґічні відомости маємо і з багатьох инших місцевостей України: з Шишака (Полтавщина), Катеринополю (Київщина), Баришполю (Полтавщина), Комишуватої (Харківщина), Пятихаток (Катеринославщина) й инш. Закінчу про се характерним дописом із Сквири (Київщина):

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

15-го сїчня земство улаштувало в Сквирі сільсько-господарські курси... На превеликий жаль, д.д. лєктори читають російською, незрозумілою для слухачів мовою. Один тільки д. Михайлюк (по мол'чарству) читає зрозумілою мовою. Але-ж треба додати, що д.д. Леонтович та Біганівський, хоч і читають по-російському, але пояснення дають мовою рідною слухачам — українською, („Рада", № 26).

Виходить, повторюєть ся та сама історія, що й у початковій школї: замісць того, щоб одразу, без зайвих клопотів, роспочати науку зрозумілою рідною мовою, д.д. навчителї, одержуючи відповідні накази, із свого „розумного, вічного" роблять якусь „мѣдь звенящую" або „глас вопіющого в пустинї", потрясаючи повітря з обовязку й без нїякої користи для своїх слухачів і тільки де хто, наслїдуючи „безумство храбрыхъ" та щиро дбаючи про слухачів, зважаєть ся „росхитувати" державні „устои" рідною мовою, або принаймнї завдає собі подвійної роботи, щоб і кози ситі були й державні підвалини лишились непохитними. Не знає певне про таке порушенне „основъ" п. Струве, а то-б... звелїв почекати, поки український народ навчить ся його общеруського койне, щоб зрозуміти російські культурницькі заходи. То байдуже, що до того часу народ обріс би шерстю, — головне централїзм було-б урятованє.

З тугою в голосї промовляє шановний публїцист свою заяву, про те, що не всї його земляки стоять з ним на одній „позіції" й у-голос не закликають боротись з українством „безъ всякихъ двусмысленностей поблажекъ". Та мусимо заспокоїти хороброго лицаря пера: ся справа й без його порад провадить ся добре.

„Житомир. 10 сїчня Сьогоднї одержано повідомлення, що сенат затьердив постанову адмінїстрації про закритте житомирської „Просвіти",—

телеґрафують до „Ради" (№ 9).

„Як відомо, ґубернське присутствіс, зробивши постанову про закриттє Українського Клюбу в Київі, постановило разом з тим передати всю справу про Український Клюб прокуророви. Тепер слїдуватель про важливійші справи почав слїдство й допитував уже всїх членів ради старшин колишнього Українського Клюбу і багатьох свідків". („Рада" № 15).

Се, так мовити, продовженнє торішньої історії, лїквідація спадщини, яку лишив нам минулий рік. Але й „рік молоденький", не зважаючи на другий тільки місяць свого животїння, встиг уже принести нам кілька випадків, що характеризують „благодушное" для нас відношенне. Подаю їх „въ назиданіе потомству".

„Наш кореспондент, — зазначає „Рада" (№ 12), — з Каменець-Подільська пише: поліціймейстер заборонив „Просвіті" влаштувати 8 сїчня співку хору, хоч минулого разу співки одбувала ся двічі на тиждень без нїяких перешкод. Причини заборони невідомо".

Чи не Балканська війна тому причиною? Город погряничний, то, звичайно, страшно, щоб державна зрада не звила собі кубелечка серед хористів.

Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Камянецкому „Вольно-пожарному о-ву“ заборонено виставити 6 сїчня в своїм помешканню песу „Борцї за мрії“, хоч ся песа там уже скілька разів виставлялась. Заборону мотивовано тим, що не вистарча городовиків для дежурства під час вистави“. („Рада“, № 12).

Причина, як бачимо, цїлком „уважительная“,—хто зна, що вийшло-б з тих „борцїв“ та ще за якісь „мрії“. Така річ, як мрії, ще досї-ж цензурі не підлягає, то без варти на такій небезпечній виставі годї обійтись. Он і „Запорожецъ“ у „Н. Времени“ (ч. 13231) пише про мрії зовсїм страшні речі:

„В польськім і вкраїнськім станах панує (з приводу австрійської мобілїзації) піднесений настрій і навіть заворушенне. Особливо хвилюють ся мазепинцї, що переживають прилив надій. Як і в період анексії Боснії й Герцеґовини, у Львові одбув ся „всеукраинскій съѣздъ“, у якім брали участь і делеґати од українських орґанізацій нашої України“.

„Запорожецъ“, звичайно, „вретъ, какъ сивый меринъ“, мовляв його славетний земляк, але, на всякий випадок, краще без жадних „мрій“. Заборонити та й по тому,—щоб, бува, чого не вийшло.

„У Глухові 13 сїчня хор бандуристів улаштував концерт. Людей було багато. Учнїв на концерт не пускали“. („Рада“, № 14).

З отими учнями справжня халепа: тут не впорають ся із своїми й мусять звертатись до охранки, поліції й навіть фахових досвідчених філерів, а то ще мазепинята так і гоноблять, щоб почути пісню про трьох братів азовських чи ще там щось страшнїйше. Скільки, напр., того клопоту та страху натерпілись за сїчень полтавський та лебединський (Харківщини) директори ґімназій! Перший заборонив навіть дорослому реґентови, д. Попадичу, керувати хором т-ва „Боян“.

„Звертали ся до директора за поясненнем, за які провини така „опала“ на „Бояна“. Нарештї виявилось, що п. директор нїчого не має проти участи п. Попадича в музичних концертах взагалї, але тільки не на Шевченкових святах, нї в якім разї. Кажуть, що п директорови найстрашнїйше те, що на Шевченкових святах слухачі встають, коли виконуєть ся „Заповіт“. („Рада“, № 13).

Жах перед українством, як виявилось із події з лебединським директором, може довести людину до божекілля, й вона тодї робить ся „невмѣняемой“.

„„Недавно реґент лебединської хлопячої ґімназії виписав декілька пісень для хору, а між ними одну українську, і показав їх директорови Степанову. Сей аж підскочив, коли, розгля аючи російські пісні, побачив і українську; він грізно звернув ся до вчителя: „Зачѣмъ вы выписываете такую дрянь“?

Коли-б у словах п. Степанова не було образи всьому народови, як власникови найсвятїйшого свого скарбу, то можна було-б обмежитись тільки порадою не лякати більш харашудного чиновника. Але мусимо взяти й се на увагу, а д. реґентови порадимо памятати євангельське: „не мечите бісера“. Добре, що п. директор дійшов тільки до лайки,—

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

могло статись і гірше. У слободі Комишуватій, напр., доведено людину до несамовитости українськими виставами. Батюшка, прочувши про українські спектаклі, сказав у церкві цілу промову супроти „єретиків", а під час вистави пяний титар з приятелями поторощили в залі цеглою шибки. („Рада", № 10).

П.п. справникам теж багато клопоту од тих українських спектаклів та пісень.

„Начальство в нас суворе та грізне,—пишуть з Канїва,—перш за все воно не визнає слова „українець", а знає тільки „мазепинець" і частує тим назвиськом кожного добродія при всякій слушній нагоді".

Само собою, що, маючи начальство з таким поглядом на українство, не дуже розспіваєш ся. І справді: один добродій, що мав кватирю на горі над Днїпром, у садочку, любив співати українських пісень, любуючи з чудових красвидів.

„Не довго довело ся співати д-ви; одного разу, після того, як він виспівував з особливим натхненнєм, його було покликано до... справника.

— Мазепинських пісень співати? Мазепинську ґазету виписувати— стрів п. справник того добродія...

А був добродій людиною семейною, служив на посаді, і одна згадка про жінку, про дїток одбила всяку охоту од пісень надалї. („Рада", № 11).

Переяславський (на Полтавщині) справник, якому очевидно не дають спокою лаври його хорольського колеґи, чинить усякі перешкоди українським аматорським гурткам („Рада", № 5 і № 26).

Роблять перешкоди не тільки українцям у їхніх найскоромнїйших змаганнях, а навіть російським науковим інституціям, коли вони забажають ознайомитись із українством.

„Науково-медична експедіція, яку влаштовано імператорською академією наук, збірала пісні по селах та городах Полтавщини...

Старі люди дуже шанують свої пісні. Та сю любов до рідної пісні руйнує місцеве начальство. Часто трапляєть ся, що за пісні на вулиці по селах співці попадають у холодну. На ст. Ромодан експедіція насилу добилась дозволу у залїзничого начальства, щоб записати в окремій кімнаті при спущених шторах де-кілька дум од чернигівського лїрника Грицька. („Рада", № 24).

Як що-ж трапить ся українцям звернутись до когось з проханнєм потїснитись, щоб дати місце для якоїсь користної справи, то можна бути заздалегідь певним у марности всїх клопотів.

„У відповідь на заходи городської управи (київської) про дозвіл урядити у верхній залї будинку школи імени Терещенка з 1 го лютого по 10-е березня чергову виставу малюнків українських художників, яку орґанїзує П. І. Холодний—попечитель київської шкільної округи повідомив городську управу, що він не вважає можливим дати свою згоду скористуватись залою школи для української виставки". („Рада", № 15).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В Острогожську (на Воронїжчинї).

„між Українцями виникла думка подати на нових зборах скаргу на бібліотекаря (мійської бібліотеки), який того року, без усяких підстав і проти статуту, дозволив собі не приняти до бібліотеки українських книжок і не видавати української ґазети, що надходила до бібліотеки, передплачена на приватні кошти". („Рада" № 15).

До всїх скорпіонів, що так рясно сиплять ся на українство в найнезначнїйших його проявах, додамо ще відомости про новий похід п. „Запорожця" супроти памятника Т. Шевченкови й київського обєднаного комітету („Рада", № 19) та перший штраф на українську народню ґазету „Маяк" за статтю про „Амнїстію полїтичним". Розмір штрафу (200 карб.) не віщує нїчого доброго ґазетї, і в уяві мимохіть повстають новопреставлені вже за свою прихильність й бажанне внести промінь світла в народне життє — „Село" й „Засїв".

З попереднього бачимо, що п. Струве може спати спокійно й покищо не турбувати себе зайвим і невдячним для карєри побліцистичної клопотом. На його „позиції" твердо стоять російські справники та инші охранителї. Ми-ж не маємо такої, так сказати, офіціяльної сили, щоб висунути їм, як опір. Навіть російський парлямент з сього боку є річчю цїлком безпечною для лїберала централїста, бо там ми маємо таких своїх оборонців, як Хорольський депутат Юхим Савич Угнич, який хоч і каже на „тарілку" — миска, а на „лохань" — помийниця, про те всї його сімпатії на боцї „общерусскаго койне". То нїчого, що петербурґська кватирня хозяйка глузує з його койне; він проте не спочуває українїзації школи, хоч і признаєть ся, що не знає сієї справи й піде в сїм питанні за більшістю Думи.

За останнїй місяць українське громадянство втратило щирого й користного свого члена А. М. Глущенка, що помер у Курську 30-го грудня т. р.; варто згадати також про смерть пані К. Ф. Юнге, останньої, мабуть, з друзїв нашого Кобзаря; батько її, різьбар і віцепрезідент Академії Художеств, ґраф О. К. Толстой разом із дружиною своєю багато допомогли в справі повернення Т. Шевченка із заслання.

Сливе непомітною для нашого громадянства російського промайнула звістка ще про смерть проф. І. Філевича, сина галицького священика — унїята; він не тільки поніс свої сили на чуже дїло,—пише д. Р. („Рада", № 11), — але був навіть запеклим ворогом національного відродження свого рідного народу.

Цїкава дуже метушня зняла ся отсе у знову „возсоединенной" Холмщинї, але се варто окремої статтї; в дальшім числї нашого журналу згадаю й про се, а тепер зазначу кілька відрадних зявищ на українськім обрію й тим закінчу свій огляд.

На Різдвяних святах у Петербурзї одбув ся зїзд по жіночій освї-

Generated on 2015-08-07 16:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тї; на нїм, після докладу С. Русової, ухвалено резолюцію про потребу українїзації школи на Вкраїнї.

З Катеринослава телєґрафують до „Ради“, що ґубернське в справах товариств і спілок присутствіє на своїм засїданню 21-го сїчня дозволило місцевій „Просвітї“ одкрити філїї в селах — Дієвцї катеринославського й Гупалівцї новомосковського повіту.

Решта „Просвіт“ і иньш. товариств проводять по змозї свою користну дїяльнсіть, хоч вона обмежуєть ся здебільшого впорядкованнєм театральних вистав, ялинок, лїтературно-вокальних і музичних вечірок і зрідка лекцій та рефератів. Але нарікати за се на них не маємо нїяких підстав: всякий робить можливе; в наших же умовах і обставинах, коли у відносиних до українства виразно помітні нахили до „пресѣченій“ навіть серед лїберально настроєних Росіян, — і сього забагато. Коли потрібно чогось більшого, то се вже лежить на обовязку української інелїґенції, яка нїяким офіціальним реґістраціям „не подлежить“.

ЛЬОНҐІН ЦЕГЕЛЬСЬКИЙ.

Місяць зїздів та резолюцій.

Втер ся на галицькій Українї звичай в місяци грудни скликати всякі зїзди, відновляти орґанїзації, робити білянс громадянської роботи та рахунок успіхів і втрат у суспільному життю.. Стоїть се в звязи не так з кінцем року, як з чималою скількістю свят в отсїм часї і то свят латинського (римо-католицького) обряду. Річ в тім, що в латинські свята вся українська інтелїґенція має вільний час, урядники, адвокати, професорі та учителї задля урядових святочних ферій, українське унїятське духовенство тому, бо воно заняте тільки в греко-католицькі свята, що в Галичинї доси обходить ся по східному, юлїянському калєндари. В кінци і для селянства се найбільш пригожий час для полїтиковання, зїздових поїздок та нарад. От і використовуєть ся загальне безробіттє для краєвих зїздів, що збирають ся — розумієть ся в столици краю, у Львові. Останнїй грудень показав ся ще богатшим нїж минулі на краєві зїзди та наради, бо крім традиційних краєвих партійних зїздів двох найбільших укр. партій національно-демократичної і радикальної, що відбувають ся від ряду лїт в часї латинського Різдва (25 і 26 грудня н. ст,), принїс нам останнїй грудень ще й три инші краєві укр. зїзди: 7 грудня н. ст. зїзд нотаблїв трьох укр. партій, націон.-демократичної, радикальної і соц.-демократичної, в часї лат. Різдва зїзд української христіянсько-суспільної партії, а саме з кінцем 1912 року укр. краєвий шкільний зїзд. Поза тим відбули ся в половинї грудня ще

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

й важні наради польського „Кола соймового“ та в лат. Різдво краєвий партійний зїзд москвофілів спід стягу Дудикевича, котрі то зїзди хоч не-українські, мають одначе чималу вагу і для української справи.

Всї ті зїзди та їх наради і резолюції — з виїмкою одного лише Краєвого Шкільного Зїзду, що мав свою окремішну неполїтичну фізіономію — обертали ся головно довкола проблемів, викликаних чи загострених напруженою міжнародною ситуацією, головно тим напруженим відношенєм між Австро-Угорщиною й Росією, що було наслїдком перевороту, доконаного на Балканї. Галичина як пограничний край, почувала ся сильно заанґажованою в можливім австро-російськім конфлїктї— тим більше, що край сей заселяють якраз відломки націй, котрих подавляюча більшість живе в межах російської імперії та котрим тим самим не може остати рівнодушним евентуальний конфлїкт і результат конфлїкту тих двох великих держав.

З окрема-ж безпосередно близькою можливістю сего конфлїкту визвані були два зїзди загально-національного значіня: українських нотаблїв з 7 грудня н. ст. 1912 р. та в два дни пізнїйше відбувші ся наради польського „соймового кола“.

У зїздї українських нотаблїв з Галичини та Буковини взяли — як уже сказано — участь всї независимі укр. партії з Галичини, т. є. укр. національно-демократична, радикальна і соціяльно-демократична обох відломів (централїсти з Ганкевичем на чолї та автономісти репрезентовані Ю. Бачинським і д-ром Старосольським). Буковинцї заняті саме сильно місцевими буковинськими дїлами, не явились, заявили одначе ex post свою повну солїдарність з ухвалами Ґаличан. З укр. галицьких партій не брали в зїздї участи тільки т. зв. християнські суспільники (себто клерикально-консервативна фракція п. Барвінського). А що отся фракція поки-що не має нїякого реального впливу на життє укр. загалу в Галичинї, так треба сказати, що на зїздї нотаблїв дня 7 грудня м. р. у Львові репрезентована була вся українська суспільність з Австрії і її опінія.

Відома резолюція зїзду говорить очевидно тільки про Українців приналежних до австрійської держави і зі становища обовязків австрійських горожан супроти Австрії вона навіть цїлком незамітна, бо говорить те, до чого всякий австрійський горожанин зобовязаний силою своєї приналежности до австрійської держави. Полїтичне значінє сїй резолюції надають специфічно галицькі обставини. У Відни денунціювали Українців Поляки від півстолїття як елемент, ґравітуючий поза північно-східну межу держави. Деякі факти з обсягу галицького москвофільства потверджували зміст сих денунціяцій. В звязку з сими денунціяціями стояло відданнє гал. Українців австр. правительством на ласку й неласку Поляків, і їх краєво-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

го режіму. Та від кількох лїт польські денунціяції зачинають тратити віру у Відни; виявилось, що Поляки самі піддержують москвофільство для параліжованя місцевого українського руху, котрий теж не має причин одушевлятись системою російського режіму супротив України. Виявилось дальше, що серед самих гал. Поляків доволї сильна москвофільська течія, що будуччину Польщі хоче звязати з Росією. Резолюція парляментарного „кола польского“ з жовтня м. р., що звернула увагу всеї австрійської опінії та рішаючих австр. кругів, розкрила ще одну правду: що не тілько т. зв. „вшех-поляки“ та „подоляки“ (подільська консервативна шляхта) захоплені полїтичним москвофільством, але що не можна Австрії числити й на решті польської буржуазії та селянства. Резолюція ся взивала прямо Поляків до повної пасивности в евентуальнім міждержавнім конфліктї. На тім підкладї виступає релєфно полїтичне значінне резолюції зїзду укр. нотаблів супротив Відня.

Коли натомість „Новое Время“ та инші великоруські дневники обурившись за сю резолюцію, бачуть тут якусь манїфестацію супротив Росії, то таке обуреннє і таке толкованнє трохи не на місці. Бо чи-ж справдї „Новое Время“, „Кіевлянинъ“ і tutti quanti так наівні, щоби могли від галицьких Українців жадати, аби сї одушевляли ся нинїшнїм становищем Українців в Росії. Чи гадають вони, що їх обуреннє поправить діло, та чи не ясно, що тут треба цілком чого иншого, нїж обурення, цькованя, нагінки, денунціяції, обмеженя і репресії? „На милованя нема силованя“ — каже наша народна приказка. Се повинні-би знати і полїтики та державні мужі та повинні би се тямити, коли не бажають зазнати розчарованъ.

І денунціяції з сього поводу на російських Українців зовсім не на місці. Галицькі Українці ведуть свою полїтику самі за себе, яка їм добра та яку їм диктує їх положеннє в Австрії в противенстві до гіркого положеня їх братів в Росії. „Новое Время“ та його симпатики, замість розтягати їх резолюції на всю соборну Україну, чіпати ся російських Українців за те, що Галичанам нї трохи не всміхаєть ся перспектива „не было, нѣтъ и не можетъ быть укр. народности“, нехай краще розтрясе сумлїня своє та своїх однодумців в російськім суспільстві і урядї та хай розважить, чи не вона-ж з своїми однодумцями є моральним спричинителем львівської резолюції з 7 грудня м. р. „Все с наслїдком певної причини“ — се-ж стара максіма, яку часом треба приганути.

В два дни по зїздї укр. нотаблів відбуло ся засїданнє польского „кола соймового“, найвисшої польської інстанції в національних справах галицьких Поляків. Польське „соймове коло“ складаєть ся не тільки з усїх польских соймових послів, але також з членів парляментарного

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„польського кола“. Походить отсе звідси, що польська полїтика в Австрії придержуєть ся до нинї фікції, немов то „польська делеґація“ у Відни—як зветь ся в офіціяльній мові польської полїтики і публїцистики польська репрезентація у віденськім парляментї — була справдї „делеґацією“ галицького сойму, як се було в 60-их роках, коли по постановам тодїшньої австрійської конституції парляментарних послів вибирали споміж себе краєві сойми. Тодї-то польське соймове „коло“, зложене з соймових польських послів, обіймало тим самим і парляментарних послів, що були „делеґатами“ сойму. Тепер, при безпосереднїм виборі парляментарних послів, до того-ж на основі загального та рівного виборчого права, склад віденського „кола“ значно відмінний (демократичнїйший — розумієть ся — в польськім розуминю сього слова!) від складу польської соймової репрезентації, що доси вибираєть ся куріяльною системою. Все-ж таки польська автономістична полїтика удержує фікцію „делеґованя“ віденської польської репрезентації галицьким соймом, і тому цїле віденське „коло“ входить в склад „кола соймового“, що як сказано — творить властиву репрезентацію польського народу в Австрії.

Предметом нарад „соймового кола“ була та сама квестія, що й нарад укр. нотаблїв з 7 грудня м.р., тільки розумієть ся з польського національного становища. Як спімнено вже в горі, парляментарне „польське коло“ ще в другій половинї місяця жовтня м.р. опублїкувало по дуже напруженій дебатї в сїм „колї“ резолюшю, котру загально витолковувано як заяву польської пасивности в разї воєнного конфлїкту на східно-европейськім теренї. У Відни, де до недавнїх часів вважано Поляків за опору Австрії на північно-східній граници, виклакала — розумієть ся — отся резолюція віденського „кола“ занепокоєнє та прикре здивованне. Зрозуміли там, що на Поляків числити не можна, бо вони прихилять ся туди, де будуть бачити шанси на побіду та на скуплене всього польського народу в межах одної держави. Між тим вринув на північно-східнім кордонї новий елемент, що з усею рішучістю і недвозначно заявив: „стоїмо однодушно при Австрії“, а найяркійшим висловом тої опінії була знана резолюція зїзду укр. нотаблїв з 7 грудня м.р. Се паражувало Поляків, що на случай мирної полагоди міждержавного напруженя вони остануть „в дурнях“, та що Австрія зверне свої симпатії до Русинів. До того-ж воєнна хмара наче справдї зачала розходити ся, а бодай опир війни став відсуватись в дальший плян. Намісник краю, ґр. Бобжинський, явив ся на „соймовім колї“ та заявив, аби вплинути на рішеня „кола“ — що гроза війни улягла ся. І от соймове „коло“ — стоючи з одного боку під натиском вражіня, яке могла зробити у Відни резолюція укр. зїзду нотаблїв, з другого-ж під вражінєм мировоï заяви намісника—рішило, що галицькі Поляки з уваги на монар-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ха, що „зрозумів Поляків, признав їм їх народні права та постійно дарить їх своїм довірем“ готові сповнити в критичнім моменті свій обовязок супротив нього і держави.

Зміст сеї резолюції дуже характеристичний своєю здержливістю в висловах, своєю „горожанською обовязковістю“ за своїми застереженями на два боки: Росії і Австрії. „Коло“ виразно говорить про „галицьких“ Поляків, хоч се річ самозрозуміла, що за инших Поляків говорити не мало вонс нїякої леґітимації та говорити не могло. Тому саме отсе заакцентованє, що „коло“ про инших Поляків не говорить, дуже замітне. З другого-ж боку „коло“ свою „вірність“ ставить у купецьку звязь з „зрозумінем“ і „довірем“, яке цїсар виявив до Поляків В звичайну пору се не впадало-би в очи та вважало-би ся навіть може подякою за те протеґованє, якого дізнали Поляки в Австрії. Та в час, коли вимагаєть ся ясних заяв без нїяких застережень, от сї застереженя „кола“ рівно-ж характеристичні. Чи такою резолюцією дуже одушевлено ся у Відни, можна сумнївати ся. Певна річ, що і Петербург не міг нею захопити ся.

Отсей двоїстий та нерішучий характер резолюції „соймового кола“ був результатом компромісу між двома, або й трема, напрямками в „колї“: здецидованим москвофільським подоляків та вшехполяків, нездецидованим станчиків (краківських консерватистів), і демократів без назви та „повстаньчим“ т. зв. поступовців і почасти людовців. Тим-то й вийшла вона так мало прояснюючою властиве становище Поляків до Австрії.

І на трьох українських партійних зїздах з латинських Різдвяних свят найшла напружена міжнародна ситуація свій вислів. Всї три зїзди національно-демократичний, радикальний та християнсько-суспільний— повторили з деякими несущними додатками звісну вже резолюцію зїзду укр. нотаблїв з 7 грудня м. р. Коли-ж і укр. соціял-демократія та Українцї з Буковини через свої партійні інстанції заявили те саме, так можна сказати, що вся укр. суспільність Галичини і Буковини без ріжниці партійних і суспільно-культурних відтїнків станула виразно на становищи резолюції зїзду укр. нотаблїв з 7 грудня м. р.

Анальоґічна з резолюцією зїзду нотаблїв резолюція національно-демократичного партійного зїзду стала, завдяки перекрученю її через віденську „Neûe Freie Presse“, голосною також у Росії, де розписала ся про неї російська націоналїстична преса як про „доказ“ зради російських Українців Росії на користь Австрії. „Neûe Freie Presse“, переказуючи зміст сеї резолюції, вистилїзувала її так, начеб-то в резолюції заявлено, що по сторонї Австрії стануть не тільки австрійські Українцї,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

але й Українцї тогобіч кордону. Референт сеї справи на національнодемократичному зїздї — а був ним автор сих стрічок — помістив сейчас в найблизшому числї „Neûe Freie Presse“ пояснення, що резолюція говорила тільки за галицьких Українців, котрі не мають такого права видавати які-небудь заяви іменем російських Українців.

Вияснення отсе одначе не зробило нїякого вражіння на панів з „Нового Времени“, „Кіевлянина“. На основі перекрученого через львівського кореспондента чи самою редакцією „Neûe Freie Presse“ (перекрученого з нїмецької несвідомости чи може з тенденційного наміру наполохати военного противника його-ж підданими) тексту резолюції російські націоналїсти розвели ґазетярську нагінку на російських Українців, їґноруючи вповнї властивий текст резолюції, усталений в тій-же „Neûe Freie Presse самим-же референтом справи.

„Хто хоче собаку вдарити, той кия найде“, каже наша приказка. Націоналїсти з Москви, Петербурга та Киіва хочуть українство бити та добити; тож і не завдають собі дуже труду з вибором кия. Російські Українцї мусять се памятати, що хоч-би вони й як були льояльними, їх не мине націоналїстична ломака. Чіпають їх не за те, що ухвалюють галицькі Українцї але за се, що вони російські Українцї хочуть бути Українцями. Галицькі-ж Українцї розуміють се, що хоч би вони заявили себе навіть і прихильниками Росії, то однаково рос. націоналїсти і уряд своєї пісні не покинуть, хиба що заведуть ще такої: „коли ви, Українцї, тягнете до Росії, так ставайте москалями“! Тих кілька слів хотїв я сказати на оправданнє перед російськими Українцями, за ті може й прикрі вражіння, які вони дізнають від тенденційно-перекручених в російських націоналїстичних кругах відгомонів галицьких резолюцій і заяв (включно до сфальшованої недавно і рознесеної телеґрафним обществом звістки про якусь всеукраїнську партію „для політичного обєднання всїх Українців по оба боки кордону для спільних виступів в серіозний момент“). Скільки менї відомо, галицькі Українцї нї разу не позволили собі промовляти іменем цїлої України — в противнім разї я перший уважав би своїм обовязком против того запротестувати.

Поза тим всї три зїзди не виявили нїчого особливо замітного кромі загального занепаду політичного життя та політичної думки. Про зїзд укр. христіянських суспільників згори можна було сказати, що нїчого живого та свіжого він не проявить. Крім безкритичного та слїпого ультрамонтанства і рівно безкритичної та слїпої льояльности супроти всякого австрійського режіму, нїчого своєрідного та оригінального, нїчого, що було-би висловом якихось окремішних суспільно-культурних течій в українській суспільности Галичини, зїзд сей не виявив. Поза ворожнечою до

Generated on 2015-08-07 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

всяких „ізмів“, та поза слїпим повторюванєм фраз про „масонство“ і „зжидоватїле вільнодумство“ нїякої культурної проґрами, нїяких суспільних постулятів, нїякого полїтичного дороговказу! Повної бездумности сего зїзду не могли очевидно заступити анї безнастанні славословя двірському радникови Барвінському (він-же альфа і омеґа партії, котрої решта бездушні креатури, здебільша зависимі від п. Барвінського, як від члена Ради шкільної краєвої, ґімназіяльні учителї та катехити), анї безпроґрамне і всяких глибших, полїтичних мотивів і провідних думок лишене, а виключно до персоналїв зводжене „нищенє“ всїх „инакомислящих“, анї розсилані на всї можливі адреси в Римі і Відни заяви „вірности, преданости, синівської любови“ і т. д. і т. д.

Але оба зїзди двох найбільших та независимих укр. партій — національно-демократичної та радикальної — не багато висше стануди від зїзду христіянських суспільників. Зїзд національних демократів, що був властиво одиноким правильно обісланим через виборних делеґатів з цїлого краю зїздом (було їх висше 400), крім кількох відокремлених промов справдї полїтичного змісту, не дав нїякої полїтичної нї житєвої дебати, нїякого огляду нї критики партійної полїтики, нїякого — поза звісною резолюцією про становище гал. Українців до Австрії і Росії — схопленя відношеня партії до прояв і фактів з полїтичного і суспільного житя. Реферати, виголошені на тім зїздї — крім двох лише рефератів (про міжнародне положенє та еміґрацію) — були або цїлком сухим повторенєм звісних з ґазет фактів без нїякого освітленя полїтичного (справозданє голови обох клюбів) або рівно сухим і аполїтичним вичисленєм формальних актів партії (справозданє заряду партії) або ще менше ніж перше і друге (реферат про пресу). Резолюції у всїх тих справах були не викликуючим нїякого ширшого заінтересованя та відчутя повторенєм того, що десятки разів уже ухвалювано на ріжних зїздах і засїданях партії.

Теж саме відносить ся також до зїзду укр. радикальної партії, що фактично перестала бути правильно зорґанізованою партією та крім одного, ледви животїючого орґану („Громадський Голос“) та яких 200—300 сїльських „Січий“ не посїдає властиво нїяких орґанізацій нї інституцій. Траґедія радикальної партії лежить в її недоношености; вона сама не знає, яке в неї серце — пролетарське чи буржуазне, соціялїстичне чи індівідуалїстичне. В результатї під оглядом ідейним є вона епіґоном російсько-драгоманівського народництва, що до складу своєї інтелїґенції ріжношерстною мішаниною недодумавших ся консеквентно до льоґічного кінця соціялїстичних доктринерів, докторизованих дуків-мужиків чи омужичених докторів, а вкінци авантурничих мальконтентів, котрі не годні загріти місця нї вибити ся в нїякій правильній і впорядкованій орґа-

Generated on 2015-08-07 16:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нїзації, натомість дають волю своїй нездисциплїнованости та полїтичній безодвічальности в так слабій орґанїзацією партії, як радикальна — а в практиці дуже неглибокою, демаґоґічною антіпопівщиною. І так блукаєть ся по галицькій полїтиці „радикальна партія“, животїючи то похибками національної демократії то антіпопівською демаґоґією, та не вкладаючи нїчого нового, нїчого вартного, ні трівкого в укр. полїтичне житте, але навпаки деморалїзуючи се житте ординарним крикунством, вузкоглядною „хлопістикою“ себто гранєм на тїсномужицькій становости а то й некультурних звичках та безпроґрамним фракціонїзмом. Отсе все й виповнило зїзд радикальної „партії“: „нищено“ попів за „треби“, націонал-демократів за сповнені (nota bene: спільно з радикальними послами!) і не сповнені гріхи та за поповнені рівно ними як і радикалами занедбання, перемелювано в тисячний раз, що націонал-демократи се „буржуазна“ а радикали се „мужицька“ (отже „небуржуазна“?!) партія, констатовано Бог-зна котрий уже з черги раз, що партія і її орґан ледви животїють та Бог зна котрий уже з черги раз рішено „відновити партію“. Вкінци вибрано ширшу управу партії, до котрої увійшло процентово більше „буржуазних інтеліґентів“, а менше селян нїж до національно-демократичного Ширшого Народнього Комітету. Коли національно-демократичний зїзд виявив апатію полїтичної думки, то радикальний побіч апатії ще й повне її баламуцтво. Радикальна партія рішучо не доросла до того, щоби стати критикою, корективою, а опісля й спадкоємницею національної демократії. Істнованє її тільки перепиняє виясненю та природній партійній діфференціяції у галицькій полїтиці.

Помилив-би ся той одначе, хто по результатам сих зїздів судив-би про національне житте гал. Українців та заключав-би з них про занепад сьо о життя. Треба мати на увазї, що національне житте гал. Українців цїлком не вичерпуєть ся полїтикою та партійним життєм. Навпаки поза цариною полїтики лежать ще чим раз більше поширюючі ся царини культурної та економічної орґанїзації. Економічне житте, що правда, останніми часами за-для загальної грошевої крізи де-що втратило на розгонї. Натомість на культурному полї гал. Українці можуть почванити ся новими успіхами. Саме з кінцем 1912 року відбули ся наради „Краєвого Шкільного Союза“, орґанїзації, що веде дїло основуваня приватних укр. шкіл та борби за права Українців в публичнім шкільництві, підлягаючім Раді шкільній Краєвій. „Краєвий Шкільний Союз“, зложений з послів, представників преси, партій, головних укр. просвітних і економічних товариств, місцевих комітетів завідуючих приватними укр. середними школами і т. д. став неначе українською Радою Шкільною Краєвою — pendant до краєвої, а по правдї польської Ради Шкільної Краєвої.

Generated on 2015-08-07 16:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Оснований перед двома лїтами, нині „Краєвий Шкільний Союз“ є повагою, а на його працю звернені очи всеї суспільности. Нині управляє він 8 укр. приватними середними школами (ґімназіями і реяльними ґімназіями), з яких дві (Рогатин і Яворів) вже стоять на висотї повних публичних ґімназій. Річний буджет „Краєвого Союза шкільного“ перевишшає пів мілїона корон та росте враз із зростом заложених уже ґімназій і враз із закладанєм нових з року на рік. За кілька лїт певне дійде до мілїона корон. В буджетї сїм субвенції держави і т. и. не доходять навіть до висоти 10% — решту, вище девять десятих буджету, покриває патріотична жертвенність убогої укр. суспільности у Галичинї, добровільні датки інтелїґенції, селян, сїльських громад, укр. економічних інституцій і т. п.

Се національне оподатковане на „Рідну школу“ є одначе лише частиною що галицьке суспільство жертвує рік-річно на національні цїли: будову численних „Народних Домів“, фонд будови національного театру у Львові, кількадесять хлопячих бурс, кілька дївочих інститутів, захоронки і т. д. Кождий гал. інтелїґент платить більший податок добровільний для нації, ніж примусовий державі. Така суспільність — мимо всїх своїх хиб і недостач — не згине, бо сим оподаткованєм дає доказ національної животности, відпорности та зрозуміня своєї національної справи. І мимохіть, глядючи на ті реєстри жертв, що їх виказують галицькі часописи, думаєть ся: коли-б така жертвенність, такий реальний а не тільки словесний патріотизм обняв і ширші круги закордонної України у Росії, коли-би там та інтелїґенція, котрої в соборній Україні більше по абсолютному числу як у Галичинї та котра богатша від галичан, зложила бодай десяту часть того, що складає рік-в-рік Галичина, на укр. пресу, на укр. популярні часописи, на укр. популярні бібліотеки, і т. д. — тодї певне инакше шановано-б та инакше трактовано-б Українцїв у Росії та у світї.

Бібліографія.

Про що співають кобзарі. Написав О. Синявський. Видавництво ім. Бориса Грінченка. Харків, 1912 р. Стор. 66 ц. 10 к.

Дуже корисне популярне виданнє, розумно задумане і досить вдатно виконане. Автор справедливо завважив, що хоч наші історичні думи ще й доси не забуті народом, який так уважливо слухає їх з уст кобзарів, але вони переказують про такі стародавні, давно минулі події, про які не здатна вже пригадати людська память, і через те сї події здають ся мало зрозумілими не тільки слухачам, але й самим кобзарям. От автор і задумав зложити таку популярну книжечку, яка змогла б хоч в загальних рисах пояснити усякому, що то за події і що то за

Generated on 2015-08-07 16:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

люде, про яких співаєть ся в кобзарських думах. І треба признати, що автор виконав свій замір взагалї досить вдатно. Він поділив думи на два розділи: а) думи про боротьбу з Татарами і б) про війну з Поляками. Перший розділ автор починає з короткого історичного пояснення про Татар, про боротьбу з ними козаків, про тяжку неволю українських бранців, про їх утїкання з неволї, про козацькі морські походи і напади на турецькі ґалєри для визволення бранців,—і все те іллюструє текстами самих дум, вибраними з найкращих варіянтів. В другім розділї уміщені думи про тяжке становище Українців під лядським панованнєм та про войни Хмельницького, а перед думами—коротенька історична росправа про те-ж саме. На жаль, мусимо признати, що ся росправа за надто вже коротка, блїда, не зовсім вірна. Про те, що Україна, визволена Литвою зпід татарської неволї, цілих двістї лїт належала до Литовської держави і аж з 1569 року стала підлягати Польщі, не згадано й словом. Навпаки, як послухати автора, то ся справа малюєть ся так: „Не встигла ще Вкраїна врятуватись од свого сусїда ворога (Татар), як насуваєть ся на неї другий, ще ближчий, іще лютїйший" (Польща). Лядське панованнє над Україною теж малюєть ся за надто вже грубо й неправдиво: „Жиди (орендарі) тепер зробились хазяїнами Вкраїни, бо ввесь народ наш мусїв робити на них, слухатись їх, і дійшло до того, що без дозволу жида-орендатора не можна було відправити служби Божої в церкві";—і така нечувана неволя тим тяжчою здавалась Укрїнцям, що се був народ, який на думку автора, „не тільки не знав ранїйш крепацтва, а й просто панів не бачив серед себе: усї були рівні". На жаль, автор не пояснює, коли саме було те щасливе „ранїйш".

Із багатого козацького епосу автор вибрав тільки думи про Хмельницького, додавши йому за спільника й загадкового козака Морозенка; про Нечая-ж ні слова, хоч пісні про його й доси співають ся кобзарями. Не ставимо сього в провину д. Синявському, як і в загалї того, що він обмежив ся тільки епохою Хмельницького, не згадавши й словом про думи гайдамацькі й инші. Може він мав на метї привести й пояснити тільки ті думи, які найчастїйше співають сьогочасні кобзарі. У всякім разї й те, що він зробив, заслуговує на подяку. Бажано було-б, щоб він, чи хто инший, отак само зібрав і пояснив і инші історичні українські думи й пісні.

О. Л.

Микола Чернявський. *Богови Невідомому й инші оповідання. Київ—Львів. Виданнє Українсько-Руської Видавничої Спілки. Стор. 191. Ціна 70 коп.*

В сю дуже чепурно й гарно видану збірку ввійшло десятеро більших і менших оповідань, етюдів, нарисів М. Чернявського, написаних ним у різні часи ще з 1902-го року. Не вважаючи на те, що оповідання писано на протязї десяти років, їх сливе всї обєднано одним сумовитим, елєґійним настроєм з відтінком жахливого зневіря й безпорадности перед жорстокістю реального життя. Зміст більшости їх можна було-б коротко змалювати уривком з відомого вірша того-ж таки автора:

То—бідкання кволе життя самітного,
То спів побіденний зажер глитаїв,
То—скарги лєдарства, недбальства тупого,
То—темряви стогін...

Generated on 2015-08-07 16:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Загальний фон, який з великою любовю й мистецтвом уміє малювати автор, се — довічня, могутня краса природи, в якій все прекрасно, все викінчено, все чаруе; і на нім, на сім фоні, як страшний контраст, людське житте. Правда, лейт-мотив його так само прекрасний і величній в загалі, як може тільки бути величнім змаганне людини до щастя; але переломлюючись у вдачі людській, у людських взаємновідносинах, утворених на ґрунті хижацької боротьби за істнованне, воно спотворюетаь ся, набуваючи ті форми, яким чужі вже привабливі прикмети сього магнання: спільність інтересів, згода, правда, почуттє радощів. Людина злюдиї робить ся вовком; змаганне до щастя заміняеть ся боротьбою за власні, особисті гаразди, що будують ся на нещастю й злигоднях иншого. Утворюеть ся атмосфера життя, через верх насичена злобою й неприязню, часто незрозумілою навіть з погляду інтересів тих, що намагають сісти один одному на шию. А над усім панує, як альфа й омеґа, початок і кінець, густа, кошмарна темрява душі, серця й розуму. Того просвітку, що зветь ся ясним, збавенним ідеалом, нема й ознаки; коли-ж серед гамору й дрібної, нікчемної метушні життьової замиготить поодинока постать якогось ідеалїста, то — не од світу сього він, захоплений своїм ідеалом: і сам він, і його бажання та змагання чужі гучному своею дрібязковістю ярмаркови життя, тому стоять осторонь од нього й цікавлять тільки поодиноких, тих, що так само мучать ся тугою за ідеалом. Маса, більшість — не мають або позбавлені здатности високих поривань: їхні завдання, їхнє бажане щастє дрібне, нікчемне, як і вони самі.

Ось урядник Ненарадович („Щастє“), товстий, пухкий, немов повстяний, з великими, вохкими від старости й горілки очима, нащадок славного й багатого колись роду, старий і хворий, нікому непотрібний... У нього своє розуміннє щастя. „Не був-би дурнем, — розмірковуе він, — то жив би може собі паном в своїй Тамаровці, а не тріпав ся, як собака на старості літ... Всі кажуть, що вкрасти — гріх, хабаря взяти — гріх, хвальшиві бумажки пустити — теж гріх... А всі й крадуть, і хабарі беруть, і на хвальшивих грошах багатіють“. Діставши такі спостереження од життя й переконавшись у їх цілковитій раціональности, Ненарадович і сам біжить, гонить ся за тим щастєм у... Нахичевань, де за якихось триста пятдесять карбованців можна здобути аж пять тисяч, — сума, яка здолала-б скласти щастє бідолашнього Ненарадовича. Замір не вдав ся, і душу посїло страшне зневірє й розчарованнє. „Щастє.... щастє... Де воно, те щастє, хто його знае? Пропадати старий дурню треба“.. Такий підрахунок робить із свого життя, своїх шукань нащадок славетнього роду.

Не так склала ся доля багатиря-дуки Сухопари („Потом і кріавицею“), що, повернувшись із Таврії, привіз із собою так на щастє — гроші й прінціп якогось о. Феофана — „як хочеш бути багатим, то поживи десять літ свинею“. Тепер він доскочив свого щастя: „Як піти по зворотах та пройти Сухопарину землю, треба йти все просто й просто, може два дні, а може й три“. До батюшчиного прінціпу він додав ще свого — в гонитві за щастєм усі засоби добрі аж до душогубства. Отже не радістю та задовольненнем од свідомости досягненого сповнене хижацьке серце старого Сухопари: „Залізом куеть ся, по-

Generated on 2015-08-07 16:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

том і кривавицею поливаєть ся щастє твоє, сину. На сріблі-златі їстимеш, і шануватимуть тебе люди. А я — проклят... На віки проклят землею, що випила кров неповинних“ !.. Таке щастє впертого й дужого в своїх змаганнях Сухопари.

Грек Христофор Вальяно, здавало ся, міг-би бути задоволеним („Золоте руно“). Що-року він „сидів, як павук у гузирі своєї сїти, і вижидав спокійно, мов чогось неминучого, що той чи другий мужик, сьогодні чи завтра, привезе до нього хлїб і продасть по тій цїні, яку він визначив, рахуючись з цінами в Таганрозї, а тако-ж з нуждою селян і тим, що окрім його не було кому продавати у тій місцевинї хлїба, а везти в город було далеко й незручно“. На такім ґрунтї будував Вальяно своє щастє і завше йому вело ся. Але не дарма пяничка Безбожий гукав завше:—„Оратора сюди нужно, — він би показав, що не по правдї Христофор робить!.. Хлїб наш“ !.. Те „не поправдї“ страшною маною що ночи стояло пе́ред очима хижого грека, й сон тїкав од нього в лїта до весни, поки повний Дінець не одвозив його й його щастє до Таганрогу в безпечне місце од заздро-ворожих очий тих, що не шукають щастя, як не шукає його звірина, худоба, — не шукають, а просто проходять, не загадуючись об тяжкий процес життя, вміючи „на своїх убогих нивах і широких панських ланах виробляти хлїб і не вміючи його їсти“ („Хлїб насушний“).

Ба нї, і в тих часом спалахне в душі пориванне вибитись із ярма звичайного поневіряння, нужденного життя й пошукати того щастя там, де тихі води, де ясні зорі, в невідомих краях. „Світле місто Батурин,— каже старий козак Максим („Вода прибуває“), — світле воно для панів, гарне!.. Тут не жити їм, а раювати: широко, просторо!.. А мужикам — о, як тїсно... От їздили вже з його в Томське й на Амур, та назад і повертались... Скрізь тїсно, скрізь важко жити“...

Життє немилосердне, жорстоке й нелегко поступаєть ся щастєм воно тяжко мстить ся над кволими духом і тїлом, і подає його тільки дужим і суцїльним. Ось їх ще двоє шукаючих: о. Аркадій, палка, поетична вдача, артист не тільки в душі й борець по природї; змалку прагне свого щастя і йде до нього впевнено; був схибив і трохи не загиб, та манастирські мури й покута, потім нещастє з тими, кого любив над життє, стали о. Аркадієви як добрі остроги для баского коня, й він не зупиняєть ся перед тим, щоб скинути зі себе свої кайдани, яких умови життя мають за щось священне, недоторкане, і видертись на волю. Другий, о. Сергій — вдача, цїлком супротилежна Аркадієвій; він прекрасно характеризує й себе й свого товариша такими словами: „Он як роблять сильні й сміливі!. Він (о. Аркадій) не побояв ся боротьби з сильним, боротьби з людською неправдою, і він переможе їх. А я?.. Я на віки пропаща людина. Vae victis!.. Горе знесиленим, нї на що непотрібним! Нема їм місця на сїм свїтї!.. Смерть їм! („Vae victis“). Ми не довідуємо ся з оповідання, яка доля спіткала далї дужого духом о. Аркадія, але ми знаєм, той шлях і ті умови, яких доведеть ся йому зазнати далї: страшно зазирати туди...

І зворушливо-зрозумілими стають після сього і постать старого слїпого жида-співця, з його далеким од сучасности, на пів фантастичним, осяяним містичним сяєвом, ідеалом старозавітнього Сіону, сим сімволом

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

безповоротно загиблого щастя („Співець“), і дивовижне завданнє степового фільософа-ідеаліста, Севрюка, з його активною молитвою Богови невідомому, з забуттем дійсного реального й життєм у прийдешнім („Богови невідомому“).

Написані прекрасною мовою, оповідання М. Чернявського читають ся з великою цікавістю й насолодою, а надто „Темрява“ й „Vae victis“.

С. Тодосієнко.

Рідне слово. Українська читанка. Перша після Граматики книга до читання. Склали Б. та М. Грінченки. Вид. вид. „Український Учитель“. Видано з фонду імени Б. Грінченка. Київ 1912 року. Стор. 167+VI ціна 70 коп.

Само імя автора до певної міри вже говорить про цінність і зміст книжки і коли ми приступаєм до оцінки книжки „Рідне Слово“, то не можемо не згадати про те, що автор її на українській ниві в довголітній праці своїй уславив ся яко видатний педагог і борець за українську народню школу. Будучи сам довший час народнім учителем, він мав змогу вивчити народнє житте, приглянути ся до народньої душі, вивчити ті психольогічні особливости його, які не помітні для людини, котра не має безпосередних стосунків з народом. З життя і праці Б. Грінченка видно що він був глибоко переконаним сторонником навчання дітий рідною материнською мовою. Щоб не йти в розріз з своїми переконаннями, шоб бути справді учителем народнім, він не дивлячись на всі заборони проводив навчанне на рідній мові. Книг друкованих не було у його під руками, та не було їх і взагалі в нашій шкільній літературі. І Б. Грінченко для своєї авдіторії мусів складати їх сам, та не тільки складати, а й писати друкованими літерами, щоб могли прочитати те його учні.

Таким чином була складена між иншими учебниками шкільними і книжка „Рідне Слово“. З коротенької передмови дізнаємось ми, що книжка була складена давно вже, ще в 1889 році. „Складаючи читанку він (Б. Грінченко) додержував такої сістеми, як К. Ушинський у своєму „Родномъ Словѣ“ бо вважав таку сістему за найкращу“. Так каже спільниця сеї праці М. Грінченко. І справді, що краще було в ті часи в народній школі за „Родное Слово“ год І К. Ушинського? Хто з педагогів з авторів підручників для народньої школи міг з ним тоді спорити? Книга ся була прийнята по всіх школах народніх. Вона найбільше підходила для шкіл народніх і своїм змістом і напрямком. Колиб в ті часи вийшла в світ і книга Б. Грінченка, то вона безперечно сталаб на одній ступені з „Роднымъ Словомъ“ К. Ушинського, а в українській шкільній літературі зайнялаб перше місце. Але на жаль книжка тоді вийти не могла. Школа на Україні була в таких умовах, що і мріяти про неї не могла. Вийшла книга тілько в кінці минулого 1912 року. Переглядаючи її мимоволі захоплюєш ся і простотою і чистотою української мови і богатством матеріялу для праці учнів. Але разом з тим, читаючи сю книгу, переконуєм ся, що вона не може в сучасній шкільній літературі вважатись зразковою. Педагогіка за остині роки сягнула так далеко вперед,

Generated on 2015-08-07 16:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що найкращі підручники минулих часів не можуть вже задовольняти її вимог. На зміну Ушинському прийшли інші педагоги, які провадять працю свою иншими методами, ближчими до життя, легчими для справи навчання дітий. Чудесна книжка К. Ушинського „Родное Слово“ навряд чи матиме широке розповсюдженнє в народній школі в такім виглядї як вона є. Така доля може спіткати і книгу Б. Грінченка „Рідне Слово“. І збагативши шкільну нашу літературу вона навряд чи зможе пройти широко в народню школу яко підручник. Але по-за тим книга ся має другу вартість і вартість остілько велику, що за виданнє її ми мусимо бути вдячними. Ся вартість полягає в тому, що книжка Б. та М. Грінченків являєть ся найбагатшим в нашій шкільній літературі джерелом з якого при скаданню читанки кождий автор може черпати матеріял.

Юр. Сїрий.

Популярна бібліотека „Лан“. Серія для дітей. В. Гауф. *Казки. Кн. II. Переклав О. Олесь, Київ 1913. Стор 36 Ціна 25 коп.*

Імя В. Гауфа занадто відоме в дитячій літературі; чарівні казки його, повні екзотичної поезії, легкого зграбного гумору, що вплітаєть ся подекуди запашною квіткою серед довгої часом, надзвичайно цікавої гірлянди всяких пригод і носподївань, і в той самий час — спокійний, епічний тон оповідання,—казки його давно мають заслужену популярність серед малечи усього світа. Наші дїти, позбавлені рідної школи, не мали досї змоги читати їх у вкраїнськім перекладї, бо не знаходило ся видавця, який-би зважив ся видавати сю й подібні їй працї для наших дітей, що мусять здобувати освіту в російській школі. Але останніми часами український рух і свідомість українських батьків остільки поширили ся, що треба було рискнути, аби задовольнити насушну потребу в літературі для читання дітям. Видавництво „Лан“, маючи на увазї виданнє популярних книжок, роспочало між иншим і цілу серію книжок для дітей, здебільшого—перекладів з чужих мов. Номером 3-м сієї серії вийшла перша книжка казок В. Гауфа в перекладї О. Олеся; тепера, за рік з чимсь, ми маємо вже й другу книжку. В неї вміщено такі річи: відома „Казка про Калїфа-Лелеку“, про „Фатьму-невільницю“ й про те „Як Лабакан переодяг ся принцем“. Нема що й казати, що й ся друга, як і перша, книжка казок дотепного нїмецького оповідача з великою втїхою й задоволенням буде зустрінута дітьми й перечитаєть ся залюбки не один раз. Переклад казок досить добрий без значних хиб. Коли що й можна закинути перекладчикови, то се близьке додержуванне тексту, з якого перекладено казки,—напр., дуже росхоложують малого читача такі манїрні вирази, як: „візір, згідно з заведеним звичаєм“, „насмілю ся довести вашій величности“, „калїф знайшов пропозіцію візіря цілком слушною“, „я прихожу до висновку“, „зневажливо відніс ся до його особи“ й т. д.,—їх легко можна було замінити простїйшими; де-які окремі слова так само можна було перекласти рідшїйшими духови української мови, напр.: „проговорив“ – промовив, „подорожуючий лїкар“ — мандрований лїкар (були-ж у нас мандровані дяки), „хвастаючись“—вихваляючись, хизуючись, величаючись. Проте, все сеє не завдасть дітям великих труднощів при читанню, і сю, другу, книжку казок В. Гауфа, як і першу, можна тільки щиро порекоменду-

Generated on 2015-08-07 16:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вати малому читачеви. Видано її зграбненько, дбайливо, на гарному папері, як і попередні книжки в-ва „Лан", та ще й ілюстровано трьома (по одному на кожну казку) гарними малюнками відомого ілюстратора, художника І. Бурячка. Ціна—помірна. *Педагог.*

М. Гоголь. *Страшна помста. Видиння т-ва „Полтавська українська книгарня". Полтава. 1913 р. Стор. 55. Ціна 15 коп.*

Знайомитись з творчістю великого російського письменника М. Гоголя на яких би там не було перекладах я не радив-би нашому молодому поколінню: манера, стиль, сила буйно-барвистої поезії, що так і рине з кожної фрази, з кожного образа його пишних оповідань, навіяних чарівною природою його отчизни, — все те має в собі стільки оригінального, своєрідного, що переказати, проявити теє иншою мовою сливе неможливо: переклади творів М. Гоголя завше будуть бліді, ніколи не виявлять усього артизму, з яким написано первотвір. Коли-ж читача цікавить у його творах не так художність писання, як гола фабула, то в такім разі, звичайно, всякий переклад, зроблений пристойно, виконає свою службу.

Передо мною переклад „Страшної помсти", зроблений д. Щ-им (див стор. 4-ту окладинки). Він цілком літературний, уважний: видно, що перекладач поклав не мало праці, щоб хоч приблизно виявити нам гоголевський стиль. Місцями йому пощастило се зробити, особливо в діяльогах. Слабійшими вийшли описові місця, ті картини природи, малювати які Гоголь був таким майстром; тут помітна якась нерівність, брак у перекладача відповідних слів для передачи вражаючих своєю красою зворотів. Мова перекладу добра, хоч трапляють ся де-які недоладности, — напр.; „підошва" (Гори), „клювати", „висить колиска на мотузках" (чому не на вервечках?), „чудевисько", „не к л и ч його моїм батьком", „бють один другого" (одного?) й т. инш. В книжці двоє малюнків до тексту, третій на окладці. Книжка безперечно матиме успіх у дітей підстаршого віку. *С. Ч.*

Россійская экспортная палата. *Труды комиссии по пересмотру торговаго договора съ Германіей подъ редакціей проф. М. И. Туганъ-Барановскаго. Выпускъ III. Вывозъ зерновыхъ продуктовъ изъ Германіи. сост. А. С. Шоръ и Б. И. Элькинъ. СПБ. 1912.*

Близький перегляд торговельної умови з Германією викликав чимале зацікавленне серед російського громадянства. Громадські та урядові орґанізації роспочали наготовляти матеріялів, до вияснення обопільних торговельних відносин Германії та Росії. Роботи де-яких з сих комісій впорядженo по широкому пляну, і не вважаючи чи на неминучу тенденційність, можуть дати цікавий матеріал для пізнання економічного становища Росії. Першою з робот всіх утворених комісій вийшла в світ праця д.д. Шора і Елькіна, заголовок якої наведено висше. Невелика, але дуже змістовна, вона малює розвиток германського хліборобства за останні 20 років, робить начерк еволюції вивозу збіжжа з Германії за сей час, подає відомости про ринки вивозу для німецького хліба і пояснює вплив німецької економічної політики на зріст сього вивозу.

Generated on 2015-08-07 16:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Статистичні таблиці та діаґрами, для яких скористовано найновійші відомости ґерманської статистики, доповнюють виклад.

Де-які з відомостей наведенних в книжці заслугують, щоб на них спинити ся. За двадцять років з 1890 до 1910 року посівна площа в Ґерманії зросла дуже мало, для де якого хлїбу вона навіть зменшила ся. Але поруч з сим зростає дуже врожайність усїх хлїбів. Врожайність для жита на 1 гектар в метричних центнерах в 1890 роцї виносила 10,1, в 1910 роцї 17,0 для пшениці за ті-ж роки 14,4 і 19,9, для ячменю 13,7 і 18,5, для вівса 12,6 і 18,4. Цїкаво було-б порівняти сї цифри з відповідними данними сільського господарства Росії та Украіні, з його майже стаціонарним становищем. Рівнобіжно з збільшенням скількости збираних хлїбних продуктів зростали у Ґерманії тенденції вивозить свій хлїб на закордонні ринки. Але можливість здійснити сї тенденції прийшла не ранійше відповідних змін в економічній полїтиці: вивоз став зростать лише з 1894 року, коли відмінено було обовязок доказу тожсамости при вивозї по т. зв. ввозним свідоцтвам; дальший зріст вивозу в половині девятисотих років йде паралєльно з заведенням нових поліпшень для експортерів. Дякуючи протекціонитській полїтицї вивоз хлїбних продуктів з Ґерманії останні роки висловлюєть ся в доволї поважних цифрах. Варто уваги, що одним з найзначнїйших ринків Ґерманії є Росія. В той час, коли в початку девятисотих років, ввоз збіжжа з Ґерманії и Росію складав лише 0,23% всього ґерманського привозу, тепер він виносить вже 3,6%. В 1910 роцї до Росії було привезено в тис. марок:

жита	на	19,614 т. м.
пшениці	„	203 т. м.
яьменю	„	27 т. м.
вівса	„	1,625 т. м.

Д.д. Шор і Елькин яскраво доводять, що весь сей вивоз Ґерманії збудовано виключно на системі вивозних премій і не має ґрунту в економічній конюнктурі, що в знищенню сїєї економічної полїтики заінтересовані широкі верстви ґерманської людности.

Але менше з тим; при істнуючій полїтичній ситуації сей режім має всї шанси задержатись на далї, і через те зрозумілий той песімізм, яким перейняті заяви багатьох економічних та промислових дїячів комісії з приводу майбутніх результатів перегляду російсько-нїмецької торговельної умови.

Такі-ж песімістичні міркування викликає праця д.д. Шора і Елькіна і в українського читача, бо Південь Росії зацїкавлений незрівняно більше, ніж инші її частини в полекшенню ввозу збіжжа до Ґерманії.

Рекомендуємо всїм, хто цїкавить ся економічними питаннями звернути увагу на роботу д.д. Шора і Елькіна

В. Садовський.

Generated on 2015-08-07 16:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Конкурс на проєкт надгробка на могилу М. В. Лисенка.

Український Ходожно-Архітектурний Відділ „Харк. літ.-худ. кружка“ оголошує конкурс на проєт надгробка на могилі М. В. Лисенка на Байковім кладовищі у місті Київі. Надгробок має бути в українському стилю і відповідати звичайно цілком згадці про людину, котра свій талан і все життє віддала до послуг рідної штуки. За найкращі з присланих шкіців буде видана нагорода 100 карбов. 75 карб. та 50 карб. Останій день у який можна ще подавати проєкти-шкіци призначено на 31 березня (марта) 1913 року. Умовини конкурса та плян могили М. В. Лисенка можна одержати у помешканню „Харьковскаго Литературно-Художественнаго кружка“ у секретаря українського відділу А. М. Варяницина. Харков. Улиця Гоголя № 4.

КНИЖКИ НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ

М. Вороний: Театр і драма Видавництво „*Волосожар*“ Київ 1913 ст. 166. Ціна 50 коп.

В. Товстонос: Вічна пісня, песа на 3 дії. До вистави дозволено. С.-Петербург 28 октября 1912 року за № 14399. Київ 1913. ст. 71. Ціна 35 коп.

Маладая Беларусь, Маładaja Biełaruś. Видавництво „*Загляне сонцэ і у нашэ ваконцэ*“. Серыя 1, Сшытак 2. Пецярбург 1912. ст. 150. Ціна 1 рубль.

Леонид Глібов: Байки. З малюнками Ів. Бурячка. Популярна бібліотека „*Лан*“. Серія для дітей. № 14. Київ 1913. ст. 168. Ціна 25 коп.

Д. Дорошенко: З минулого Катеринославщини. Коротка історія краю і його заселення. Виданнє тов „*Просвіта*“ в Катеринославі. Катеринослав 1913 ст. 66. Ціна 10 коп.

В. Яблоновський: Сіяна трава-люцерна. З малюнками. Видавництво „*Рілля*“ № 7. Київ 1913, ст. 31. Ціна 6 коп.

Записка объ экономическомъ значеніи желѣзнодорожныхъ линій Екатеринодаръ — Туапсе и Конеловская — Батайскъ. Екатеринодаръ 1912. ст. 42.

Українська Хата. — Літературно-критичний громадський український місячник. Редактор-Видавець **Павло Богацький**. Київ, вул. Дїлова ч. 4 книжка за сїчень 1913. Ціна книжки 35 коп. Передплата на рік 4 рублї (за кордоном 12 корон).

Світло. — Український педагогічний журнал для семї і школи. Редактор-Видавець Л. Шерстюк Київ. В. Володимирська 93. Книжка за сїчень 1913 р. Ціна книжки 50 коп. Передплата на рік 4 карбов.

Generated on 2015-08-07 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Записки Императорскаго Харьковскаго Университета 1912 год. кн. 4. Харків 1913.

Наша кооперація — український двохтижневий кооперативний журнал. Київ. Жилянська 77, кв. 7. Передплата на рік 2 руб. 50 коп. № 1 з 25 сїчня 1913 р.

Л. Кутюра: Философскіе принципы математики. Перевод з французскаго Б. Кореня подъ редакціей П. Е. Юшкевича. СПБ. 1913. ст. 260. Цѣна 2 руб. 75 коп.

Украинская Жизнь — Ежемѣсячный научно-литературный и общественно-политическій журналъ. Редакторъ-издатель **Я. А. Шереметинскій**. Москва, Б. Дмитровка 14. **№ 1, 1913** годъ. Условія подписки на годъ въ Россіи 5 руб. за границу 7 руб.

Сяйво — ілюстрований літературно-мистецький місячник. Київ 1913. ч. 2.

Дзвін — літературно-науково-артистичний журнал місячник. Київ. Жилянська ул. № 20. Передплата на рік 3 карбов. Рік 1913. № 1.

Л. М. Бобырь-Бухановскій: Бейсугскій подъѣздной путь. Записка объ экономическомъ положеніи района, грузооборотѣ проектируемаго пути и его вѣроятной доходности. Москва 1912 ст. 123+2 таблиці

Просить ся справити в вершах д. Х. Алчевської І кн. ЛНВістник 1913. Поезія V (ст. 109).

Рядок 8-ий; має бути: **Про вільні краї** місто: **Про вільність края.**

Рядок передостанній; має бути: **Щоб там запала́ть** місто: **запалить.**

Поезія VI.

Рядок 6-ий; має бути: **Сіяніє дня** місто: **Сіяннє дня.**

Generated on 2015-08-07 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Приймаєть ся передплата на новий літературно-науково-артистичний журнал-місячник

ДЗВІН,

що виходить з января 1913 року.

ДЗВІН буде журналом демократичним і обстоюватиме інтереси робітничих верств. ДЗВІН буде містити твори красного письменства, статті наукового змісту з історії, літератури і природничих наук, критику і бібліографію, огляди наукового, літературного і громадського життя в Росії і за кордоном, хроніку і переписку редакції. ДЗВІН буде при нагоді містити ілюстрації і на окремих листах і в тексті.

ДЗВІН буде виходити при участи таких співробітників: Г. Алексинський, Х. Алчевська, Д. Антонович, Ю. Бачинський, О. Безпалко, М. Богун, П. Бувший, В. Винниченко, В. Вороний, С. Гадячанин, І. Гилька, Дніпрова Чайка, Д. Донцов, В. Дорошенко, П. Дятлов, М. Коцюбинський, Б. Лазаревський, В. Левинський, Леся Українка, Д. Личко, К. Лозенко, А. Луначарський, К. Мирго,одський, О. Назаріїв, С. Петлюра, П. Понятенко, Н. Романович, В. Садовський, Д. Сергієнко, Юр. Сірий, О. Скоропис, В. Степанюк, М. Хвиля. С. Черкасенко, В. Чумак, Л. Юркевич і инш.

Передплата на „Дзвін" коштує: на рік **3 карб.**, на півроку **1 карб. 75 коп.**, на четверть року—**1 карб.** Передплата приймаєть ся: в книгарні „Літературно-Наукового Вістника" - В. Володимирська 28; в „Українській Книгарні" (бувш „Київської Старини")—Безаківська 8; в Крамниці „Час" В Владимирська 53; і в Харкові в „Українській Книгарні"—Петровський пер. 18. Для Галичини, Буковини Америки і Німеччини передплата приймаєть ся в ред. часоп. „Добра Новина" Львів, Різбярська 5. Австрія—Oesterreich.

Рукописи надсилати і в справах редакційних просять тимчасово звертатись по такій адресі:

Київ, Жилянська № 20, редакція журнала „Дзвін".

ПРИЙМАЄТЬ СЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1913 р. НА

ЗАПИСКИ

Наукового Товариства імени Шевченка

у Львові

український науковий журнал,

присвячений передовсім українській історії, фільольогії й етнографії, виходить у Львові що два місяці під редакцією М. Грушевського книжками 15 аркушів (XXI рік видання).

Передплата в Росії 6 р. на рік, поодинокі книжки по 1 р. 50 к.

Передплату приймає контора Літературно Наукового Вістника, Київ, В.-Володимирська № 28. Там же можна дістати поодинокі книжки.

ЗАПИСКИ

Українського Наукового Товариства в Київі.

ВИХОДЯТЬ ВІД р. 1908.

Приймаєть ся передплата на серію третю (т. IX—XII): 5 р. з пересилкою в Росії, за кордон—6 р., для студентів, учеників, народніх учителів—3 р.

Восьмою книжкою скінчила ся серія друга. Передплатників просять поновляти передплату по адресі: Бюро Українського Наукового Товариства, В. Підвальна 14.

Ціна першої і другої серій в продажи 6 рублів кожна.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-07 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google